

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Damla Deniz TEZCAN

COVID-19 PANDEMİSİNİN KADIN İŞGÜCÜ PİYASASI VE GELİR DAĞILIMI
ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Maliye Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2024

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Damla Deniz TEZCAN

COVID-19 PANDEMİSİNİN KADIN İŞGÜCÜ PİYASASI VE GELİR DAĞILIMI
ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Danışman

Doç. Dr. Servet AKYOL

Maliye Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2024

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Damla Deniz Tezcan'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Maliye Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Zeliha GÖKER (İmza)

Üye (Danışman) : Doç. Dr. Servet AKYOL (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi İclal DAĞLIOĞLU ŞANLI (İmza)

Tez Başlığı: COVID-19 PANDEMİSİNİN KADIN İŞGÜCÜ PİYASASI VE GELİR
DAĞILIMI ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 13/05/2024

Mezuniyet Tarihi :06/06/2024

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Covid-19 Pandemisinin Kadın İşgücü Piyasası ve Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Damla Deniz TEZCAN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

03 / 06 / 2024

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Damla Deniz TEZCAN
Öğrenci Numarası	202052034017
Anabilim Dalı	Maliye
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Servet AKYOL
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Covid-19 Pandemisinin Kadın İşgücü Piyasası ve Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	
Rapor Tarihi	
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %15 Alıntılar dahil: %20
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 116 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim. Gerekçe: Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Doç. Dr. Servet AKYOL	

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ.....	iii
GRAFİKLER LİSTESİ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	v
ÖZ.....	vi
ABSTRACT	vii
TEŞEKKÜR.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

COVID-19 PANDEMİSİNİN MAKROEKONOMİK ETKİLERİ

1.1. Covid-19 Pandemisinin Temel Makroekonomik Etkileri	3
1.1.1 Covid-19 Pandemisinin Dünyadaki Makroekonomik Etkileri.....	4
1.1.1.1. Ekonomik Büyümeye Etkisi	4
1.1.1.2. Mal ve Hizmet İhracatı ve İthalatı Üzerine Etkileri.....	6
1.1.1.3. Kamu Borçlarına Etkisi	9
1.1.1.4. Enflasyona Etkileri.....	14
1.1.1.5. İşsizlik ve İstihdam Üzerine Etkileri	16
1.1.2 Covid-19 Pandemisinin Türkiye’deki Makroekonomik Etkileri.....	19
1.1.2.1. Ekonomik Büyümeye Etkisi	19
1.1.2.2. Mal ve Hizmet İhracatı ve İthalatı Üzerine Etkileri.....	20
1.1.2.3. Kamu Borçlarına Etkisi	21
1.1.2.4. Enflasyon Üzerine Etkileri.....	25
1.1.2.5. İşsizlik ve İstihdam Üzerine Etkileri	26
1.2. Covid-19 Pandemisinin Sektörler Üzerine Etkileri.....	31
1.2.1. Covid-19 Pandemisinin Olumlu Etkilediği Sektörler.....	32
1.2.2. Covid-19 Pandemisinin Olumsuz Etkilediği Sektörler.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

KADIN İŞGÜCÜ PİYASASI VE GELİR DAĞILIMINA İLİŞKİN KAVRAMSAL

ÇERÇEVE

2.1. Kadın İşgücü Piyasasına İlişkin Kavramsal Çerçeve	36
2.1.1. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Tanımı	37
2.1.2. Ücretsiz Kadın Emegi	38
2.1.3. İşgücü Piyasasında Kadının Konumu ve Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık	42
2.1.3.1. Neoklasik Yaklaşım	43

2.1.3.2. Marksist Yaklaşım.....	46
2.1.3.3. Feminist Yaklaşım.....	48
2.2. Gelir Dağılımına İlişkin Kavramsal Çerçeve	49
2.2.1. Gelir Dağılımı ve Gelir Eşitsizliği Kavramları	49
2.2.2. Gelir Dağılımı Ölçüm Yöntemleri.....	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

COVID-19 PANDEMİSİNİN KADIN İŞGÜCÜ PİYASASI VE GELİR DAĞILIMINA ETKİLERİNİN ANALİZİ

3.1. Covid-19 Pandemisinin İşgücü Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Ücretsiz Kadın Emeline Yansımaları.....	55
3.2. Covid-19 Pandemisinin Dünyada ve Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımına Etkisi	61
3.2.1. Dünyada Kadınların İşgücüne Katılımı	61
3.2.2. Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı	63
3.3. Covid-19 Pandemisinin Dünyada ve Türkiye’de Kadın İstihdamına Etkisi	64
3.3.1. Dünyada Kadın İstihdamı	64
3.3.2. Türkiye’de Kadın İstihdamı	67
3.4. Covid-19 Pandemisinin Dünyada ve Türkiye’de Kadın İşsizliğine Etkisi.....	69
3.4.1. Dünyada Kadın İşsizliği.....	69
3.4.2. Türkiye’de Kadın İşsizliği.....	71
3.5. Covid-19 Pandemisinin Dünyada ve Türkiye’de Kadınların Kayıt Dışı İstihdamına Etkisi	73
3.5.1. Dünyada Kadınların Kayıt Dışı İstihdamı.....	73
3.5.2. Türkiye’de Kadınların Kayıt Dışı İstihdamı	74
3.6. Covid-19 Pandemisinin Dünyada ve Türkiye’de Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri.....	76
3.6.1. Covid-19 Pandemisinin Dünyada Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri.....	76
3.6.2. Covid-19 Pandemisinin Türkiye’de Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri.....	78
SONUÇ	88
KAYNAKÇA	93
Ö Z G E Ç M İ Ş	101

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. 1 Ekonomilerin Gelişmişlik Düzeylerine Göre Ekonomik Büyüme Oranları (%)	5
Tablo 1. 2 Kamu Net Borç Alma/Borçlanma Dengesi (GSYH'nin yüzdesi)	11
Tablo 1. 3 Genel Devlet Borçları, 2015-2023 (GSYH Yüzdesi)	12
Tablo 1. 4 Genel Devlet Mali Dengesi, 2019-2023: Bütçe Dengesi (GSYH Yüzdesi)	13
Tablo 1. 5 Covid-19 ile Mücadelede Ülkelerin Uyguladığı Ekonomik Destek Paketleri	14
Tablo 1. 6 Ekonomik Gelişmişlik Düzeylerine ve Bölgelere Göre Enflasyon Oranları (%) ...	15
Tablo 1. 7 Seçilmiş Ülkelerde İşsizlik Oranları (%)	17
Tablo 1. 8 Seçili Ülkelerde Yıllık İstihdam Oranları (%) (2015-2022)	18
Tablo 1. 9 Türkiye'nin Yıllık İthalat İhracat Dengesi (Milyar Dolar)	21
Tablo 1. 10 Kamu Kesimi Sosyal Harcama İstatistikleri (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)	22
Tablo 1. 11 Sosyal Güvenlik Kurumu Gelir Gider Dengesi.....	23
Tablo 1. 12 Merkezi Yönetim Borç Stokunun Büyüklüğü (Milyar TL)	24
Tablo 1. 13 Koronavirüs Tedbir Paketi Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketinin Dağılımı	28
 Tablo 3. 1 Seçilmiş OECD Ülkelerinde 15-64 Yaş Arası Kadınların İşgücüne Katılım Oranları (%).....	62
Tablo 3. 2 Seçilmiş OECD Ülkelerinde 15-64 Yaş Arası Kadın İstihdamı / Nüfus Oranları (%)	66
Tablo 3. 3 Türkiye'de 15 Yaş Üzeri Kadınların Sektöre Göre İstihdam Dağılımları (bin kişi)	67
Tablo 3. 4 Seçilmiş OECD Ülkelerinde 15 Yaş Üzeri Kadın ve Erkek İşsizlik Oranları (%)..	69
Tablo 3. 5 Türkiye' de Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Gini Katsayısı ve P80/P20 Oranı (2014-2023)	79
Tablo 3. 6 TÜİK Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Yoksulluk Oranı (%) .	83
Tablo 3. 7 Sıralı %20'lik Gruplar İtibarıyla Yıllık Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirinin Dağılımı (%), 2017-2023	83
Tablo 3. 8 Yıllık Ortalama Hanehalkı Kullanılabilir Geliri ve Bir Önceki Yıla Göre Değişim, 2017-2023.....	84
Tablo 3. 9 Türkiye'de Esas İşteki Durumlarına Göre Yıllık Ortalama Esas İş Gelirleri (TL) Erkek-Kadın 2019-2023.....	84
Tablo 3. 10 Türkiye'de Eğitim Durumuna Göre Yıllık Ortalama Esas İş Gelirleri (TL) Erkek-Kadın 2019-2023	85

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. 1 Seçili Ülkelerde Mal ve Hizmet İthalat Hacmi (Yüzde Değişim)	7
Grafik 1. 2 Seçili Ülkelerde Mal ve Hizmet, İhracat Hacmi (Yüzde Değişim)	8
Grafik 1. 3 Türkiye'nin Büyüme Oranları (%).....	19
Grafik 1. 4 Türkiye'nin Yıllık İhracat İthalat Değişimi (%)	20
Grafik 1. 5 Türkiye'de 2015-2023 Dönemi Enflasyon Verisi	25
Grafik 1. 6 Türkiye'de Yıllık İşsizlik Oranları (%)	27
Grafik 1. 7 Türkiye'nin Yıllık İstihdam Oranları (2015-2023)	30
Grafik 3. 1 15 Yaş Üzeri Kadın ve Erkek İşgücüne Katılma Oranı (%)	64
Grafik 3. 2 15 Yaş Üzeri Türkiye'de Kadın ve Erkeklerin İstihdam Oranı (2015-2023)	68
Grafik 3. 3 15 Yaş Üzeri Kadın ve Erkeklerin 2015-2023 Yılları İşsizlik Oranları	71
Grafik 3. 4 Türkiye'de Cinsiyete Göre Kayıt Dışı İstihdam ve Yıllık Değişim Oranı (Kasım 2019-Kasım 2020) (Bin)	75
Grafik 3. 5 OECD Ülkelerinde Gini Katsayısı	80
Grafik 3. 6 OECD Ülkelerinde P80/P20 Oranı	82

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ASEAN-5	Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
DİSK	Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DİSK-AR	Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
ERP	Yeni Ekonomik Reform Paketi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HDI	İnsani Gelişim İndeksi
IMF	Uluslararası Para Fonu
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
İŞKUR	İş ve İşçi Bulma Kurumu
KDV	Katma Değer Vergisi
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TL	Türk Lirası
TÜRMOB	Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
UN Women	Birleşmiş Milletler Kadın Birimi
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
Vb.	Ve benzeri

ÖZ

2019 yılının sonlarında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve kısa zamanda tüm dünyayı etkilen Covid-19 salgını yeni bir küresel krizin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 2020 yılı itibariyle salgının yayılmasını engellemek için dünya genelinde bir dizi önlemler alınmıştır. Alınan bu önlemler, üretimin azalmasına yol açarak bazı sektörlerde üretimin yavaşlamasına bazılarında ise durmasına neden olmuştur. Yatırımlardaki azalmaya bağlı olarak üretimin azalması işgücü piyasasını olumsuz etkilenmiştir. Talebin daralması işgücü piyasalarında olumsuz etkilere yol açarken aynı zamanda kadınların işgücüne katılımını ve istihdamını da azaltmıştır. OECD ülkeleri ortalamasına göre 2020 yılında bir önceki yıla göre kadın işsizliği 1,8 puan artarak %7,4 seviyesine yükselmişken Türkiye'de bu oran bir önceki yıla göre 1,6 puan azalarak %14,8 seviyesine inmiştir. Dünya genelinde kadın işsizlik oranlarında artış yaşanırken kadınların işgücüne katılımı ve istihdamı pandemiden olumsuz etkilenmiştir. Bu süreçte kadın işsizliğinin azalmasıyla Türkiye kadın işgücü piyasası işsizlik oranı bakımından dünya ülkelerinden farklı bir seyir izlemiştir. Bu farklılığın temel sebebi işsizlik oranı hesaplamalarında kullanılan TÜİK standartlarıdır. Pandemi niteliği taşıyan Covid-19 salgını ekonomik etkilerinin yanı sıra psikolojik ve sosyolojik etkiler ile kadınların toplumsal olarak cinsiyet eşitsizliklerine maruz kalmasına ve var olan gelir eşitsizliğinin derinleşmesine yol açmıştır. Salgın tüm dünyada dezavantajlı grupta yer alan kadınları ekonomik olarak zayıflatarak gelir eşitsizliğinin ve yoksulluğun artmasına neden olmuştur.

Bu çalışma amacı dünya ve Türkiye ekonomisinin makroekonomik göstergeleri ışığında Covid-19 pandemisinin kadın işgücü piyasalarına etkilerini, kadınların maruz kaldığı toplumsal cinsiyet eşitsizliği ekseninde iş, aile ve toplumsal dengesizliklerin işgücü piyasasına ve gelir eşitsizliğine yansımalarını ortaya koymaktır. Çalışmanın kapsamı Türkiye ve OECD ülkeleri ile sınırlı tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, İşgücü Piyasası, Türkiye, Kadın

ABSTRACT

**THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON THE FEMALE LABOUR
MARKET AND INCOME DISTRIBUTION: THE CASE OF TURKEY**

The Covid-19 outbreak, which emerged in Wuhan, China in late 2019 and affected the whole world in a short time, caused the emergence of a new global crisis. As of 2020, a series of measures have been taken worldwide to prevent the spread of the epidemic. These measures led to a decrease in production, causing production to slow down in some sectors and stop in others. The decrease in production due to the decrease in investments caused the labour market to be adversely affected. While the contraction in demand led to negative effects on labour markets, it also reduced women's labour force participation and employment. According to the average of OECD countries, female unemployment increased by 1.8 percentage points to 7.4% in 2020 compared to the previous year, while this rate decreased by 1.6 percentage points to 14.8% in Turkey. While female unemployment rates increased worldwide, women's labour force participation and employment were negatively affected by the pandemic. In this process, with the decrease in female unemployment, Turkey's female labour market followed a different course from the world countries in terms of unemployment rates. The main reason for this difference is the TurkStat standards used in unemployment rate calculations. The Covid-19 pandemic, which has the characteristics of a pandemic, has caused women to be exposed to gender inequalities and deepened the existing income inequality with its psychological and sociological effects as well as its economic effects. The pandemic has weakened women in disadvantaged groups economically all over the world, leading to an increase in income inequality and poverty.

The aim of this study is to reveal the effects of the Covid-19 pandemic on women's labour markets in the light of macroeconomic indicators of the world and Turkish economy, and the reflections of work, family and social imbalances on the labour market and income inequality on the axis of gender inequality that women are exposed to. The scope of the study is limited to Turkey and OECD countries.

Keywords: Covid-19, Gender Inequality, Labour Market, Turkey, Women

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam boyunca bilgi, birikim ve yardımları ile bana yol gösteren saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Servet Akyol'a, önerilerini ve yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Zeliha Göker'e teşekkürlerimi sunarım.

Bu süreçte her zaman bana güç verip destek olan değerli annem Hülya Çabuk'a, eşim Mustafa Tezcan'a ve kardeşim Duygu Karakaş'a ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

Covid-19 salgını veya Koronavirüs salgını, 17 Kasım 2019 tarihinde Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan virüs salgınıdır. Çin'de ortaya çıkan salgın kısa sürede ilk olarak Asya ülkelerine daha sonra insan ve ticaret hareketliliği ile Avrupa'ya ve çeşitli ülkelere yayılmıştır. Zaman içinde tüm ülkelerde etkili olan Covid-19 salgını DSÖ tarafından 11 Mart 2020 tarihinde 114 ülkede görülmesi ve vaka sayılarının artması sebebiyle pandemi ilan edilmiştir. Salgının pandemi boyutu kazanmasıyla dünyada ve Türkiye'de ekonomik, sektörel, sağlık ve sosyal açıdan etkileri görülmeye başlanmıştır.

Yaşanan salgın insanların tüketim tercihlerini, yaşam standartlarını, sosyal ve psikolojik durumlarını ve ülkelerin ekonomilerini değiştirerek zorlu bir süreç yaşanmasına neden olmuştur. Covid-19 salgını başladığı andan itibaren insan sağlığını tehdit etmiş ve can kayıplarına neden olmuştur. Bu tehdidi ortadan kaldırmak ve can kayıplarını engellemek için sokağa çıkma yasağı, karantina, iş yerlerinin kısmen veya tamamen faaliyetlerini durdurması ve çalışma saatlerine getirilen esneklikler alınan önlemler arasındadır. Çalışma hayatını etkileyen bu tedbirler istihdamın daralmasına neden olmuştur. Aynı zamanda tedarik zincirlerinde yaşanan bozulma ve aksamalar birçok firmayı zor durumda bırakmıştır. Tüm bu durumlar kadınların yoğun şekilde çalıştığı sektörleri etkileyerek kadın istihdamı ve işsizliği için tehdit oluşturmıştır. Önlemler ile evden çalışma sisteminin uygulanması, evde geçirilen sürenin artmasına bağlı olarak evde geçirilen vaktin nasıl değerlendirileceği kadınlar ve erkekler açısından farklılık göstermiştir. Araştırmalar kadınlar için bu sürecin daha adaletsiz olduğunu gözlemlemektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik birçok riski beraberinde getiren salgın, kadınların yıllar boyunca kazanmış olduğu hakları tehdit ederek insani gelişimi etkileyen bir kriz olmuştur. Kadınların toplumdaki rolleri düşünüldüğünde alınan tedbirlerin ve yasakların finansal erişimde zorluk yaşayan ve savunmaz olarak nitelendirilebilecek özellikle kadınların geçim kaynaklarını kaybetmelerine sebep olarak iş ve gelir kayıplarına neden olmuştur. Bu süreçten herkes etkilemiş olsa da kadınların istihdam ve gelir yaratma eşitliğinden daha fazla olumsuz etkilendiği söylenebilmektedir.

Tezin amacı dünya ve Türkiye ekonomisinin makroekonomik göstergeleri ışığında Covid-19 pandemisinin kadın işgücü piyasalarına etkilerinin incelenmesi, kadınların maruz kaldığı toplumsal cinsiyet eşitsizliği ekseninde iş, aile ve toplumsal dengesizliklerin gelir eşitsizliği ve işgücü yansımalarının incelemesidir. Konu Türkiye ve OECD ülkeleri ile karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Covid-19'un dünya ve Türkiye ekonomisine yönelik makroekonomik etkileri ortaya konmaktadır. Bu etkiler büyüme, dış ticaret, kamu borçları, enflasyon, işsizlik ve istihdam verileri ile açıklanmaktadır. İkinci bölüm çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Bu bölümde Covid-19 pandemisinin kadın işgücü piyasalarına etkilerini incelemek için cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları açıklanmış, ev içi emek ve bakım sorumluluğuna değinilmiş, emek piyasasında kadın emeğini inceleyen kuramlara yer verilmiştir. Ardından gelir eşitsizliği kavramı, belirleyicileri ve ölçüm yöntemleri açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ilk iki bölümde elde edilen veriler ışığında Covid-19 pandemisinin toplumsal cinsiyet eşitsizliği çerçevesinde kadınların işgücü piyasasındaki durumunu açıklamak için kadınların işgücüne katılımı, istihdamı, işsizliği ve kayıt dışı istihdamı analiz edilmiştir. Son olarak salgın sürecinin gelir dağılımı açısından kadınlar üzerindeki etkisine dünya ve Türkiye ekonomisi verileri kullanılarak incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

COVID-19 PANDEMİSİNİN MAKROEKONOMİK ETKİLERİ

1.1. Covid-19 Pandemisinin Temel Makroekonomik Etkileri

Çalışmanın bu bölümünde Covid-19 pandemisinin dünyada ve Türkiye’de temel makroekonomik ve sektörel etkileri ortaya konulmuştur. Pandeminin yol açtığı krizi açıklayabilmek için salgın öncesi ve sonrası verileri tablo ve grafikler yardımıyla Dünya ve Türkiye arasında karşılaştırma yaparak belirlenmiştir. Covid-19 pandemisi neredeyse tüm dünya ülkelerinin makroekonomik göstergelerini etkilemesiyle önemli bir kriz dönemi oluşturmuştur. Türkiye'nin makroekonomik göstergeleri ile Covid-19 salgını arasındaki ilişki incelendiğinde, ekonomik büyüme ve dış ticaretin salgın sürecinde önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir. Ancak 2021 yılında serbestleşmenin yaşanmasıyla birlikte ekonomik büyüme ve dış ticaretin eski haline döndüğü gözlemlenmiştir. Diğer makroekonomik göstergelerde yaşanan sorunların ise sadece Covid-19 salgınından kaynaklı olmadığı Türkiye'nin son yıllarda yaşadığı ekonomik sorunlarından ve salgına hazırlıksız yakalanmış olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Yeni Koronavirüs Hastalığı (Covid-19), ilk olarak Çin'in Vuhan Eyaleti'nde aralık ayının sonlarında solunum yolu belirtileri (ateş, öksürük, nefes darlığı) ile ortaya çıkan bulaşıcı bir hastalıktır. Şiddetli akut solunum sendromu koronavirüsünün neden olduğu bu hastalık, dünya genelinde pandemiye neden olmuş ve ciddi sağlık sorunlarına yol açmıştır. Dünya genelinde Covid-19'a bağlı olarak 8 Nisan 2023 tarihi itibarıyla 6.837.598 kişinin hayatını kaybettiği bildirilmiştir. Türkiye'de ise Kasım 2022 itibarıyla 181.000'den fazla kişi Covid-19 nedeniyle hayatını kaybetmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2022).

Yaşanan pandemi ülkeleri hastalığın yayılmasını durdurmak ve halk sağlığını korumak için birtakım tedbirler almaya zorlamıştır. Covid-19 virüsünün görüldüğü ülkelerin tümünde alınan tedbirler sosyal ve ekonomik hayatı olumsuz etkilemiştir. Bu durum küresel çapta makroekonomik dengelerin bozulmasına sebep olmuştur. Uygulanan tedbirlerin başında sokağa çıkma yasağı, okulların kapatılması ve seyahat kısıtlamaları gelmektedir. Sosyal ve ekonomik sonuçları olan bu tedbirler ekonomik şartları zorlaştırmış ve bazı sektörlerin olumsuz bazılarının ise olumlu etkilenmesine neden olmuştur (Duran ve Acar, 2020:63).

Covid-19, dünya genelinde ciddi makroekonomik etkilere yol açan küresel bir pandemiye neden olmuştur. Pandeminin yarattığı en büyük etki ekonomide yaşanan durgunluktur. Küresel ekonomide yaşanan durgunluğun temelinde Covid-19 salgınının birçok ülkenin ekonomik faaliyetlerini durdurması veya kısıtlaması yatmaktadır. İşletmelerin kapanması, üretimin durması ve istihdam kayıpları üretim hacimlerini ve büyümeyi olumsuz

etkilemiştir. Özellikle hizmet sektöründe çalışan birçok kişinin işlerini kaybetmesi veya ücretlerinde kesintiler yaşanması işsizlik oranlarının artmasına ve istihdam kayıplarına neden olmuştur. Türkiye’de yaşanan iş kayıpları ve ücret kesintileri düşük gelir gruplarını daha fazla etkilemiştir. Aynı zamanda finansal piyasalarda büyük dalgalanmaların yaşanması hisse senedi piyasalarının dalgalanmasına ve faiz oranlarının düşürülmesine neden olmuştur. Ülkeler arasındaki sınırların kapatılması veya kısıtlanması, küresel ticareti olumsuz etkilemiştir. Tedarik zincirlerinde yaşanan aksamalar ticaret hacmini azaltmıştır. Covid-19 salgını döneminde birçok hükümet, pandemiyle mücadele için büyük miktarda harcama yapmak zorunda kalmıştır. Bu harcamalar artan bütçe açıklarına neden olmuştur. Görüldüğü üzere Covid-19 pandemisi, dünya genelinde ve Türkiye’de ekonomik olarak ciddi etkilere yol açmıştır. Hükümetler ve merkez bankaları, ekonomik toparlanmayı desteklemek ve kayıpları telafi etmek için çeşitli politika önlemleri almak zorunda kalmışlardır. Ancak pandeminin uzun vadeli etkileri ve ekonomilerin toparlanma süreçleri hala devam etmektedir (Cinel, 2020: 126-129).

1.1.1 Covid-19 Pandemisinin Dünyadaki Makroekonomik Etkileri

1.1.1.1. Ekonomik Büyümeye Etkisi

Ekonomik büyüme dünyada ve Türkiye’de Covid-19 salgının en fazla etkilediği makroekonomik göstergelerden biri olmuştur. Salgın sebebiyle birçok ülkenin ekonomik faaliyetleri sınırlaması 2020’nin ilk yarısında büyük bir ekonomik daralmaya yol açmıştır. Birçok ülkenin GSYH’de küçülme görülmüştür. 2021 yılı itibariyle başlayan aşı kampanyaları ve hükümetlerin aldığı önlemler sonucu salgının etkileri azalmaya başlamıştır. Böylelikle ekonomik toparlanma sürecine girilmiş ve birçok ülke ekonomisi canlanmaya başlamıştır (Ünüvar ve Aktaş, 2022: 129-130).

Günümüzde küreselleşmenin ülkelerin birbiri arasındaki etkileşimi arttırdığı kabul edilmektedir. Küreselleşme bir ülkede yaşanan gelişmenin diğer bir ülkeyi daha hızlı biçimde etkilemesi olarak ifade edilmektedir. Yaşanan pandemi bu açıdan Çin’de başlayan salgının dünyadaki hemen hemen bütün ülkeleri etkisi altına almasıyla küreselleşmenin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Ünüvar ve Aktaş, 2022: 129-130). Ekonomilerin birbirine bu denli bağlı olması sebebiyle Covid-19 salgını dünya genelinde ekonomik durgunluk ve beraberinde ekonomik kriz yaratmıştır. Covid-19 pandemisinin ekonomik etkileri uzun vadeli olmakla birlikte sektörel daralmalara neden olarak küresel bir resesyona yol açmıştır. Bu pandemi, dünya ekonomisinde 2008 finansal krizinden bu yana görülen ilk küresel daralmaya neden olmuştur. Salgının 2020 yılından itibaren pandemiye dönüşmesiyle birlikte küresel

büyüme önemli ölçüde düşmüştür. Euro bölgesindeki ülkeler, artan büyüme endişeleri ve salgın nedeniyle piyasalardaki likidite daralması ile başa çıkmak için genişleyici para ve maliye politikalarını benimsemek zorunda kalmıştır (Küçükoğlu, 2021: 1274-1275).

Tablo 1. 1 Ekonomilerin Gelişmişlik Düzeylerine Göre Ekonomik Büyüme Oranları (%)

Kaynak: IMF, <https://www.imf.org> (erişim tarihi: 03.09.2023).

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Dünya	3,4	3,6	3,5	3,3	3,8	3,6	2,8	-3,1	5,9	2,5	3,0
Gelişmiş Ekonomiler	1,5	2,1	2,4	1,8	2,6	2,3	1,8	-4,5	5,2	2,7	1,5
Gelişmekte Olan Ekonomiler	5	4,7	4,3	4,4	4,8	4,7	3,6	-2,1	6,4	4,0	4,0

Tablo 1.1’ de dünya ekonomisi, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerin 2013-2023 yılları GSYH büyüme oranları yer almaktadır. 2013 yılından 2018 yılına kadar dünya genelinde birbirine yakın seyreden büyüme oranları görülmektedir. 2019 yılında önceki yıllara kıyasla daha düşük oranda büyüme görülmektedir. 2019 yılında dünya ekonomisinde %2,8 oranında bir büyüme yaşanmıştır. Covid-19 salgınını azaltmak ve etkilerini ortadan kaldırmak için alınan önlemlere rağmen 2020 yılında dünya ekonomilerinde küçülme yaşanmış ve büyüme oranı 2019 yılına göre azalarak %3,1 küçülmüştür. 2021 yılında sosyal ve ekonomik hayatta yaşanan serbestleşme dünya genelinde büyümenin artarak %5,9 oranında gerçekleşmesini sağlamıştır. 2022 yılına gelindiğinde bir önceki yıla göre daha düşük bir büyüme oranı gerçekleşmiştir. 2023 yılında %3 büyüme görülmüştür.

Gelişmiş ekonomilerin büyüme oranları bakımından salgından en çok etkilenen grupta yer aldığı görülmektedir. 2019 ve 2020 yıllarında gelişmiş ülkelerde dünya ekonomisinin genelinden daha düşük bir büyüme oranı görülmüştür. Gelişmiş ekonomilerde 2019 yılında %1,8, 2020 yılında %4,5 negatif büyüme oranı kaydedilmiştir. 2021 yılında ise dünyada olduğu gibi gelişmiş ülkelerde de tablonun daha olumlu olduğu ve %5,2 oranında büyüme gerçekleştiği görülmektedir. 2022 ve 2023 yıllarında 2021 yılına göre daha düşük büyüme oranları görülse de pozitif büyüme olduğu söylenebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise 2020 yılı sonrasında diğer tüm yıllarda hem dünya ekonomilerine hem de gelişmiş ekonomilere göre daha yüksek büyüme oranları gerçekleştiği görülmektedir. Bu durumda pandemi sürecinde gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ekonomilere göre ekonomik büyüme açısından daha az olumsuz etkilendiği söylenebilmektedir.

IMF verilerine göre 2019 yılında en yüksek büyüme oranı salgının başlangıç noktası olan Çin’de %6 oranında gerçekleşmiştir. Ardından Bulgaristan %4 büyüme oranı ile Çin’i takip etmiştir. Salgında büyük oranda etkilenen İtalya 2019 yılında %0,4 oranında büyümüştür. Türkiye ise 2019 yılında %0,7 büyüme oranı ile İtalya’yı takip ederek en az

büyüme kaydeden ülkelerden biri olmuştur. 2020 yılında birçok ülke ekonomisi küçülmüştür. Birleşik Krallık %11, İtalya %8,9, Fransa %7,9 ile negatif büyüme gösteren ülkeler arasında yer almıştır. Salgının çıkış noktası olan Çin'de 2020 yılında birçok ülke içerisindeki en yüksek büyüme oranı görülmüştür. 2020 yılında birçok ülkeye göre daha fazla büyüme gösteren Çin, salgının başlangıç noktası olması itibariyle iyileşme sürecine de en erken giren ülke olmuştur. Grafik 1.3'e göre Çin'in ardından en yüksek büyüme oranına sahip ülkelerden biri %1,9 ile Türkiye olmuştur. Aşı çalışmalarının başarılı olması ve salgını etkilerinin kaybolması ile 2021 yılında dünya genelinde büyüme oranlarının arttığı görülmektedir (IMF, 2023).

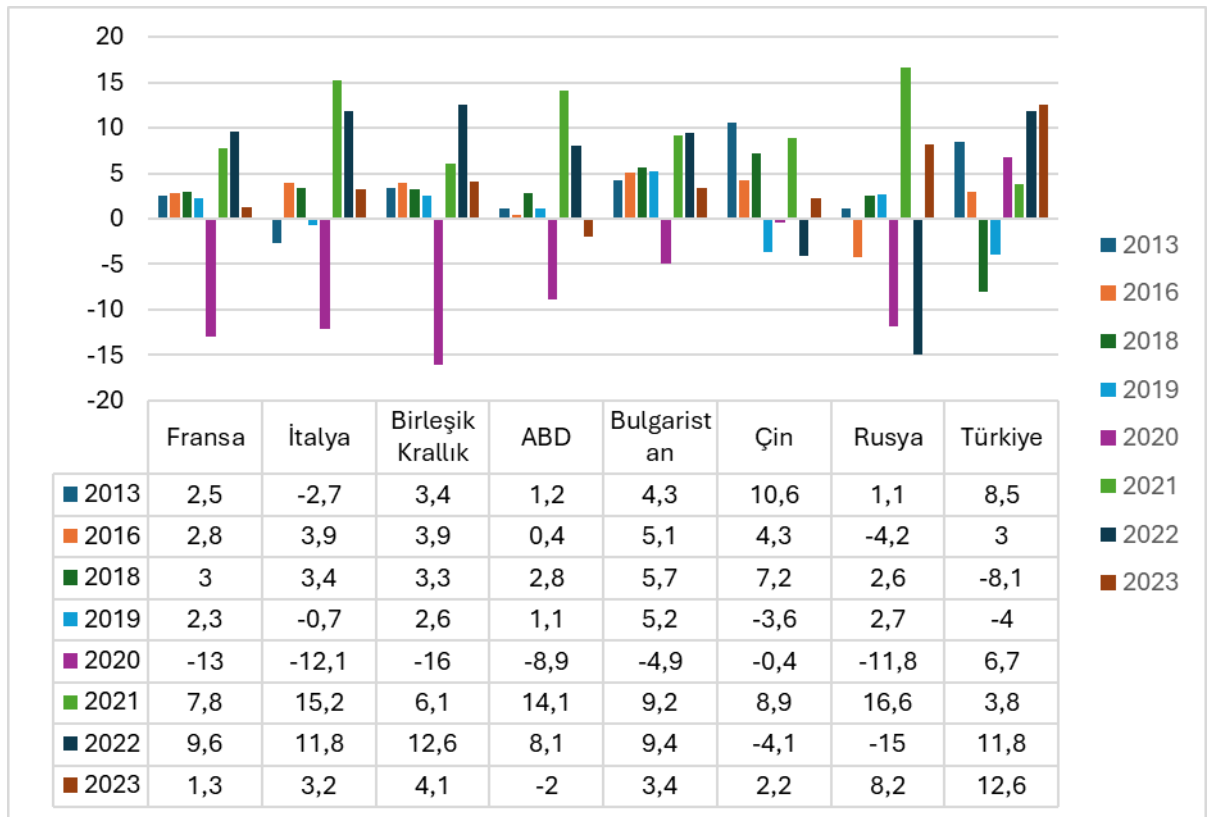
IMF'nin 2022 Ekim raporuna göre küresel büyümenin 2021'de %6,0'dan 2022'de %3,2'ye ve 2023'te %2,7'ye yavaşlayacağı tahmin edilmiştir. Bu küresel mali kriz Covid-19 salgınının hızlı olduğu dönem hariç 2001'den bu yana görülen en zayıf büyüme profili olup büyük ekonomiler için önemli ekonomik yavaşlamaları yansıtmaktadır (IMF, 2022). 2023 yılına bakıldığında en fazla büyüme oranı yine Çin'de gerçekleştiği görülmektedir. Ancak 2023 yıl sonuna doğru Çin'in büyüme oranında yavaşlama beklenmektedir. Bu yavaşlamanın nedenleri IMF 2023 Temmuz ayı ekonomik görünüm güncellemesinde çözilemeyen emlak sorunları ve olumsuz sınır ötesi yayılmaları olarak görülmektedir (IMF, 2023).

1.1.1.2. Mal ve Hizmet İhracatı ve İthalatı Üzerine Etkileri

Küreselleşme ülkeler arasındaki sınırları ortadan kaldırarak ithalat ve ihracatı serbestleştirmiştir. Günümüzde tüm ülkeler için önemli olan dış ticaret dengesi Covid-19 salgının başlamasıyla olumsuz bir hal almıştır. Salgını önlemek için alınan tedbirlerden seyahat kısıtlamaları ve sınır kapanmaları küresel ticareti olumsuz etkileyen başlıca sebeplerdir. Bu durum tedarik zincirlerini etkileyerek ürünlerin üretimi ve nakliyesinde gecikmelere neden olmuştur. Özellikle Çin gibi büyük üretim ülkelerindeki üretim kesintileri, birçok endüstride mal ve hizmet arzını azaltmıştır. Bazı ülkeler pandemi sırasında kendi ülkelerinde ürettiği ürünleri korumak amacıyla tarife ve ticaret engelleri uygulamıştır. Bu tür önlemler uluslararası ticareti kısıtlayarak dış ticaret ve ekonomik büyüme de düşüşe yol açmıştır (Akıl ve Bayram, 2022: 180-181).

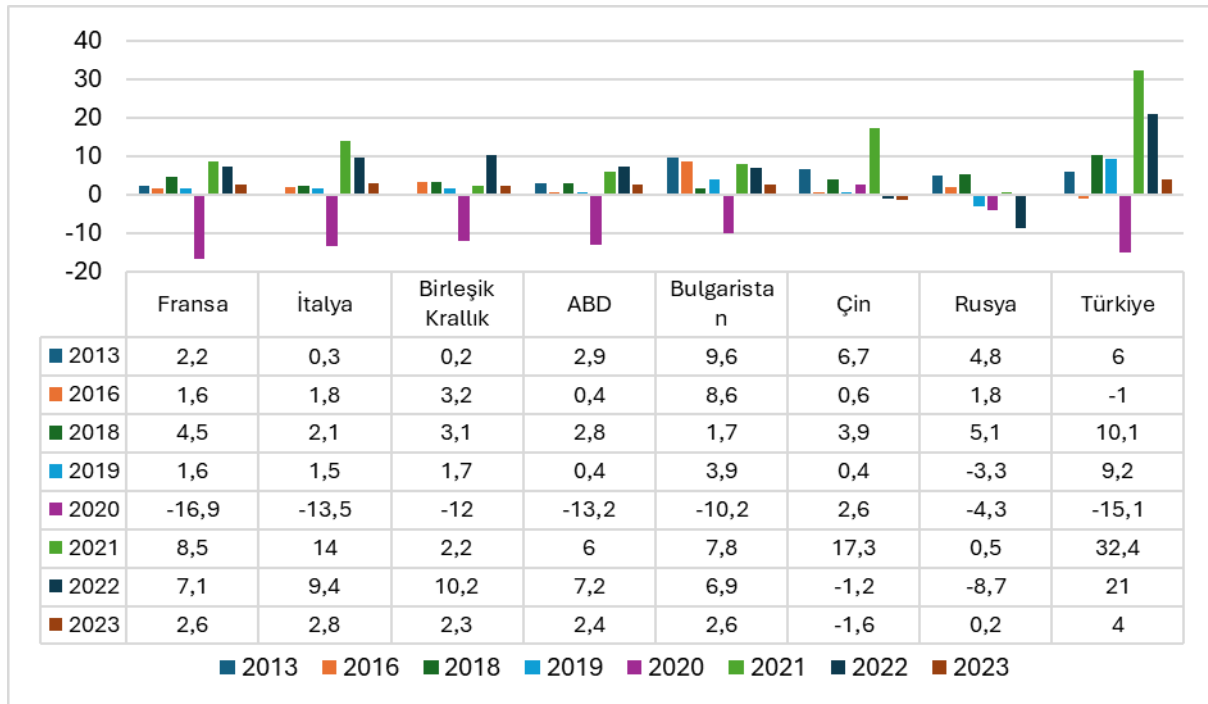
Uluslararası ticaretin önemli bir parçası olan tedarik zinciri, kesintiye veya aksamaya uğradığı durumda küresel boyutta önemli ekonomik sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Covid-19 salgının yarattığı kriz tedarik zincirini, lojistik düzeni, arz ve talep dengesini bozmuştur. Tedarik zinciri ve lojistik aksamalar maliyetler açısından kaçınılmaz artışları beraberinde getirmiştir. Maliyetlerin artış sebepleri; taşıma maliyetlerindeki artış ve gecikmeler, parça ve

stok tedarik sürelerinin uzaması, stok kıtlığı ve satışlardaki düşüşler olarak sıralanabilmektedir. Tedarik ve lojistikteki aksamalar uluslararası ticareti durma noktasına getirmiştir. Uluslararası ticaretteki ilk bozulma salgının ortaya çıktığı Çin’de görülmeye başlanmış ve kısa sürede salgınla birlikte diğer ekonomilerin de etkilenmesiyle dış ticaret dengesini bozmuştur. Uluslararası ticaretin temelini oluşturan Çin’de üretim ve ticaret sıkıntısı yaşanması hem Çin ekonomisini olumsuz etkilemiş hem de diğer ekonomilerin artan maliyetler ve uluslararası ticaretten olumsuz etkilenmesine neden olmuştur (Hava, 2020: 2090-2092). Grafik 1.1’de seçili ülkelerde mal ve hizmet ithalat hacmindeki yüzde değişim ve Grafik 1.2’de seçili ülkelerde mal ve hizmet ihracat hacmindeki yüzde değişim oranları yer almaktadır.

Grafik 1. 1 Seçili Ülkelerde Mal ve Hizmet İthalat Hacmi (Yüzde Değişim)

Kaynak: IMF, <https://www.imf.org> (erişim tarihi: 09.09.2023).

Grafik 1. 2 Seçili Ülkelerde Mal ve Hizmet, İhracat Hacmi (Yüzde Değişim)

Kaynak: IMF, <https://www.imf.org> (erişim tarihi: 09.09.2023).

Grafik 1.1’de ilk olarak 2019 yılına bakıldığında bir önceki yıla göre İtalya, Çin ve Türkiye’de ithalat hacminin düştüğü görülmektedir. İthalat ülkelerden döviz çıkışı olması anlamına geldiği için istenmeyen bir durumdur. Böylelikle İthalatın azalışı döviz çıkışını azalttığı için olumlu bir durumdur. Ancak bizim gibi ihracatı ithalata bağımlı ülkeler için bu söylenemez, Türkiye için cari açığın azaldığı söylenebilmektedir. 2019 yılında bu kez ihracat hacmindeki değişime baktığımızda bir önceki yıla göre Rusya’da %3,3 düşüş görülmektedir. İhracattaki düşüş Rusya için olumsuz bir gelişme olmuştur. 2020 yılına gelindiğinde Covid-19 virüsünün en fazla yayıldığı yıl olmasından dolayı kısıtlamalar ve tedbirler en yüksek düzeyde uygulanmaktaydı. 2020 yılında Türkiye hariç bütün ülkelerde ithalat hacmi düşmüştür. Türkiye’de bir önceki yıla göre ithalat hacmi %6,7 artmıştır. 2020 yılı ihracat hacmine bakıldığında ithalattaki gibi ihracat hacimlerinin düştüğü görülmektedir. İhracattaki tek olumlu artışı gösteren ülke %2,6 oranla ihracat hacmi artan Çin olmuştur. Çin salgının başlangıç yeri olmasına rağmen 2019 ve 2020 yıllarında ihracat fazlası verebilmiştir. 2021 yılında virüsün etkisinin azalmasıyla normal hayata dönüş başlamıştır. Böylece 2021 yılında bütün ülkelerde bir önceki yıla göre ithalat ve ihracat hacimlerinde artış yaşanmıştır. 2020 yılında Türkiye, yüksek ithalat ve düşük ihracat hacmindeki değişim ile olumsuz bir tablo çizmiştir. Ancak 2021 yılında %3,8 ithalat hacmi ve %32,4 ihracat hacmi ile ihracat fazlası vermiştir. Grafik 1.2’de yer alan seçili ülkeler içerisinde en hızlı ihracat oranı yükselen ülke Türkiye olmuştur. Bu hızlı yükselişin temel sebebi Türkiye’nin Avrupa pazarına Çin’den daha yakın olması ve Türk mallarının Çin mallarının yerine ikame edilmesidir. 2022 yılına gelindiğinde

benzer bir tablo ile ihracat hacminin ithalat hacmini karşıladığı görülmektedir. 2023 yılında son iki yılın olumlu görünümü dağılmıştır. IMF'nin Nisan 2023 verilerine göre Türkiye'de %12,6 ithalat oranına karşılık %4 ihracat oranı, Çin'de %2,2 ithalat oranına karşılık %-1,6 ihracat oranı görülmüştür (IMF, 2023).

1.1.1.3. Kamu Borçlarına Etkisi

Kamu borcu, bir devletin borçlanarak elde ettiği fonların toplam miktarını ifade etmektedir. Devlet, borçlanma araçlarına yatırım yapan kişilere belirli bir zaman diliminde belirli bir miktarı geri ödeme sözü vermektedir. Genellikle kamu borcu vergi gelirlerinin mevcut kamu harcamalarını karşılamadığı durumlarda hükümetin borçlanmasıyla oluşmaktadır (Gökpınar ve Kovancılar, 2021: 475).

Covid-19 salgının yaşandığı esnada ortaya çıkan küresel durgunluk, büyüme oranlarının düşmesine sebep olan ve 1990 yılından günümüze kadar gerçekleşmiş en hızlı ve etkili resesyon olarak nitelendirilmektedir (Taşkın ve Akıncı, 2021: 763-764). Öte yandan sadece büyüme oranları için değil aynı zamanda yaşanan istihdam düşüşleri, enflasyon ve işsizlik artışları gibi diğer ekonomik göstergeler de olumsuz bir görünüme bürünmüştür.

Salgın süresince dünya genelinde ticaret maliyetlerinin atmasına ek olarak insan maliyetinde de önemli bir artış gözlemlenmiştir. İnsan hayatı ve sağlığını korumak için alınan birtakım tedbirler ve gerçekleşen sağlık krizi ekonomik faaliyetler üzerinde ciddi sonuçlar yaratmıştır. 2020 yılı pandemi döneminde dünya %3,1 küçülmüştür. Dünya ekonomisinin çok da iyi olmadığı bir dönemde yayılan virüs, şirket ve hükümetlerin var olan borçlarının artmasına sebep olmuştur. Covid-19 kaynaklı resesyon hükümet ve şirketlerin bilançolarını olumsuz etkileyerek finansal krizi etkilemiştir. Bu durum ciddi sermaye ve istihdam kayıplarına neden olmuştur (Taşkın ve Akıncı, 2021: 764; IMF, 2020).

Uygulanacak ekonomi politikalarının küresel ekonomik faaliyetlerdeki ve üretimdeki düşüşleri azaltması buna ek olarak insanlar, firmalar ve finansal sistem faaliyetlerindeki azalmayı hafifletecek biçimde olması gerekmektedir. Covid-19 kaynaklı daralmada veya benzer durumlarda uygulanan politikaların amacı daralmanın etkilerini azaltmak ve salgın sonrası iyileşmeyi kolaylaştırmak olmalıdır (Taşkın ve Akıncı, 2021: 764). Bu gibi kriz dönemlerinde gevşek para politikası ile vergi ertelemeleri, garantiler gibi maliye politikaları ve merkez bankalarının piyasaya likidite sağlaması gibi para politikaları uygulanmaktadır (Balseven, 2020: 4-6).

Tüm ülkeler için ağır sonuçları olan salgında, ülkeler ekonomik gelişmişlik düzeylerine ve büyüklüklerine göre pandemi koşullarına bağlı olarak politikalar ve teşvik

paketleri açıklamıştır. Bu teşvik paketleri para yardımı, kurtarma paketleri, düşük faizli ve uzun vadeli krediler şeklinde karşımıza çıkmıştır. IMF ve Dünya Bankası pandemi dönemi için yeni ekonomi paketler ve bütçeler oluşturmuştur (Taşkın ve Akıncı, 2021: 764).

IMF, salgın ile uluslararası mücadelenin gerekliliğine vurgu yaparak virüse karşı mücadele için ülkelere 50 milyar dolar destek sağlamıştır. Sosyal ve ekonomik yardımların yanında salgınla mücadelenin en önemli yollarından biri olan aşının geliştirilmesi için de kamunun finansal desteğine ihtiyaç duyulmuştur. ABD ve AB'nin açıkladığı teşvik paketleri ile imalat ve hizmet sektörlerindeki düşüşler durdurulmuştur. Covid-19 salgınının ekonomi üzerindeki etkileriyle mücadelede kararlı olduklarını belirtmek amacıyla Avrupa Merkez Bankası, 18 Mart 2020'de devlet borçlanma piyasasını istikrara kavuşturmak ve salgının ekonomik etkilerini hafifletmek amacıyla bono alımı için 750 milyar Euro'luk bir bütçe ayırdığını açıklamıştır. Avrupa Birliği genelinde, küçük ölçekli işletmelere destek sağlamak ve işsizlikle mücadele etmek amacıyla çeşitli önlemler alınmıştır. Fransa'da, şirketlere 300 milyar Euro kredi imkanı sunulmuş ve işsiz kalanlar için 45 milyar Euro'luk kaynak tahsis edilmiştir. İspanya'da işletmelerin ödemeleri, yaşlı ve savunmasız bireylerin bakımı için 600 milyon Euro'luk bütçe ayrılmıştır. Avrupa Birliği'nin birçok ülkesinde vergi indirimleri ve ödemelerde erteleme gibi önlemler uygulanmıştır. Almanya'da ise ticaret vergileri için vergi tabanının azaltılması da bu önlemler arasındadır (Balseven, 2020: 4-5). Bu tip para ve maliye politikaları ile durgunluktan etkilenen kesimlere farklı teşvikler verilmiştir. Böylece arz ve talep düşüşleri engellenmeye çalışılmıştır. Uygulanan politikalar aynı zamanda bütçeye yeni yükler getirmiştir.

Ülkelerde açıklanan teşvik paketleri, uygulanan maliye politikası araçları, vergi erteleme ve likidite arttırma çabaları ile ekonomik krizin etkileri giderilmeye çalışılmıştır. Uygulamaya konulan maliye politikaları ile çeşitli vergilerin tahsilatından vazgeçilerek kişi ve firmaların salgın ve sonrasında toparlanmasını sağlamak amaçlanmıştır. Ancak bu çaba hükümetlerin borç yükünün de artmasına sebep olmuştur. Pandemi sebebiyle sağlık harcamalarının ve tıbbi malzeme ihtiyacının artması, pandemiden etkilenen kesimler için sosyal ve ekonomik destekler verilmesi hükümetler için beklenmedik ek maliyetlere sebep olmuştur. Salgın sebebiyle kişilerin ve firmaların olumsuz ekonomik durumlarla karşılaşması bu olumsuzluklardan çıkılabilmesi için hükümetlerin destek sağlamasını gerekli kılmıştır. Hükümetler genişletici ekonomi politikaları, teşvik ve tedbir paketleri ile ekonomiyi canlı tutmaya çalışmıştır. Uygulanan politikalar; vergi ertelemeleri, vergi kolaylıkları ve kamu harcamaları yüksek bütçe açıklarına sebep olmuştur. Böylece salgının yarattığı resesyon

durumundan kurtulmak için uygulanan genişletici maliye politikalarının kamu borç yükünü ve bütçe açıklarını arttırdığı söylenebilir (Göze Kaya, 2020: 227).

Tablo 1. 2 Kamu Net Borç Alma/Borçlanma Dengesi (GSYH'nin yüzdesi)

Kaynak: IMF, <https://www.imf.org> (erişim tarihi: 29.10.2023).

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Gelişmiş Ekonomiler	-2,5	-2,6	-2,4	-2,4	-2,9	-10,2	-7,5	-4,2	-4,3
Avrupa Birliği	-1,8	-1,3	-0,7	-0,3	-0,5	-6,7	-4,8	-3,5	-3,5
Yükselen Pazar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	-4,1	-4,4	-3,8	-3,5	-4,4	-8,6	-5,2	-5,2	-5,7
Ortadoğu ve Orta Asya	-7,0	-7,6	-4,8	-1,7	-2,7	-7,9	-2,4	1,4	-1,5

Tablo 1.2 2015-2023 yıllarında gelişmişlik düzeylerine göre ülke gruplarının kamu borç dengesini göstermektedir. 2019 yılında bir miktar bozuk olan kamu finansman dengesinin özellikle 2020 yılında bütün ekonomiler için borç yükü önemli bir artış göstermiştir. 2020 yılında kamu net borç dengesi gelişmiş ekonomilerde %-10,2 olarak gerçekleşmiş, yükselen pazar ve gelişmekte olan ekonomilerde kamu net borç dengesinin %-8,6 olarak gerçekleştiği görülmektedir. 2021 yılında kamu net borç dengesi gelişmiş ekonomilerde %-7,5 olarak gerçekleşmiş, yükselen pazar ve gelişmekte olan ekonomilerde ise %-5,2 olmuştur. 2022 ve 2023 yıllarında özellikle Orta Doğu ve Orta Asya'da büyük oranda borç dengesi düzelmiş olsa da borç ihtiyacı devam etmiştir. Bozulan kamu borç dengesi faiz, enflasyon ve büyüme gibi makroekonomik değişkenleri de etkilemiştir (Göze Kaya, 2020: 228).

2000'li yılların başından günümüze kadar dünyada üç önemli kriz yaşanmıştır. Bunlar; 2007-2009 yılları arasında yaşanan Küresel Finans Krizi, 2010-2011 Avrupa Borç Krizi ve 2019 yılında başlayıp etkisi 2023 yılına kadar sürmüş olan Covid-19 pandemisidir. Covid-19 pandemisinde dünyanın büyük ekonomileri arasında yer alan G7 ülkelerindeki borç seviyelerinin son 50 yılın en yüksek seviyesine ulaşması yaşanan borç yükünün göstergesi niteliğindedir. Kriz dönemlerinde olağan kabul edilen kamu borçlarındaki artış, büyüklüğü itibarıyla kamu borç sürdürülebilirliği endişesi doğurmuştur (Gökpınar ve Kovancılar, 2021: 479).

Tablo 1. 3 Genel Devlet Borçları, 2015-2023 (GSYH Yüzdesi)

Kaynak: IMF, <https://www.imf.org> (erişim tarihi: 29.10.2023). 2023 rakamları IMF'nin tahmini verileridir.

Brüt Borç	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
G7 Ülkeleri	116.4	119.4	117.4	117.2	118.2	140.4	134.0	128.3	128.4
Avrupa Birliği	87.0	85.9	83.5	81.4	79.2	91.5	89.4	85.3	84.3
Asean-5	46.5	46.5	47.1	48.3	50.1	61.6	66.1	63.3	63.5
Yükselen Pazar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	43.8	49.2	51.4	52.7	55.1	64.7	64.2	64.5	67.5
Yükselen ve Gelişen Asya	44.6	51.1	54.3	55.7	58.8	68.8	70.3	73.7	77.6
Yükselen ve Gelişen Avrupa	31.0	31.8	29.8	29.5	29.0	37.7	35.2	33.2	37.7
Latin Amerika ve Karayipler	57.3	61.0	63.2	67.0	67.9	76.8	71.5	69.4	68.2
Orta Doğu ve Orta Asya	35.5	42.9	43.7	42.4	46.1	56.9	52.6	44.6	44.1
Sahra-Altı Afrika	37.5	42.2	44.6	47.1	49.7	57.0	56.5	56.2	55.5

2020 yılında Covid-19 kaynaklı yaşanan ekonomik resesyon ve sağlık krizi nedeniyle dünyada küresel borç düzeyinde önemli artışlar görülmüştür. Küresel borçlardaki artış 2020 sonrasında da salgının devam etmesi ve enflasyon artışları gibi ekonomik görünümdeki bozukluğun devam etmesi ile kendini hissettirmeyi sürdürmüştür. Pandemi döneminde kamu borçlarında yaşanan artışın temel sebebi hükümetlerin salgının yayılmasını engellemek, krizin etkilerini hafifletmek, hanehalkı ve firmaları desteklemek istemesinden kaynaklanmaktadır. “2020 pandemi yılında ise tüm sektörlerin borçlarında yüksek artış gerçekleşmiş olsa da kamu sektörü borcu rekor düzeyde artış göstermiştir. Pandeminin ekonomik etkilerinin fazla hissedildiği 2020 yılında, hükümetlerin ülke ekonomilerini canlandırmak için büyük miktarda yaptıkları harcamalar küresel borç tutarını rekor düzeyde arttırmıştır” (Oskay, 2023: 16-19).

Tablo 1.3'te gelişmişlik düzeylerine göre gruplandırılmış ülkelerin 2015-2023 yılları için kamu sektörü borç stokunun GSYH'ya oranlarına yer verilmiştir. Tablo 1.3'te seçili ülke gruplarının tamamında 2020 yılında 2019 yılına göre genel devlet borçlarının GSYH oranının arttığı söylenebilir. 2021 yılında pandeminin etkisinin hafiflemesi ve ekonomik toparlanmayla genel devlet borçlarının bazı ülke grupları için pandemi sonrasında azalmaya başladığı ancak pandemi öncesi seviyelere dönmediği söylenebilir. Tablo 1.3 genelinde 2021 yılı ile benzer şekilde 2022 ve 2023 yıllarında da pandemi öncesi seviyelere dönüşmemiştir. 2019 yılında Orta Doğu ve Orta Asya ülkelerinde %46,1 olan kamu borç yükü oranı 2022 yılında %44,6'ya, 2023 yılında ise %44,1 ile pandemi öncesi seviyenin altına düşmüştür. Pandemi döneminde ülkeler salgının olumsuz ekonomik etkilerinden kurtulmak için ekonomik teşvik ve kurtarma paketleri uygulamaları sebebiyle bütçe dengesinin özellikle 2020 yılında bozulduğu görülmektedir.

Tablo 1. 4 Genel Devlet Mali Dengesi, 2019-2023: Bütçe Dengesi (GSYH Yüzdesi)

Kaynak: IMF, <https://www.imf.org> (erişim tarihi: 29.10.2023). 2023 rakamları IMF'nin tahmini verileridir.

	2019	2020	2021	2022	2023
Dünya	-3,6	-9,6	-6,6	-4,7	-5,0
Gelişmiş Ekonomiler	-3,0	-10,2	-7,5	-4,3	-4,4
Kanada	0,0	-10,9	-4,4	-0,7	-0,4
Fransa	-3,1	-9,0	-6,5	-4,9	-5,3
İtalya	-1,5	-9,7	-9,0	-8,0	-3,7
Almanya	1,5	-4,3	-3,7	-2,6	-3,7
Yükselen Pazar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	-4,5	-8,6	-5,2	-5,2	-5,8
Çin	-6,1	-9,7	-6,0	-7,5	-6,9
Rusya	1,9	-4,0	0,8	-2,2	-6,2
Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkeler	-3,5	-5,0	-4,7	-4,2	-4,2

Kamu bütçe dengesi, bir devletin belirli bir dönemdeki toplanan gelirler ile giderler arasındaki dengeyi ifade etmektedir. Kamu bütçe dengesi, devletin belirli bir dönemde elde ettiği gelirlerin o dönemdeki harcamalarını karşılayıp karşılayamadığını gösteren bir finansal gösterge olarak kullanılmaktadır. Ek olarak devletin mali sağlığını değerlendirmek ve ekonomik istikrarı sürdürmek açısından büyük öneme sahiptir. Bütçe açığı bir devletin belirli bir dönemde elde ettiği gelirlerin, o dönemdeki harcamalarını aştığı durumu ifade etmektedir. Bu durumda, devlet gelirlerinin tamamı, harcamaları karşılayamadığı için bütçe açığı ortaya çıkmaktadır. Bütçe açığı genellikle borçlanma ile finanse edilmektedir. Uzun vadede sürdürülemez bir bütçe açığı, devletin borç yükünü artırabilmektedir. Bütçe fazlası ise bir devletin belirli bir dönemde elde ettiği gelirlerin, o dönemdeki harcamaları aştığı durumu ifade etmektedir. Bütçe fazlası, ekonomik istikrarı teşvik ederek devletin borçlarının azalmasına yardımcı olmaktadır. Kamu borçlarındaki artış 2020 yılında dünya genelinde %99,7'den 2021 yılında %95,5 seviyesine gerilemiştir. 2020 yılında pandemiyle birlikte bütün ülkelerde bütçe açıkları ve kamu borçları artmıştır (Gökpınar ve Kovancılar, 2021: 480-481).

Tablo 1.4'te seçili ülkelere ve gelişmişlik düzeylerine göre gruplandırılmış ülkelerin 2019-2023 yılları için bütçe dengesine yer verilmiştir. Tablo 1.3 ve 1.4'e bakıldığında pandemi döneminde bütün ekonomilerde kamu borç yükünün ve bütçe açığının arttığı görülmektedir. Tablo 1.4 incelendiğinde 2020 yılında devlet bütçe dengesinin Almanya ve Rusya'da diğer ülkeler karşısında görece daha iyi bir konumda olduğu söylenebilir. Pandemi ilk yılına göre azalma görülse de 2021 yılında bütçe dengesi bozulmaya devam etmiştir. Bu dönemde İtalya ve düşük gelirli gelişmekte olan ülkelerde bütçe dengesinin en az

toparlanma yaşayan ülkeler olduğu görülmektedir. 2022 ve 2023 yıllarında Tablo 1.4 genelinde ülkeler ve ülke gruplarının bütçe dengesi pandemi öncesi seviyelere dönmemiştir.

Tablo 1. 5 Covid-19 ile Mücadelede Ülkelerin Uyguladığı Ekonomik Destek Paketleri

Kaynak: Aydoğdu ve Yorulmaz ve Kırac 2021: 167-168; Oflaz, 2021: 391.

Ülkeler	Teşvik Paketi Büyüklüğü	Teşvik Paketi (Dolar \$)	Paketin Ağırlıklı Olduğu Konu
Japonya	234 trilyon yen	2,2 trilyon dolar	Kamu ve özel sektöre mali yardım ve sağlık harcamaları desteği
ABD	2 trilyon dolar	2 trilyon dolar	Kredi desteği, işsizlik desteği ve sağlık kuruluşlarına yardımlar
Almanya	750 milyar euro	825 milyar dolar	Sosyal yardımlar, otomotiv sektörünü teşvik ve köklü kurumların korunması
İngiltere	350 milyar sterlin	430 milyar dolar	Özel sektöre mali yardım, yeni girişimleri destekleme ve istihdamı koruma
Fransa	110 milyar euro	120 milyar dolar	Otomotiv sektörünü teşvik, salgınla mücadele için alınan tedbirler
Hindistan	20 trilyon rupilik	265 milyar dolar	Yabancı yatırımcıları özendirici teşvikler, vergi indirimi
Türkiye	100 milyar TL	15 milyar dolar	Borç erteleme, kredi kolaylığı sağlama, vergi indirimi

Tablo 1.5'te pandemiyle mücadelede seçili ülkelerin ne kadar kaynak ayırdığı ve bu kaynakların hangi sektörlerde kullanıldığı gösterilmiştir. Tablo 1.5'te pandemiyle mücadeleye en çok kaynak ayıran iki ülkenin sırasıyla Japonya ve ABD olduğu görülmektedir. Liberal sağlık politikasının sorunlarıyla karşılaşan ABD salgından ciddi şekilde etkilenmiştir. Bu sebeple salgının etkilerini gidermek için yüksek bütçe ayırmıştır. Almanya'da salgınla mücadele için önemli bir bütçe ayıran ülkelerden biridir. Yardım paketinin temelini köklü kurumların korunması ve salgından olumsuz etkilenen kesimlere sosyal yardımların verilmesi oluşturmuştur (Aydoğdu ve Yorulmaz ve Kırac, 2021: 168-170).

1.1.1.4. Enflasyona Etkileri

Covid-19 salgınının dünya genelinde yarattığı önemli ekonomik etkilerden biri de enflasyondur. Ancak, salgının enflasyona etkisi ülkelere ve dönemlere göre değişiklik göstermiştir. Birçok ülke Merkez Bankası müdahalesi ile ekonomiyi desteklemek ve finansal istikrarı korumak amacıyla faiz oranlarını düşürmüş ve parasal genişleme politikası uygulamıştır. Bu dönemde enflasyon, enerji fiyatlarında ve petrol talebinde düşüş gibi faktörler nedeniyle dalgalı bir seyir izlemiştir. Enerji fiyatlarındaki bu dalgalanmalar, enflasyon oranlarını etkilemiştir. Türkiye'de Covid-19 salgınının ekonomi ve enflasyon üzerindeki etkisi benzer faktörlerle şekillenmiştir. Salgın sırasında Türkiye'de de tüketici talebi düşüşü özellikle hizmet sektörünü olumsuz etkilemiş ve işsizliği arttırmıştır. Merkez Bankasının, faiz oranlarını düşürmesi ve likidite önlemleri alması enflasyonu yukarı yönlü

hareketlendirmiştir. Ayrıca, Türkiye gibi bazı ülkeler, döviz kurlarındaki dalgalanmalar nedeniyle ithalat maliyetlerinin artmasına yol açan ekonomik zorluklar yaşamıştır. Bu durum enflasyon üzerinde baskı oluşturmuştur (Adıgüzel, 2020: 193-197).

Dünya genelinde yaşanan Covid-19 salgını sonucunda tüm dünya ekonomilerinde daralmalar meydana gelmiştir. Yaşanan bu daralmalarda enflasyonist etkinin payı da oldukça büyüktür. 2020 yılı itibariyle salgını önlemek amacıyla alınan yoğun tedbirler dolaylı olarak petrol fiyatlarını düşürmüştür. Petrol fiyatlarındaki düşüş, döviz kurlarında yaşanan dalgalanmalar ve arz-talep dengesizlikleri enflasyon oranlarını etkilemiş faktörlerdendir (Ünüvar ve Aktaş, 2022: 134).

Tablo 1. 6 Ekonomik Gelişmişlik Düzeylerine ve Bölgelere Göre Enflasyon Oranları (%)

Kaynak: IMF, <https://www.imf.org> (erişim tarihi: 27.08.2023).

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Dünya	2.7	2.7	3.2	3.6	3.5	3.2	4.6	8.7	6.9
Gelişmiş Ekonomiler	0.3	0.7	1.7	1.9	1.4	0.6	3.1	7.2	4.6
Başlıca Gelişmiş Ekonomiler (G7)	0.3	0.7	1.7	2.0	1.4	0.8	3.3	7.2	4.6
Avrupa Birliği	0.1	0.1	1.5	1.8	1.4	0.6	2.8	9.3	6.3
Asean-5	3.1	2.0	2.8	2.6	1.9	0.9	2.0	4.8	4.3
Yükselen Pazar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	4.7	4.3	4.4	4.9	5.1	5.1	5.8	9.8	8.6

Tablo 1.6'da 2015-2023 yıllarında ekonomik gelişmişlik düzeylerine ve bölgelere göre enflasyon oranları verilmiştir. 2015 ve 2019 yılları boyunca ekonomilerin enflasyon oranlarının benzer şekilde seyrettiği görülmektedir. 2020 yılında pandeminin etkisiyle talepte yaşanan azalma enflasyon oranlarının düşmesine neden olmuştur.

Özellikle 2021 yılı ve sonrasında gıda fiyatlarındaki artış, petrol fiyatlarındaki yükselişin gecikmeli etkileri ve döviz kurundaki değer kaybının ithal mal fiyatlarını yükseltmesi nedeniyle enflasyon üzerindeki baskıların arttığı söylenebilir. 2020 sonrasında dünya genelinde enflasyon riskleri yukarı yönlü seyretmiştir. Yükselen enflasyon pandemiye bağlı arz-talep uyumsuzluklarını ve daha yüksek emtia fiyatlarını yansıtmaktadır. Dünyada enflasyon oranı 2020 yılında %3,2, 2021 yılında %4,6 ve 2022 yılında %8,7 oranlarında gerçekleşmiş ve artarak devam etmiştir. 2023 yıllarında dünyada ve gruplandırılmış ekonomilerde enflasyon oranlarının düştüğü ancak pandemi öncesi seviyeler dönmediği söylenebilir (Ünüvar ve Aktaş, 2022: 134-135).

IMF raporuna göre 2023 yılı ve sonrasında aşı çalışmalarının sonuç vermesi ile salgın azalmış olsa da Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin ardından küresel ekonomide toparlanma yavaş biçimde sürmektedir. Covid-19 sağlık krizinin resmi olarak sona ermesi ile tedarik

zincirindeki aksaklıkların salgın öncesi seviyelere dönmesi, enerji ve gıda fiyatlarının savaşın neden olduğu zirve noktalarından keskin bir şekilde gerilemesi, küresel enflasyon baskılarının beklenenden daha hızlı azalmasına olanak sağlamıştır. 2021 yılından bu yana devam eden enflasyon artışlarının 2023 yılı itibarıyla azalma eğilimi içinde olduğu görülmektedir. Ancak enerji ve gıda fiyatlarını hariç tutan çekirdek enflasyonun, merkez bankalarının hedeflerinin oldukça üzerinde seyrediyor olması enflasyon beklentilerinin hala yüksek olduğunu göstermektedir (IMF, 2023).

1.1.1.5. İşsizlik ve İstihdam Üzerine Etkileri

Salgının sebep olduğu kriz istihdamı büyük oranda etkilemiştir. Krizlerin önemli sonuçlarından biri olan çalışma süresi ve ücretlerde yaşanan düşüşler işgücü talep şoklarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle kriz dönemlerinde kayıt dışı istihdamın arttığı bilinmektedir. Salgın süresince bireylerin seyahatlerinin kısıtlanması ve ekonomik faaliyetlerdeki düşüş başta hizmet ve üretim sektörünü olumsuz etkilemiştir. Ekonomik faaliyetlerde yaşanan azalma ve insanların dolaşımındaki kısıtlamalar ile işgücü arzının azalırken işsizlik oranları artmıştır. İşsizlikte yaşanan artış çalışanların gelir kaybı yaşamasına ve mal ve hizmetlerden daha az yararlanmalarına işaret etmektedir. Mal ve hizmetlerin talebinin azalması, işletmelerin ve ekonominin sürekliliğini olumsuz etkilemektedir (Tatar ve Ergün, 2021: 49-54).

Covid-19 salgını boyunca dünya genelinde virüsün yayılmasını engellemek için iş hayatında çeşitli önlemler alınmıştır. Bu önlemler iş başında çalışan kişi sayısının ve çalışma sürelerinin düşmesine neden olmuştur. İşgücü piyasalarının salgın sürecinden olumsuz etkilendiği işsizlik oranlarındaki artıştan anlaşılabilmektedir (Tatar ve Ergün, 2021: 49).

Ekonominin daralması ve genişlemesi ile doğrudan bağlantılı olan işsizlik, bir ülkede emeğin yeterli miktarda kullanılmadığı anlamına gelmektedir. Böylece işsizlik oranının arttığı yerde ekonominin daralma eğiliminde olduğu ve istihdamın azaldığı; işsizlik oranının azaldığı yerde ise ekonominin genişleme eğiliminde olduğu ve istihdamın arttığı söylenebilmektedir (Ünüvar ve Aktaş, 2022: 136).

ILO analizine göre Covid-19 salgının başladığı sırada dünya genelindeki işçilerin %94'ü işyeri kapatma önlemleri uygulanan işyerlerinde çalışmaktaydı. 25 Nisan 2020 tarihinde %97'ye çıkan bu oran işyerlerinin kapalı kalmasına bağlı olarak işsizlik oranlarının artmasına neden olmuştur. İşyeri kapatma önlemleri %70 oranında üst ve orta gelir grubunda yer alan gelişmiş ülkelerdeki çalışan işçilerden oluşmaktadır. Düşük gelir grubunda yer alan gelişmemiş ülkelerde ise vaka sayılarındaki artışa rağmen işyeri kapatma önlemleri yeteri kadar uygulanmamıştır. Uygulama alanı bulan yerlerde ise kısa sürede esnetilmiştir. Kapatma

önlemleri işgücü piyasasını olumsuz etkilemeye ve işsizlik oranlarına etki etmeye devam ederken büyük oranda çalışma süresi kayıplarına da sebep olmuştur. 2020 yılı için toplam çalışma süresi kaydı %17,3 oranda olup 495 milyon tam zaman eşdeğer işe eşittir. Çalışma süresi kayıpları alt ve orta gelir gruplarındaki ülkeler için daha ağır sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Alt-orta gelirli ülkeler %23,3 çalışma süresi kaybı yaşamıştır (ILO, 2020: 1-7). Tablo 1.7’de seçili ülkelerde 2015-2022 yılları işsizlik oranlarına yer verilmiştir.

Tablo 1. 7 Seçilmiş Ülkelerde İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: OECD, <https://stats.oecd.org/> (erişim tarihi: 27.09.2023).

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Türkiye	10,3	10,9	10,9	10,8	13,7	13,1	12,0	10,4
ABD	5,2	4,8	4,3	3,9	3,6	8,0	5,3	3,6
Japonya	3,3	3,1	2,8	2,4	2,3	2,7	2,8	2,6
Fransa	10,3	10,0	9,4	9,0	8,4	8,0	7,8	7,3
Yunanistan	24,9	23,8	21,8	19,7	17,8	17,6	14,7	12,4
İtalya	12,0	11,7	11,2	10,6	9,9	9,3	9,5	8,0
Rusya	11,4	9,6	8,0	6,5	5,7	6,6	6,8	6,1
İspanya	22,0	19,6	17,2	15,2	14,1	15,5	14,7	12,9
Birleşik Krallık	5,3	4,9	4,4	4,1	3,8	4,5	4,5	3,7
AB	10,1	9,2	8,2	7,3	6,8	7,2	7,0	6,1
Euro Bölgesi	10,9	10,1	9,1	8,2	7,6	7,9	7,7	6,7

Tablo 1.7’de ABD, Japonya, Rusya, İspanya, Birleşik Krallık, AB ve Euro bölgesinde 2019 yılına göre 2020 yılında işsizlik oranlarında artış olduğu görülmektedir. Seçili ülkeler içinde 2020’de bir önceki yıla göre işsizlik oranının en fazla arttığı ülke ABD olmuştur. ABD’yi sırayla Rusya ve İspanya takip etmiştir. ABD’ de 2019 yılında %3,6 olan işsizlik oranı 2020 yılında %8,0’ e çıkmıştır. 2021 yılında %5,3 oranına düşmüş ardından 2022 yılında 2019 yılındaki seviyesine dönmüştür. Benzer şekilde 2022 yılında Tablo 1.7 yer alan ülke ve bölgelerin tamamında işsizlik oranlarının düştüğü görülmektedir. AB ve Euro bölgesi ülkelerinde pandemi döneminde işsizlik oranlarının arttığı salgının etkisini kaybetmesi ile 2021 ve 2022 yıllarında işsizlik oranının düştüğü görülmektedir.

“İtalya, Fransa ve Türkiye’de salgın sürecinde işgücü piyasasına yönelik alınan sıkı tedbirler sonucu işsizlik oranlarının düştüğü görülmektedir” (Tatar ve Ergün, 2021: 49). Hem alınan tedbirler hem de salgın sürecinde iş bulma ümidini kaybetmiş kişilerin iş aramaktan vazgeçmesi sonucunda bu kişilerin işsiz sayılmaması işsizlik oranlarının düşme sebepleri arasında sayılabilmektedir. Ancak genel itibariyle Türkiye’nin AB ülkeleri, Euro bölgesi ve gelişmiş ülkelerin tamamından bütün yıllar boyunca daha yüksek işsizlik oranlarına sahip olduğu görülmektedir.

Geniş bir etki alanına sahip olan Covid-19, uluslararası bir sorun haline gelerek dünya nüfusunun büyük bir kısmına ulaşmıştır. Salgın iş ve sosyal hayatı olumsuz yönde etkilemesiyle ekonomik sorunlara neden olmuştur. Bu ekonomik zorluklar, birçok insanın maddi refahını ve yaşam koşullarını etkilemiştir. Salgın, çalışma hayatında geleneksel düzeni değiştirerek uzaktan çalışma, kısa çalışma ve dönüşümlü çalışma gibi yeni uygulamaların yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bu yeni çalışma düzeni, iş saatlerinin ve istihdamın azalmasına neden olmuş, işletmelerin faaliyetlerinin azalması veya durmasıyla işsizlik oranları artmıştır. Yaşanan kriz, ekonomik şok ve işgücü piyasası şoku haline gelmiştir. Sadece arzı değil aynı zamanda talebi de etkilemiştir. Öncelikli olarak Asya'da başlayan üretim ve tedarik sorunları kısa zamanda tüm dünyayı etkileyen bir hal almıştır. Bu dönemde büyük veya küçük birçok işletme gelirlerinde önemli düşüşler yaşamış, belirli sektörlerde iflas ve iş kayıpları önemli sorunlar olarak karşımıza çıkmıştır. Var olan duruma ek olarak salgının yayılmasını engellemek için getirilen tedbirler ekonomik sorunları arttırmıştır. Bu tedbirlerden sokağa çıkma yasağı, sınır kapanmaları ve seyahat engelleri gibi uygulamalar işletmelerin faaliyetlerini sürdürmelerini büyük ölçüde zorlaştırmıştır. Birçok işletme, işveren ve çalışanı etkileyen bu durum kayıt dışı ekonomi ve geçici işçilerin gelirleri açısından zincirleme etki yaratmıştır. Çalışanların yaşadığı sağlık endişelerine çalışma hayatında yaşanan değişiklikler ve ekonomik şoklar eklenmiştir. Covid-19'un işgücü piyasalarına başlıca etkileri işsizlik, eksik istihdam, sosyal haklara erişim engelleri, ücretler ve kayıt dışı istihdam konuları hakkında olmuştur (ILO, 2020).

Tablo 1. 8 Seçili Ülkelerde Yıllık İstihdam Oranları (%) (2015-2022)

Kaynak: OECD, <https://stats.oecd.org/> (erişim tarihi: 27.09.2023)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Türkiye	50.1	50.6	51.5	51.9	50.3	47.5	50.2	52.8
ABD	68.7	69.3	70.1	70.7	71.3	67.0	69.4	71.2
Japonya	73.4	74.5	75.5	77.1	78.1	77.7	77.8	78.4
Fransa	64.7	65.0	65.5	66.1	66.3	66.1	67.2	68.1
Yunanistan	50.7	51.7	53.2	54.5	56.1	53.6	57.2	60.7
İtalya	56.0	57.0	57.8	58.5	59.0	57.4	58.2	60.1
Rusya	69.3	70.0	70.3	70.9	70.7	69.9	71.6	72.7
İspanya	57.8	59.5	61.1	62.4	63.3	60.9	62.7	64.3
Birleşik Krallık	73.6	74.3	75.0	75.6	76.1	75.4	75.1	75.5
AB	64.1	65.2	66.3	67.3	68.1	67.0	68.3	69.8
Euro Bölgesi	64.3	65.2	66.2	67.1	67.8	66.6	67.9	69.4

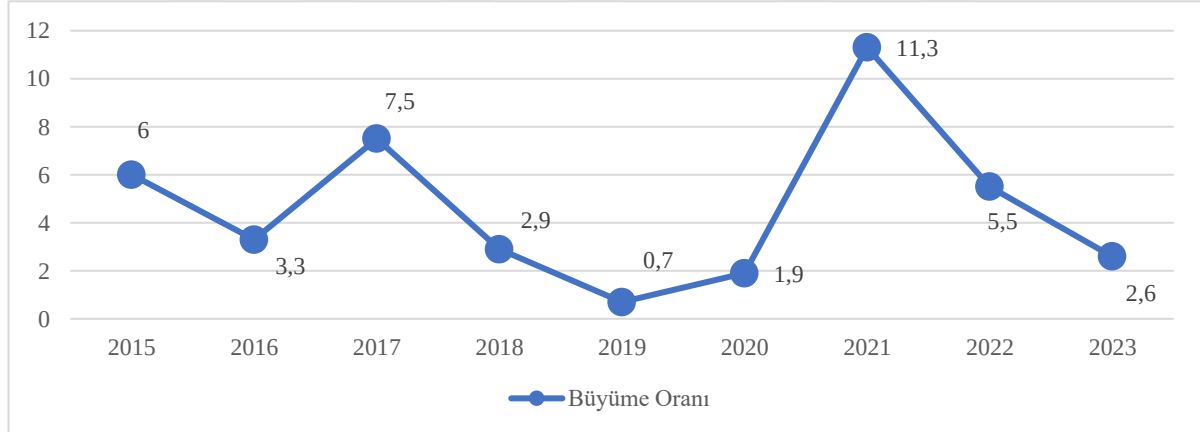
Tablo 1.8'de görüldüğü üzere salgının etkili olduğu 2020 yılında genel olarak istihdam oranlarında azalış yaşanmıştır. Tablo 1.8'de salgının en çok hissedildiği 2020 yılında seçili

ülkelerin tamamında bir önceki yıla göre istihdam oranının düştüğü görülmektedir. 2021 yılına gelindiğinde istihdam oranları artmaya başlamıştır. Birleşik Krallık'ta 2021 yılında bir önceki yıla göre düşüş görülmüş ancak Euro bölgesi ve AB genelinde istihdam artışı yaşanmıştır. 2022 yılında ise salgının başladığı 2019 yılından daha yüksek istihdam oranları gerçekleşmiştir.

1.1.2 Covid-19 Pandemisinin Türkiye'deki Makroekonomik Etkileri

1.1.2.1. Ekonomik Büyümeye Etkisi

Türkiye 2020 yılında pandeminin ekonomik etkilerini hissetmeye başlamıştır. İç ve dış talepteki düşüşler, işletme kapanmaları ve turizm gelirlerindeki azalma, ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemiştir. Türkiye ekonomisi için önemli bir sektör olan turizm, pandemi nedeniyle büyük bir darbe almıştır. Seyahat kısıtlamaları ve turist sayısındaki azalma, turizm gelirlerinin düşmesine neden olmuş ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemiştir. Türkiye, 2021 yılında ekonomik büyüme açısından toparlanma yaşamaya başlamıştır. Bu süreçte Hükümet, mali teşvikler ve reform girişimleri ile ekonomiyi canlandırmaya çalışmıştır (Akıl ve Bayram, 2022: 174-175).

Grafik 1. 3 Türkiye'nin Büyüme Oranları (%)

Kaynak: IMF, <https://www.imf.org> (erişim tarihi: 09.09.2023).

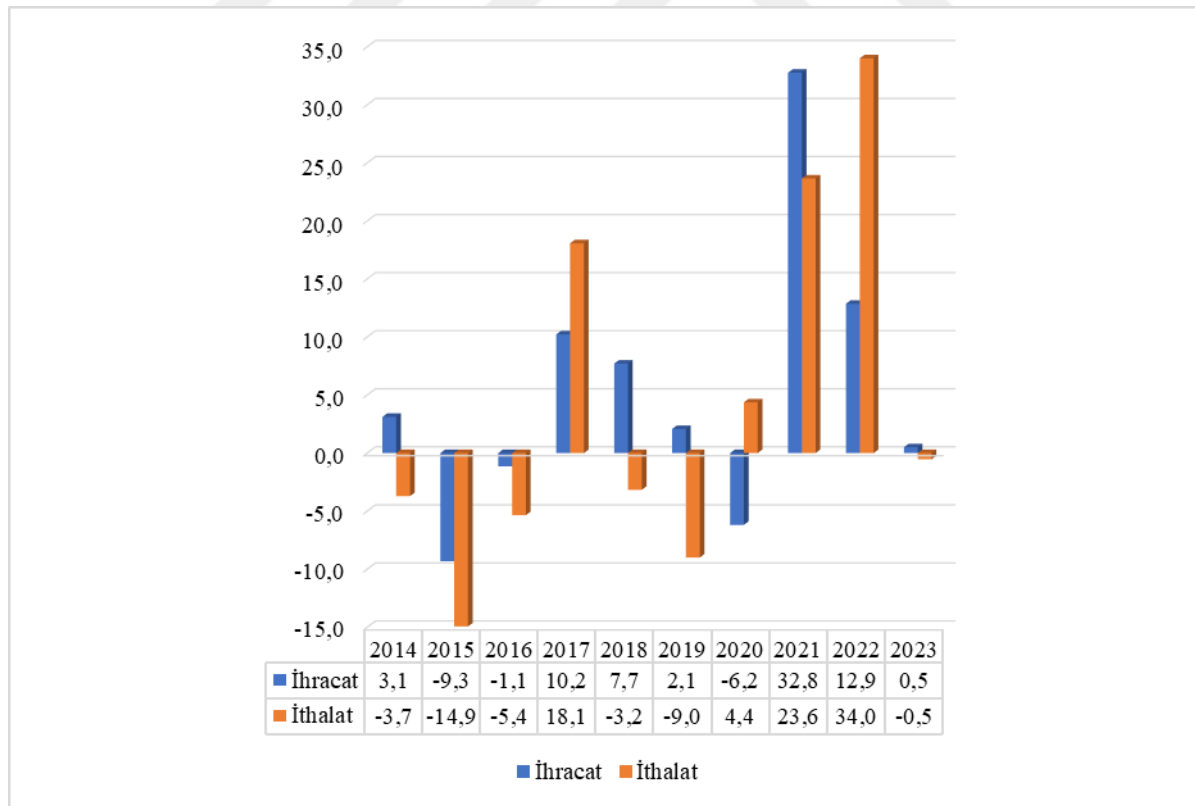
Grafik 1.3'te 2015-2023 yılları Türkiye'nin büyüme oranlarına yer verilmiştir. Türkiye'de 2018 yılında başlayan büyüme oranındaki düşüş 2019 yılında devam etmiştir. 2020 yılında Türkiye hedeflediği büyüme oranına pandeminin de etkisiyle ulaşamamıştır. Büyüme oranlarındaki düşüşün sebepleri arasında sokağa çıkma yasağı gibi uygulamaların sosyalleşmeyi azaltması ile tüketim ve üretim zincirinin bozulması, uluslararası hareketliliğin azalması, küresel ticaret hacminin düşmesi ve turizm faaliyetlerinin zayıflaması sayılabilir.

Grafik 1.3'e bakıldığında Türkiye'de pandemi döneminde ekonomik küçülme olmadığı ekonomik büyümenin yavaşladığı söylenebilir. 2020 yılında büyüme oranı %1,9'dur.

2021 yılında Türkiye’de %11,3 gibi yüksek büyüme oranı yakalanmıştır. Türkiye’de yüksek büyüme oranı görülesinin en büyük sebebi ihracattır. “2021 yılında en düşük büyüme ise yatırımlar ve ithalat tarafında olmuştur. Türkiye birinci çeyrekte %7,3 oranında büyüme yaşarken; ikinci çeyrek büyümesi %21,9 seviyesinde kaydedilmiştir. Üçüncü çeyrekte %7,5 oranında ve son çeyreği %9,1’lik büyümeyle kapatmıştır. Yıllık GSYH, 2021 yılında 2020’e oranla %11 artmıştır. Bu performans sonucu olarak 2021 yılında verisi açıklanan G-20, OECD ve AB ülkeleri arasında en yüksek büyümeyi başaran ülke olmuştur” (Akal ve Bayram, 2022: 175).

1.1.2.2. Mal ve Hizmet İhracatı ve İthalatı Üzerine Etkileri

Covid-19 salgının neden olduğu resesyon, yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerin daralmasına sebep olmuştur. Bu dönemde döviz kurlarında yaşanan hızlı yükseliş, ihracat üzerinde olumlu beklenti havasının oluşmasına sebep olmuştur. Bu beklentinin sebebi firmalar arasında rekabet avantajı sağlanacağı düşüncesidir. Ancak seyahat kısıtlamaları gibi tedbirler ve gelişmiş ülkelerdeki talep düşüşleri ihracatı genel anlamda olumsuz etkilemiştir. “Enerjiye olan talep daralması enerji fiyatlarının düşmesine yol açarak enerji ithalatı harcamalarını olumlu etkilemiştir. Diğer taraftan, döviz kuru yükselmesine rağmen ithalat talebi artmıştır” (Akal ve Bayram, 2022: 180).

Grafik 1. 4 Türkiye’nin Yıllık İhracat İthalat Değişimi (%)

Kaynak: TÜİK, <https://www.tuik.gov.tr/> (erişim tarihi: 12.09.2023).

Grafik 1.4 ve Tablo 1.9’da Türkiye’nin yıllık ihracat ve ithalat verileri yer almaktadır. 2020 yılında bir önceki yıla göre ihracatının %6,2 düştüğü ve ithalatının %4,4 arttığı görülmektedir. 2020 yılında Türkiye’nin ihracatının ithalatını karşılama oranı %85,97’den %77,28’e düşmüştür. 2020 yılında Türkiye’nin büyük ithalat küçük ihracat oranlarına sahip olduğu görülmektedir. 2021 yılında %32,8 ihracat, %23,6 ithalat oranı ile ticarete hızlı artış yaşanmış ve ihracatın ithalatı karşılama oranı %82,97’ye çıkarak artmıştır.

Tablo 1. 9 Türkiye’nin Yıllık İthalat İhracat Dengesi (Milyar Dolar)

Kaynak: TÜİK, <https://www.tuik.gov.tr/> (erişim tarihi: 12.09.2023).

	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
2013	161.480	260.822	-99.341	422.303	61,91
2014	166.504	251.142	-84.637	417.647	66,30
2015	150.982	213.619	-62.637	364.601	70,68
2016	149.246	202.189	-52.942	351.436	73,82
2017	164.494	238.715	-74.220	403.209	68,91
2018	177.168	231.152	-53.983	408.321	76,65
2019	180.832	210.345	-29.512	391.177	85,97
2020	169.637	219.516	-49.879	389.154	77,28
2021	225.214	271.425	-46.211	496.640	82,97
2022	254.169	363.710	-109.540	617.880	69,88
2023	255.440	361.764	-106.323	617.205	70,61

2021 yılında ticarete yaşanan canlanmanın Türkiye’nin dış ticaretini olumlu yönde etkilediği görülmektedir. 2020 yılında 169 milyar dolar olan ihracat 2021 yılında 225 milyar dolara çıkmıştır. Aynı şekilde 2020 yılında 219 milyar dolar olan ithalat 2021 yılında 271 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. 2021 yılı için Türkiye’de üretilen mallara dış talebin artması ve döviz kurundaki yükseliş ihracat artışına sebep olmuştur. İhracatın ithalatları karşılama oranı 2021 yılında artmıştır. Uluslararası taşıma maliyetlerindeki artış, Avrupa pazarlarında Türk mallarının Çin mallarının yerini alması sağlayarak ihracatı olumlu yönde etkilemiştir (Akal ve Bayram, 2022: 181). 2022 yılında ithalat ve ihracattaki artış devam etmiş ancak 2021 yılındaki gibi bir artış gözlemlenmemiştir. Aynı yılda ithalatın ihracatı karşılama oranı da %69.9’a gerilemiştir.

1.1.2.3. Kamu Borçlarına Etkisi

Pandemi ekonomik büyümede, ticarete ve yatırımda düşüşe neden olarak Türkiye’nin kamu borç yapısını etkilemiştir. Hükümet, ekonomiyi desteklemek için mali teşvik paketleri, para politikası önlemleri, işletmelere ve hanehalkına destek dahil olmak üzere çeşitli önlemler uygulamaya koymuştur. Bu önlemler salgının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin hafifletilmesine yardımcı olmakla birlikte aynı zamanda ülkede devlet borçlarının artmasına ve mali sürdürülebilirliğin azalmasına da yol açmıştır (Oldaç ve Sakal, 2023: 1526).

Türkiye’de salgın öncesi dönemde yüksek enflasyon, yüksek kur artışı ve düşük büyümeye bağlı olarak TL’nin değer kaybetmesi ekonomik sorunların varlığını göstermekteydi. Salgın dönemi ile ekonomik sorunların devam etmesi bütçe dengesinin bozulmasına, alınan tedbirler sonucunda artan kamu harcamalarının ise borç stokunu arttırmasına neden olmuştur. Dünya çapında etkili olan salgın pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de bütçe gelirlerinin düşmesine neden olmuştur. “Bütçe giderleri ise özellikle cari transferler, personel ve sosyal güvenlik kurumları (SGK) devlet primi giderlerinde ortaya çıkan artışlar ile yükselmiştir. Bu yükselişte sağlık, emeklilik ve sosyal yardım sistemine yapılan transferler belirleyici olmuştur. Bütçe finansman ihtiyacı ve borçlanma maliyetlerindeki artış nedeniyle faiz giderleri de yükselmiştir”. Pandemi başlangıcından önce ve 2023 yılına kadar kamu harcamaları artmaya devam ederken istenilen düzeyde gelir elde edilememesi kamu borçlanma gereksinimini arttırarak borç stokunun büyüyerek sürekli hale gelmesine neden olmuştur (Oskay, 2022: 173-174).

Türkiye’nin açıklamış olduğu paket genel olarak tıbbi yönetimden daha çok ekonomik yönetime yönelik olmuştur. Bu durum diğer ülkelere göre sağlık açısından Türkiye’nin daha kontrollü ve iyi bir görünüm çizmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Paket içeriği daha çok vergi indirimleri, borç ertelemeleri gibi ekonomik yönetime dayanan konulardan oluşmuştur (Aydoğdu ve Yorulmaz ve Kırac, 2021: 168-170). Covid-19 salgını Türkiye’de sosyal harcamaları da etkilemiştir. Hükümet sağlık ve sosyal koruma önlemlerine yönelik harcamalarını artırırken savunma ve eğitim gibi diğer alanlara yönelik harcamaları azaltmıştır. Hükümet ayrıca salgının ekonomik etkisiyle başa çıkmalarına yardımcı olmak için devlet bankalarına acil sermaye enjekte etmiştir (Dirican ve Zıvalı, 2022: 2210). Türkiye’nin virüse karşı kamu desteği toplam 525 milyar TL’ye ulaşarak GSYH’nin %11’ini oluşturmuştur. Nakdi destek ise 240 milyar TL’ye ulaşmış bu rakam GSYH’nin %5’ini kapsamıştır. 12 Mart 2021 yılında Yeni Ekonomik Reform Paketi (ERP) uygulamaya konmuştur. Yeni Ekonomik Reform Paketi (ERP), makroekonomik sistemin kurulması ve sürekliliğini amaçlamıştır (Oflaz, 2021: 395).

Tablo 1. 10 Kamu Kesimi Sosyal Harcama İstatistikleri (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <https://www.sbb.gov.tr/kamu-kesimi-genel-dengesi/> (erişim tarihi: 10.11.2023).

	2019	2020	2021	2022	2023
Sağlık Harcamaları	164.480	207.371	292.057	463.931	696.810
Sosyal Koruma Harcamaları	412.292	510.935	594.562	925.888	1.405.996
Emekli Aylıkları ve Diğer Harcamalar	368.995	447.285	508.402	774.134	1.194.318
Sosyal Yardım ve Primsiz Ödemeler	39.147	59.038	79.039	141.408	196.163

Doğrudan Gelir Desteği Ödemeleri	4.150	4.613	7.121	10.347	15.514
(Kamu Kesimi Sosyal Harcama GSYH'ye Oran, %)					
Sağlık Harcamaları	3,8	4,1	4,0	3,5	3,7
Sosyal Koruma Harcamaları	9,6	10,1	8,2	6,9	7,5
Emekli Aylıkları ve Diğer Harcamalar	8,6	8,9	7,0	5,8	6,4
Sosyal Yardım ve Primsiz Ödemeler	0,9	1,2	1,1	1,1	1,1
Doğrudan Gelir Desteği Ödemeleri	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

Covid-19 pandemisinde kamu kesimi için ciddi artış gösteren harcama kalemlerinden biri de sağlık harcamaları olmuştur. Tablo 1.10'da sağlık harcamalarına ve sağlık harcamalarının GSYH oranı verilmiştir. Sağlık ve sosyal harcamaların yıllar itibariyle nominal olarak artış gösterdiği ancak milli gelire göre düştüğü görülmektedir. Salgının etkili olduğu 2020 yılında 207.371 milyon TL sağlık harcaması gerçekleşmiş ve bu harcamaların GSYH oranı %4,1 olmuştur. Bu dönemde sağlık harcamalarıyla birlikte sosyal koruma harcamaları, sosyal yardım ve primsiz ödemeler de artış göstermiştir. 2022 ve 2023 yıllarında pandemi dönemine göre sosyal koruma harcamaları düşmüş, sosyal yardım ve primsiz ödemeler sabit kalmıştır. Sağlık harcamalarında özellikle 2020 yılında yaşanan artışlar SGK gelir gider dengesini etkilemiştir (Oflaz, 2021: 398-399).

Tablo 1. 11 Sosyal Güvenlik Kurumu Gelir Gider Dengesi

Kaynak: SGK, <https://www.sgk.gov.tr/> (erişim tarihi: 10.11.2023). 2023 verileri ağustos ayına kadarki dönemi kapsamaktadır.

Yıl	Açık	Toplam Gelirlerin Toplam Giderleri Karşılama Oranı (%)
2019	-39.944.593	91,4
2020	-67.469.343	87,5
2021	-21.613.013	96,7
2022	-39.732.486	96,2
2023	-41.116.244	97,0

Pandemi döneminde SGK bütçe açığının SGK tarafından yapılan sosyal ve sağlık harcamalarındaki artışlardan kaynaklanıp kaynaklanmadığını anlamak için 2019-2023 yılları SGK bütçe açıkları ve toplam gelirlerin toplam giderleri karşılama orana bakılmıştır. Tablo 1.11'de 2019-2023 yılları Sosyal Güvenlik Kurumu gelir gider dengesine yer verilmiştir. SGK'nın 2019 yılında 39.944.593 bin TL düzeyinde yüksek bütçe açığı bulunmaktadır. Pandeminin 2020 yılında etkili hale gelmesi ile 67.469.343 bin TL bütçe açığı verilmiş, böylece bir önceki yıla göre yüksek bir artış göstermiştir. Bu dönemde toplam gelirlerin toplam giderleri karşılama oranı da azalmış ve %87,5 olmuştur. "Sosyal Güvenlik Kurumunun gelir ve giderleri arasında dengesizlik bulunduğu görülmekte fakat yüzdesel olarak değerlendirildiğinde 2020 yılında 2019 yılına göre bütçe açığının %69 oranında artış gösterdiği görülmektedir. 2019 yılında pandemi ile

ilişkilendirilemeyecek %153 oranında bir artış söz konusudur” (Oflaz, 2021: 399). 2021 yılında bütçe açığı azalmış olsa da sonraki yıllarda bütçe açıklarının artmaya devam ettiği görülmektedir. Toplam gelirlerin toplam giderleri karşılama oranı ise 2020 yılı haricinde pandemi öncesi dönemdeki düzeyine yakın oranlarda seyretmiştir. Türkiye’nin SGK bütçe açığı zaten var olan bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Pandemi ile bu açık 2020 yılında daha fazla artmış ve sorun teşkil etmeye devam etmiştir. Ancak Türkiye’nin SGK açığının tek sebebi pandemi dönemi uygulamaları değildir. Türkiye’de her yıl önemli SGK açıkları görülmektedir.

Tablo 1. 12 Merkezi Yönetim Borç Stokunun Büyüklüğü (Milyar TL)

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, <https://hmb.gov.tr/ekonomik-gostergeler> (erişim tarihi: 21.04.2024).

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Toplam Borç Stoku	678,2	760,0	876,5	1.067,1	1.329,1	1.812,8	2.747,8	4.035,4	6.735,9
-GSYH'ye Oran	28,8	28,9	28,0	28,4	30,8	35,9	37,9	26,9	25,6
İç Borç Stoku	440,1	468,6	535,4	586,1	755,1	1.060,4	1.321,2	1.905,3	3.209,3
- GSYH'ye Oran	18,7	17,8	17,1	15,6	17,5	21,0	18,2	12,7	12,2
Dış Borç Stoku	238,1	291,3	341,0	481,0	574,0	752,5	1426,6	2.130,1	3.526,6
-GSYH'ye Oran	10,1	11,1	10,9	12,8	13,3	14,9	19,7	14,2	13,4

Tablo 1.12’de 2015-2023 yılları Türkiye’nin kamu borç stokunun büyüklüğü gösterilmektedir. Salgın öncesi 2019 döneminde bir önceki yıla göre toplam kamu borç stokunun GSYH ’ya oranı %30,8 olmuştur. Döviz kuru ve enflasyondaki artış sebebiyle 2020 yılında %35,9 2021 yılında ise %37,9’e yükselmiştir. 2022 yılında bu oran %26,9’a gerilemiştir. 2020 yılında merkezi yönetimin iç ve dış borçlarına bakıldığında, her ikisi artış göstermiştir. Ancak iç borçların GSYH’ye oranının daha yüksek olduğu fakat 2021 yılından itibaren dış borçların GSYH’deki payının iç borçlardan daha yüksek olduğu görülmektedir.

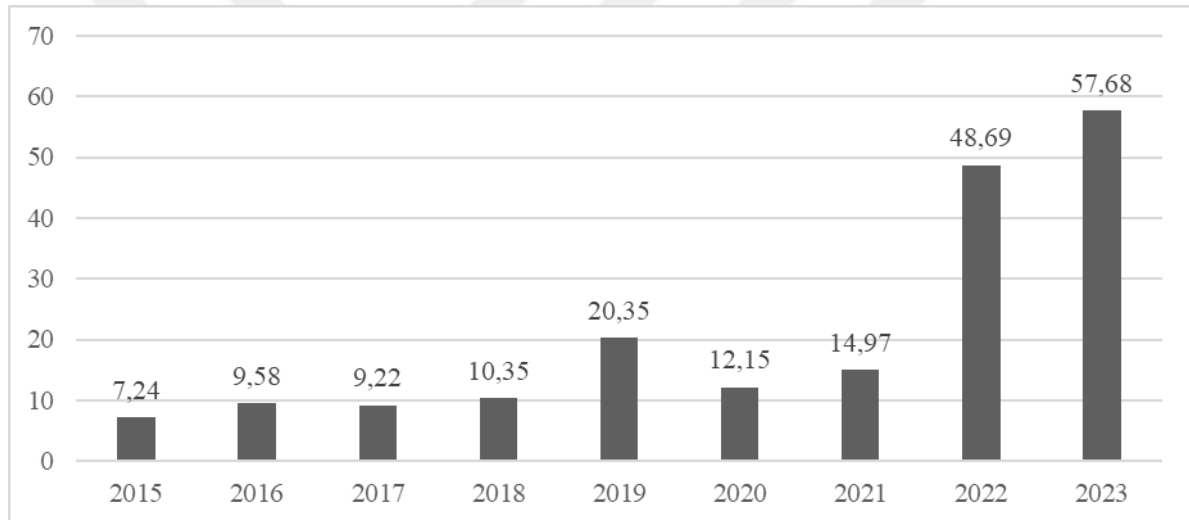
Türkiye’de salgın sürecinde kamu borcu, GSYH’ye oranla artmış olsa da gelişmiş ülkelere kıyasla düşük bir seviyededir. OECD 2022 verilerine göre, Türkiye’nin kamu borç oranı %42 ile OECD ülkeleri arasında düşük bir konumdadır ve en düşük altıncı ülke konumundadır. En yüksek kamu borcu yüküne sahip olan ülkeler arasında Japonya, Yunanistan ve İtalya yer alırken en düşük borç yüküne sahip ülkeler ise Estonya, Lüksemburg ve Rusya’dır (Oskay, 2022: 177).

Özetle, Covid-19 salgınının Türkiye’nin kamu borç yapısı üzerinde önemli bir etkisi olmuş, kamu borcunun artmasına ve mali sürdürülebilirliğin azalmasına yol açmıştır. Hükümet ekonomiyi desteklemek için çeşitli önlemler uygulamaya koymuştur. Ancak bu önlemler aynı zamanda kamu borcunun artmasına da neden olmuştur. Pandemi, Türkiye’nin

kamu borcunun vade yapısını da etkilemiş, iç kamu borcunun ortalama vadesi azalmış, dış kamu borcunun ortalama vadesi ise uzamıştır.

1.1.2.4. Enflasyon Üzerine Etkileri

Salgına karşı alınan tedbirler, devlet destekleri ve ekonomik teşvikler fiyat istikrarını bozarak enflasyonu arttırmıştır. Türkiye’de ve dünyada salgının başlamasıyla bireylerin tüketim tercihlerinde ve yaşam biçimlerinde de farklılıklar görülmüştür. Kişisel temizlik ürünlerine talep artmış aynı zamanda gıda ve temizlik ürünlerinde stoklama yapılmıştır. Bu durum gıda malzemesi ve temizlik malzemelerinin talebinin artmasına sebep olmuştur. Dünya genelinde yaşanan fiyat artışları enflasyonist bir ortam hazırlamıştır (Akal ve Bayram, 2022: 176-177). Grafik 1.7’de Türkiye’de 2015-2023 dönemi yıllık enflasyon oranı ilgili yılların ocak ayları ele alınarak hazırlanmıştır.

Grafik 1. 5 Türkiye’de 2015-2023 Dönemi Enflasyon Verisi

Kaynak: TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr> (erişim tarihi: 27.09.2023)

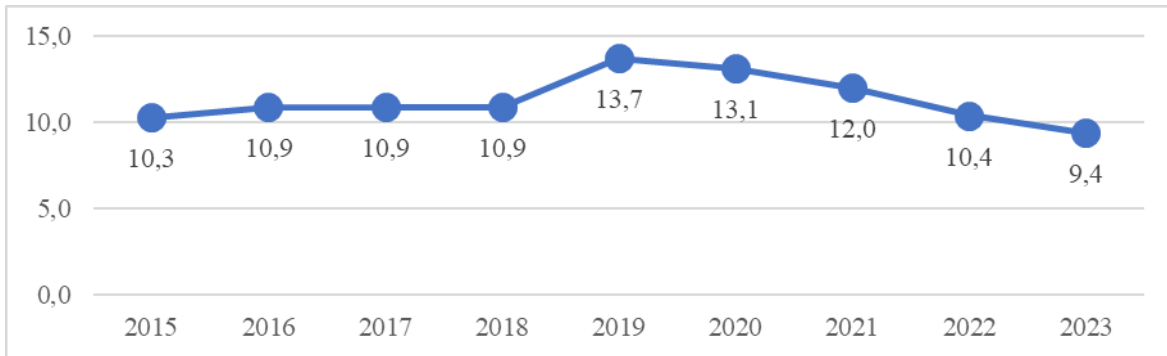
Grafik 1.5’teki veriler incelendiğinde 2015 yılında yüzde 7,24 olan yıllık enflasyon oranının 2023 yılında yüzde 57,68 olduğu görülmektedir. 2015 yılından 2018 yılına kadar yıllık enflasyon yüzde 3,11 oranında artış göstermiştir. Ancak Türkiye’de 2018 yılı itibariyle başlayan olumsuz ekonomik görünüm 2019 yılında enflasyonun hızla artmasına sebep olmuştur. 2019 yılında yıllık enflasyon bir önceki yıla göre %10 oranında artarak %20,35 oranında gerçekleşmiştir. DİSK araştırmalarına göre 2015’te %7,24 olan yıllık gıda enflasyonu ise 2023’te yüzde 69,71’e yükselmiştir. Türkiye’de ve dünyada yaşanan ekonomik sorunların devam etmesi ile TÜFE ve gıda fiyatları endeksi artmaya devam etmektedir (DİSK, 2024). 2019 yılının ilk ayında enflasyon oranı %20,35 olarak gerçekleştirmiş ağustos ayından itibaren azalarak tek haneli rakamlara düşmüştür. Ancak 2019’un son iki ayında tekrar artış göstermiş ve kasım ayında %10,5’ya aralık ayında ise %11,84’e yükselmiştir. 2020 Ocak

ayında 2019'un aynı ayına göre daha düşük bir enflasyon oranı görülmüştür. 2020 yılında tüm yıl boyunca enflasyon hemen hemen aynı seviyelerde seyretmiştir. Aralık ayına gelindiğinde enflasyon %14,6 oranında gerçekleşmiştir. 2021 yılında salgın etkisini azaltmasına rağmen önceki yıllara göre daha yüksek enflasyon oranları ile karşılaşmıştır. Türkiye'de enflasyonun hızlı artışındaki tek etken Covid-19 salgını değildir (Ordu S, 2022: 418). Uygulanan para politikası ile faiz oranlarının düşük tutulması enflasyonu arttıran sebeplerin başında gelmektedir. Diğer yıllarla 2021 sonrası veriler karşılaştırıldığında enflasyon oranları arasında önemli farkın olduğu görülmektedir. Öyle ki, 2021 yılında enflasyon oranı %14,97'ye ulaşmıştır. Döviz kurlarındaki değişkenlik, Covid-19 pandemisinin yol açtığı emtia fiyatlarının artışı ve tedarik zincirlerinde yaşanan bozukluklar gibi faktörler, enflasyondaki bu artışın temel nedenleri arasında yer almaktadır. Bu durum arz ve talepteki daralmaları da beraberinde getirmektedir.

2023 yılına gelindiğinde 2022 yılına göre daha düşük enflasyon oranları ile karşılaşmaktadır. Enflasyon oranlarındaki bu düşüşün sebebi küresel emtia fiyatlarındaki gerileme eğilimine bağlı olarak girdi fiyatlarının tüketici enflasyonunda yaşanan düşüşü desteklemesidir. Arz kısıtlamalarındaki düşüş ve uluslararası taşımacılık maliyetlerindeki azalma enflasyondaki düşüşe katkı sağlamaktadır. 2023 Haziran ayına kadar nispeten istikrarlı seyreden döviz kuru haziran ayı ile artış göstermiştir. Döviz kurları ve işgücü maliyetindeki yakın dönemdeki artışlar üretici fiyatları üzerindeki baskıları belirginleştirmektedir. Bu durum enflasyon beklentilerini de arttırmıştır. Ayrıca küresel ölçekte gıda fiyatlarında gerileme gözlemlenmesine rağmen yurtiçi gıda fiyatlarındaki artış enflasyon görünümünde yukarı yönlü baskı oluşturmaktadır. Bu dönemde yönlendirilen fiyatlar ile vergilerin çeyreklik enflasyona etkisi düşürücü yönde olurken başta KDV ve akaryakıttaki ÖTV artışı olmak üzere vergi ve harçlarda yapılan artışların tüketici enflasyonu üzerinde belirgin etkileri gözlemlenmiştir (TCMB, 2023: 21, 22).

1.1.2.5. İşsizlik ve İstihdam Üzerine Etkileri

Yaşanan salgının Türkiye'de büyük iş ve gelir kayıplarına neden olduğu söylenebilir. Yaşanan iş ve gelir kayıplarından dolayı İŞKUR'un ödeneklerinden yararlanmak için 14 milyon 211 bin işçinin 4 milyon 665 bini bu ödeneklere başvurmuştur. 2018 yılında başlayan ekonomik kriz salgın ile daha ciddi bir artış göstermiş ve istihdamda azalışa işsizlikte artışa sebep olmuştur (DİSK, 2020). Grafik 1.6'da 2015-2023 yılları TÜİK işsizlik oranları gösterilmektedir.

Grafik 1. 6 Türkiye’de Yıllık İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1>, (erişim tarihi: 25.04.2024).

Grafik 1.6’ya bakıldığında 2015 yılında işsizlik oranı %10,3 gerçekleşmiştir. Takip eden üç yıl boyunca işsizlik oranı %10,9 olmuştur. 2019 yılında Türkiye’de işsizlik oranının %13,7 olduğu görülmektedir. 2019 yılında önceki yıllara göre işsizlik artmıştır. 2020 yılında 2019 yılına göre 0,6 puanlık bir azalış ile %13,1 işsizlik oranı bulunmaktadır. 2021 yılında işsizlik oranı %12 olmuştur. Salgın süresince çalışanlara uzaktan çalışma, esnek çalışma saatleri, ücretsiz izin kullanma ve kısa çalışma ödeneğinde faydalanma imkanları sunulması işsizliğin azalmasına ve iş hayatını kolaylaştırma imkânı vermiştir (Akıl ve Bayram, 2022: 175). 2022 ve 2023 yıllarında da işsizlik oranlarında düşüş olduğu görülmektedir.

2020 yılına ilişkin DİSK araştırmalarına göre, Covid-19 kaynaklı iş kaybı ve işsizlik 12 milyon 115 bin, istihdam ve iş kaybı oranı %34, geniş tanımlı işsizlik oranı ise %27,4’e yükselmiştir. TÜİK verilerinde dar tanımlı (standart işsizlik oranı) işsizlik oranı 0,5 puanlık bir azalışla yüzde 13,2 seviyesine gerilediği görülmektedir. Ayrıca Türkiye genelinde işsiz sayısı 2020 yılında 408 bin kişi azalarak, 4 milyon 469 bin kişiden 4 milyon 61 bine gerilemiştir. Ancak Nisan 2020’den beri uygulanan işten çıkarma yasağı nedeniyle, TÜİK’in dar tanımlı veya standart işsizlik verileri, işgücü piyasalarındaki gerçek durumu tam olarak yansıtmamaktadır. TÜİK’in 2020 yılına ilişkin açıkladığı verilerde araştırmanın yapıldığı haftadan geriye doğru dört hafta içinde iş arayanlar işsiz sayılmaktadır. Ancak Covid-19 pandemisi esnasında işten çıkarmak yerine kısa çalışma ödeneği ve ücretsiz izin ödeneği uygulamalarının yapılmasıyla aslında çalışmayan işçiler istihdamda görünmüştür. TÜİK’in hesaplamasına göre kısa çalışma ödeneği ve ücretsiz ödeneği alan kişiler iş aramadıkları için işsiz de sayılmamışlardır. İŞKUR’a göre bugüne kadar yaklaşık 3,7 milyon işçi kısa çalışma ödeneği ve 2,4 milyon işçi de nakdi ücret desteği almıştır. TÜİK bu işçileri istihdamda kabul etmektedir. TÜİK verilerine göre, 2020 yılında işgücü sayısı 1 milyon 676 bin azalarak 32 milyon 549 binden 30 milyon 873 bine gerilemiştir. 2019 ve 2020 yılları arasında istihdam 1 milyon 268 bin azalarak 28 milyon 80 binden 26 milyon 812 bine düşmüştür. 2020 yılında ise

istihdamı 2 milyon 778 bin kişi azalarak 24 milyon 69 bine inmiştir. DİSK’in ILO metodolojisine göre kendi araştırmaları sonucu hazırladığı çalışmada, Covid-19 sebebiyle oluşan eşdeğer iş kaybı 3 milyon 728 bin hesaplanmıştır. Geniş tanımlı işsiz ve iş kaybı sayısı 12 milyon 115 bin, işsizlik oranı %34,4 olarak belirlenmiştir (DİSK-AR, 2021).

Türkiye pandemi döneminde Ekonomik İstikrar Kalkanı adlı 100 milyar TL (15 milyar dolar)’lık bir ekonomik paket açıklanmıştır. “Paket kapsamında alınan başlıca önlemler şunlardır:

- Krizden en çok etkilenen hizmet sektöründeki işverenlerin vergi yükümlülükleri, SGK primleri ve kredi borçları ertelenecek.
- Kredi Garanti Fonu (KGF) limiti yükseltilerek teminat sorunu nedeni ile kredi alamayan firmaların banka kredilerine erişimi kolaylaştırılacak.
- Kısa çalışma ödeneği ile üretime ara veren işyerlerinde çalışanlara geçici gelir desteği sağlanacak.
- Ücretsiz izne ayrılan, kısa çalışma ödeneğinden yararlanamayan veya işten çıkarıldığında işsizlik ödeneğine hak kazanamayan işçilere günlük 39,24 TL destek sağlanacak” (BBC, 2020).

Tablo 1. 13 Koronavirüs Tedbir Paketi Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketinin Dağılımı

Kaynak: DİSK, <https://disk.org.tr/2020/09/covid-19-ve-turkiyedeki-calisma-yasamina-etkileri/> (erişim tarihi: 21.10.2023)

Destek/Kredi/Borç Türü	Kapsam	Miktar (Milyar TL)	Finansman Türü	Payı (Yüzde)
1.000 TL Nakdi Yardım Desteği	5,5 Milyon Aile	5,5	Nakdi Destek	2%
Kısa Çalışma, Nakdi Ücret ve İşsizlik Ödeneği	4,5 Milyon Kişi	6	İŞKUR Desteği	2%
SSK ve Bağ-Kur Borç Ertelenmesi		66	Borç Erteleme	23%
Bireysel İhtiyaç Desteği	6 Milyon Kişi	37	Kredi/Borç	13%
Esnaf Destek Finansmanı	1,1 Milyon Esnaf	25	Kredi/Borç	9%
İşe Devam Finansmanı	181 Bin İşletme	145,6	Kredi/Borç	51%
Toplam Paket		285,1		100%
Toplam Nakdi Destek (Sosyal Yardım + İŞKUR)		11,5	Nakdi Destek	4%
Toplam Kredi ve Borç Desteği/Kolaylığı		273,6	Kredi ve Borç	96%

Koronavirüs Tedbir Paketi Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketinin Dağılımı Tablo 1.13’te gösterilmektedir. Koronavirüs etkilerinden kurtulmak için oluşturulan Ekonomik İstikrar Kalkanı paketi kapsamında başlangıçta 100 milyar TL olarak belirlenmiş ardından 250 milyar TL düzeyine yükseltilmiştir. DİSK’ in yapmış olduğu analize göre bu paket büyük oranda somut olup borç ertelemeleri ve kredi kolaylıklarını içermektedir. Açıklanan bu paketin GSMH’ye oranına bakıldığında Türkiye’nin G20 ülkeleri içerisinde sondan 2. sırada olduğu görülmektedir. Bu durumun başlıca sebebi ekonomi destek paketinin büyük çoğunluğu kredi kolaylığı ve borç ertelemesinden oluşmakta olup düşük oranda nakit desteği

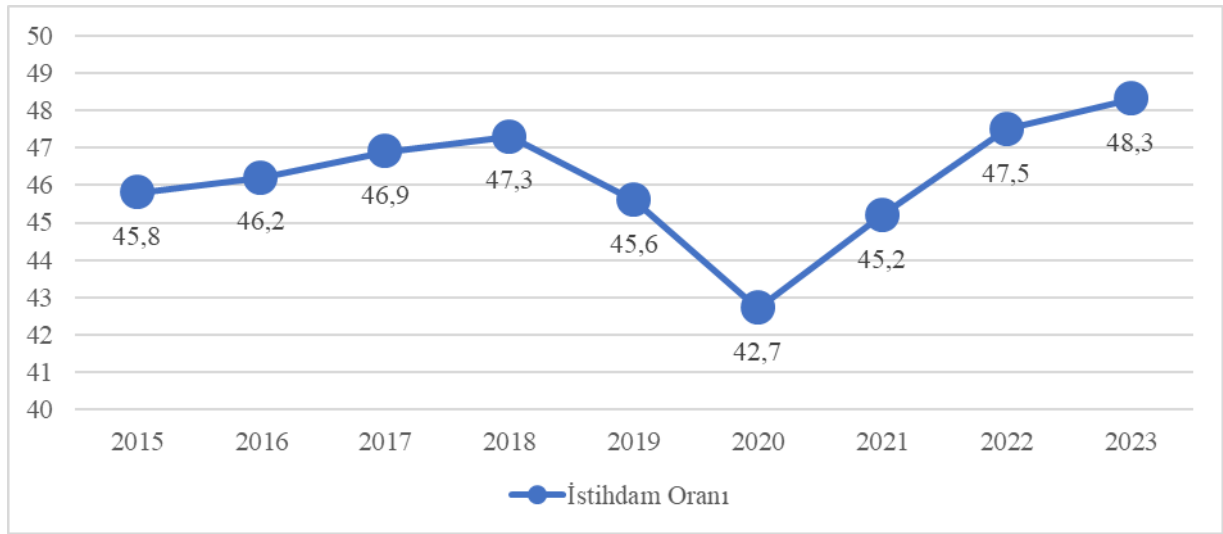
bulunmasıdır. Paket içeriğinin %96'sını borç erteleme ve kredi kolaylığı oluştururken %4'ünü nakit desteği oluşturmuştur. Bu durum Türkiye'nin vatandaşlarına ve çalışanlarına en düşük nakit destek sağlayan ülkeler arasına girmesine neden olmuştur. En düşük nakit destek sağlayan üç ülke sırasıyla Meksika, Türkiye ve Arjantin olurken en yüksek nakit destek sağlayan ülkeler ise sırasıyla Almanya, İtalya ve Birleşik Krallık'tan oluşmaktadır (DİSK, 2020).

Türkiye'de işsizlik sigortası fonundan 4,5 milyon işsiz ve işçiye 6 milyon ödenek verilmiştir. 5,5 milyon yoksul aileye toplam 5,5 milyar TL sosyal yardım yapılmıştır. Ancak yapılan bu transferler beklentinin altında ve yetersiz kalmıştır. Vatandaşlara toplam 11,5 milyar TL nakit destek verilmiş buna karşın 270 milyar TL'yi aşan kredi sağlanmış, sigorta, vergi ve ev borcu erteleme yapılmıştır. Bu paket içerisinde kayıt dışı çalışanlar ve yoksullar için herhangi bir destek verilmemesi nedeniyle bu kişilerin durumları belirsiz kalmıştır. “6 milyar TL içinde ortalama ödenek miktarı aylık 1.333 TL (196 ABD Doları) olurken, işçi başına kısa çalışma ödeneği 1.591 TL, işçi başına ücretsiz izin ödeneği 502 TL, işsiz başına işsizlik ödeneği 1.235 TL olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik Sigortası Fonu kaynaklarının etkin bir biçimde kullanıldığını söylemek mümkün değildir. Türkiye Hükümeti İşsizlik Sigortası Fonu kaynaklarını iç borçlanma tahvillerine yatırdığı için olası parasal genişleme ve enflasyon kaygısıyla Fon kaynaklarını nakde çevirmek konusunda isteksiz davranmaktadır” (DİSK, 2020).

Sonuç olarak salgın süresince Türkiye pandemi öncesinden gelen ekonomik sorunların varlığı, mali teşviklerin ve ekonomi politikalarının istenen düzeyde olmasına ve uygulanmasına engel teşkil eder vaziyette olmuştur. Türkiye salgından korunmak için açıkladığı paketlerin ve mali desteklerin finansmanı için yaklaşık olarak GSYH'nin %13'ünü kullanmıştır. Ancak Türkiye'nin uygulamaya koyduğu politikalar dolaylı yoldan gerçekleşmiş hanehalkı ve işletmelerin doğrudan nakit desteği sınırlı düzeyde kalmıştır. Öyle ki doğrudan emek geliri elde edenlere verilen kısa çalışma ödeneği GSYH'nin %0,7'sini oluşturmuştur. 31 Mart 2021 tarihinde pandemi bitmiş olmamasına rağmen uygulama sonlandırılmıştır. Yoksulluğun önüne geçmek amacıyla bütçede yoksul kesime doğrudan nakit desteği ve kısa çalışma ödeneği verilmesi gerekmektedir. Yoksulluk ve işsizlik gibi konularda yaşanan etkilerin hafifletilmesi için devletin mali desteği gerekli görülmektedir (İSTANPOL, 2020).

Türkiye, Covid-19 salgınından en çok etkilenen ülkelerden biridir. Salgının başlamasıyla çeşitli önlemler alınması gerekmiştir. Bu önlemlerin çeşitli sosyal ve ekonomik etkileri olmuştur. Salgın başladığı esnada Türkiye'de 2018 yılından beri süre gelen bir ekonomik kriz yaşanmaktaydı (DİSK, 2020). 2018'in ortalarından itibaren Türkiye ekonomisi döviz piyasalarından kaynaklı bir makroekonomik istikrarsızlık ve belirsizlik dönemine girmiştir. Bu süreçte ülke ekonomisi küçülmeye başlamıştır. Bu gelişme karşısında Merkez

Bankası, Türk lirasının hızlı değer kaybını önlemek ve piyasalarda ortaya çıkan dalgalanmayı kontrol altına almak amacıyla politika faiz oranlarını önemli oranda arttırmıştır. Bu durum, kredi faizlerinin hızla yükselmesine ve kredi büyüme oranlarında önemli bir düşüşe yol açmıştır. Bu gelişme bir yandan ekonominin yavaşlamasına diğer yandan da döviz krizinin hızla bir borç krizine dönüşmesine sebep olmuştur. 2018 yılında döviz krizi biçiminde ortaya çıkan gelişme kamu borç oranının hızla yükselmesini beraberinde getirmiştir (Orhangazi, 2019: 112 -113). Salgınla birlikte çalışma hayatına getirilen yeni düzenlemeler hem yaşanan pandemi hem de süregelen kriz için yeterli düzeyde olmamıştır.

Grafik 1. 7 Türkiye'nin Yıllık İstihdam Oranları (2015-2023)

Kaynak: TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1>, (erişim tarihi: 01.10.2023).

Grafik 1.7'de Türkiye'nin yıllık istihdam oranları yer almaktadır. Grafik 1.7'de 2019 yılında pandemi öncesinde Türkiye'nin istihdam oranının %45,6 olduğu görülmektedir. Türkiye'de istihdama öncülük eden turizm ve hizmet sektörü gibi sektörlerde yaşanan daralma ve piyasalardaki yavaşlama 2019 yılı sonrasında istihdamın ciddi bir oranda azalmasına sebep olmuştur. 2020 yılında salgının kendini iyice belli etmesi ve Türkiye'yi etkisi altına almasıyla alınan tedbirler üretimin azalmasına fabrikaların kapanmasına veya ekonomik faaliyetlerinin duraklamasına neden olarak ekonomik hareketliliği azaltmıştır. Birçok sektörde yaşanan daralma istihdamda düşüşe sebep olmuştur. 2020 yılında istihdamda büyük ölçüde azalma yaşanmıştır. 2020 yılında istihdam oranı %42,7 oranında gerçekleşmiştir. 2021 ve 2022 yılında salgının etkisini kaybetmesi ve ekonomik canlılığın başlaması ile istihdamda artış gözlemlenmiştir. İstihdam oranı 2021 yılında %45,2, 2022 yılında ise %47,5 olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılının temmuz ayına kadar gerçekleşen dönemde istihdam %47,9 olup artış eğilimine devam ettiği söylenebilir.

1.2. Covid-19 Pandemisinin Sektörler Üzerine Etkileri

Covid-19 salgını, dünya genelinde birçok sektörü derinden etkileyen ciddi bir küresel krizin başlangıcı olmuştur. Covid-19 farklı sektörler üzerinde çeşitli etkiler yaratmıştır. Bu sektörlerin başında sağlık, eğitim, turizm ve finans sektörleri yer almaktadır. Ulaşım ve turizm sektörü, faaliyetleri en çok etkilenen grupta yer almıştır. Bu dönemde sınırların kapatılması ve seyahat kısıtlamaları seyahat ve havacılık endüstrilerini büyük ölçüde etkilemiştir. Havayolu şirketleri, oteller ve tur şirketleri önemli gelir kayıpları yaşamıştır. Perakende sektöründe, mağaza kapanmaları ve kısıtlamalar nedeniyle birçok perakende işletmesi zorluklarla karşılaşmıştır. Restoran ve yeme içme sektöründe ise restoranların kapalı veya sınırlı kapasiteyle hizmet vermek zorunda kalması bu sektörleri olumsuz etkilemiştir. Bu sektörde paket servis uygulaması kurtarıcı bir rol oynamıştır. Eğitim sektöründe okullar ve üniversiteler uzaktan eğitime geçmiştir. Teknolojiye dayalı eğitim platformlarının büyümesi eğitimdeki aksaklıkların giderilmesi için yeterli olmamıştır. Pandemi ile birlikte zorunlu kapatma önlemlerini uygulayan 192 ülkede yaklaşık 1,58 milyar kayıtlı öğrencinin %91,4'ü için öğrenim faaliyetleri durdurulmuştur. Okul sistemlerinin pandemi sırasında ve sonrasında yüksekokul terki oranlarıyla karşılaşması ve çocuk işçiliğinin artması riski ortaya çıkmıştır (ILO, 2020). Finans sektörü ise ekonomik belirsizlikler ve finansal piyasalardaki dalgalanmalardan dolayı olumsuz etkilenmiştir. Merkez bankaları ve hükümetler ekonomiyi desteklemek için önemli miktarda kaynak ayırmıştır. Üretim ve tedarik zinciri kesintiye uğramıştır. Bu durumda birçok sektör malzeme ve ham madde eksikliğiyle karşılaşmıştır. Yaşanan salgın ile finansal kayıplar yaşanmıştır. Ekonomik büyüme için yaşanan endişe hisse senedi almak için yatırımcıları tedirgin etmiş ve var olan hisselerin satılmasına sebep olmuştur. Borsada yaşanan belirsizlikler finansal piyasalar için küresel mali krizin etkilerini arttırmıştır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, salgının ekonomik ve finansal etkisini azaltmak için bankacılık sektörüne likidite sağlamak ve faiz oranlarını düşürmek de dahil olmak üzere çeşitli önlemler almıştır (Şahin, 2022: 73). Pandemi döneminde Çin'de yaşanacak büyük üretim ve tedarik eksikliklerinin Türkiye tarafından giderilmesinin önemli bir ekonomik fırsat olduğu düşünülmüştür.

Sağlık sektöründe hastaneler, yoğun bakım üniteleri ve sağlık personeli zor süreçler geçirmiş, tıbbi malzeme ve ekipman talepleri artmıştır. Covid-19 aşılarının geliştirilmesi, testleri ve üretimi büyük bir öncelik haline gelerek sağlık sektörü için önemli bir yere sahip olmuştur. Salgın sürecinde en olumlu gelişme e-ticaret sektöründe yaşanmış, çevrimiçi alışverişin daha popüler hale gelmesi bu sektörün büyümesini sağlamıştır. Diğer sektörlerin aksine süreçten olumlu etkilenerek gelirlerini arttıran bir sektör olmuştur (ILO, 2020).

1.2.1. Covid-19 Pandemisinin Olumlu Etkilediği Sektörler

Covid-19 salgının dünya genelinde yol açtığı ekonomik krizin bazı sektörler için olumlu etkileri olduğu söylenebilir. Kısa vadede sağlık hizmetleri, ilaç, gıda ve perakende sektörleri salgından olumlu etkilenmiştir. İstanbul İstatistik Ofisi tarafından Türkiye’de kredi kartı harcamalarından yola çıkılarak elde edilen sonuçlara göre salgın döneminde en olumlu etkilenen sektörler perakende ve gıda sektörü olmuştur. Türkiye’de ilaç sektörünün kamu eliyle çalışan bir sistem olması sosyal güvenlik sistemine yük oluşturmuştur. Salgın döneminde sağlık sektörüne duyulan ihtiyacın artması ve mevcut sistem gereği maliyetlerin devlet tarafından karşılanması durumunu ortaya çıkarmıştır (TÜRMOB, 2020: 61-64).

Sağlık sektörünün salgına hazırlıksız şekilde yakalanması giderlerin beklenenden fazla artmasına ve maliyetlerin yükselmesine sebep olmuştur. Salgın sonucunda sağlık hizmetlerine olan talep genel olarak artış göstermiştir. İtalya, Fransa, İspanya gibi gelişmiş ülkeler hem salgından büyük oranda etkilenmiş hem de sağlık hizmetlerinin kapasiteleri yetersiz kalmıştır. Türkiye’de maliyelerin düşük olması ve sağlık hizmetlerine erişimin kolaylığı bakımından diğer ülkelerden daha iyi sağlık yönetimi oluşturmuştur (Akal ve Bayram, 2022: 191).

Karantina uygulamaları ve sokağa çıkma kısıtlamalarından ötürü ortaya çıkan stok yapma düşüncesi gıda ve perakende sektörünün hem karlılıklarının hem de satışlarının artmasına neden olmuştur. Bu durum dünya genelinde gıda ve perakende sektörünün bu süreçten olumlu etkilenmesini sağlamıştır. Tüketiciler, salgının etkilerinin ortadan kalkması ile stok yapma düşüncesini terk etmiştir. Bunun sonucunda kısa vadede meydana gelen stok yapmaya bağlı parkende satışlarında yaşanan artış, tüketicilerin gelirlerinin ve talebinin düşmesi ile azalmıştır. Pandeminin son bulmasıyla satışlar eski seviyesine dönmüştür. Ancak perakende sektörü iki boyutlu ele alındığında gıda perakendesinin olumlu etkilendiği, gıda dışı ürün gruplarının talebinin kesildiği söylenebilir (TÜRMOB, 2020: 64).

Covid-19 pandemisinden olumlu etkilenen bir diğer sektör ise e-ticaret sektörüdür. Pandemi, uzaktan çalışma modelini yaygınlaştırarak dijital ödeme yöntemlerinin kullanımını teşvik etmiştir. Böylece e-ticaret işletmeleri için online ödemelerin yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır. Pandemi süreci boyunca tüketici alışkanlıkları önemli ölçüde değişmiştir. Daha fazla insan çevrimiçi alışveriş yapmayı tercih etmeye başlamış ve bu alışkanlıkların bir kısmı pandemi sonrasında da devam etmiştir. Pandemi, e-ticaret sektörünün büyümesini hızlandırmıştır. Bu büyümenin bir kısmının pandemi sonrasında da sürdüğü görülmektedir. E-ticaret işletmeleri, çevrimiçi pazarın avantajlarından faydalanmaya devam etmekte ve dijital dönüşüm süreci devamlılığına katkı sağlamaktadır (TÜRMOB, 2020: 64).

Pandemi tüm dünyada ve Türkiye’de var olan e-dönüşüm sürecinin hızlanmasına katkı sağlamıştır. Çalışma yaşamının bu sürece ayak uydurmak zorunda kalmasıyla işletmeler faaliyetlerinin devamlılığı açısından farklı uygulamaları sistemlerine ekleyerek süreci devam ettirmişlerdir. Uzaktan çalışma uygulamalarına hızla geçilmesi bu durumun bir göstergesi olmuştur. Birçok banka dijital dönüşüm süreçlerine dahil olarak pandemi sürecinde çevrimiçi iletişim yöntemlerini kullanarak müşterilerine hizmet vermeye başlamış, günümüz itibariyle de bu sürece devam etmektedir. Salgın döneminde bireylerin birbirleriyle veya bir nesneyle temastan kaçınması sonucu temasız işlem ve bu özelliğe sahip kredi kartlarının kullanımının yaygınlaşması e-ticarettaki gelişmelerin örnekleri arasındadır. Evde kalma tedbirlerinin dünyada ve Türkiye’de uygulanması, insanların çeşitli ihtiyaçlarını dijital ortamlardan karşılamaya yönlendirmiştir. Bu durum online gıda alışverişinin %100’ün üzerinde artmasını sağlamıştır (Demirdöğmez ve Taş ve Gültekin, 2020: 130-131).

1.2.2. Covid-19 Pandemisinin Olumsuz Etkilediği Sektörler

Pandemi sürecinde evden çalışma sistemine geçilmesi, evde geçirilen sürenin artması, kısıtlamalar sebebiyle seyahat, konaklama, yeme-içme gibi faaliyetlerin yapılamaması en çok hizmet sektörünü olumsuz etkilemiştir. Aynı zamanda bireylerin tüketim tercihlerindeki değişiklikler birçok sektörün tüketimini durma noktasına getirmiştir. Otel, konaklama, eğlence ve seyahat gibi faaliyetlerin de pandemi sürecinde yapılamamış olması hizmet sektörüne ek olarak turizm, ulaşım, otomotiv, havayolları vb. sektörlerinde salgın sürecinden olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. 2020 yılı ve 2021 yılının ilk döneminde eski yıllara göre turizm sektörü faaliyetlerin durduğu dönemler olarak sayılmaktadır. Pandemi sürecinde yaşanan iş kayıplarının neden olduğu gelir düşüşleri turizm ve hizmet sektöründeki toparlanmanın kısa vadede pandemi öncesi seviyelere çıkmasını engellemiştir (TÜRMOB, 2020: 64-67).

Tüm dünyada yolcu ve yük taşımacılığının sektöre uğraması taşımacılık sektörünü etkilemiştir. Sınır kapanmaları, taşımacılık ve seyahat kısıtlamaları taşıma sektöründe gecikmelere yol açmıştır. Yaşanan bu gelişmeler taşıma sektöründe fiyat artışı yaşanmasına ve sektörün küçülmesine sebep olmuştur. Çin’den ithal edilen ürünlerin sevkiyatında yaşanan gelişme bu ürünlerin fiyatlarının artmasına sebep olmuştur. Birçok ülkenin ihracatında aksama yaşanmıştır. Salgın yük ve yolcu taşımacılığında demiryollarına olan talebin düşmesine neden olmuştur. Taşımacılık sektöründeki aksamalardan büyük oranda etkilenen bir diğer sektör ise hava taşımacılığıdır. Dünya genelinde yolcu uçuşlarının iptal edilmesi ve yük taşımacılığı için

belli sınırlamalar koyulması hava yolu taşımacılığı sektöründe düşüşleri beraberinde getirmiştir (Akçacı ve Çınaroğlu, 2020: 451-452).

Finans sektörü ekonomik belirsizlikler ve finansal piyasalardaki dalgalanmalar ve oluşan kriz ortamından ötürü olumsuz etkilenmiştir. 2018 yılından beri özellikle bankacılık sektöründeki darboğaz henüz geçmeden Covid-19 kaynaklı kriz başlamıştır. Salgını önlemek amacıyla alınan tedbirler şirketleri zor durumda bırakmış ve borç ödeme kapasitelerini olumsuz etkilemiştir. “Salgının küresel bir boyuta ulaşması ile mali sektörde likidite tercihi her krizde olduğu gibi ön plana çıkmıştır. Uluslararası piyasalarda mali varlıklarda sert satışlarla nakde dönme, likiditeyi arttırma çabaları dikkat çekmiştir” (TÜRMOB, 2020: 70-71).

Covid-19 pandemisinin etkilediği diğer bir sektör ise eğitimidir. Öğretmenleri ve öğrencileri kapsayan bu sektör alınan tedbirler sonucunda uzaktan eğitim modeline geçmek zorunda kalmıştır. “2019’da yapılan toplam eğitim harcaması 259,220 milyon TL’ye ulaşmış ve gayri safi yurtiçi hasılaya oranı %6 olmuştur. 2020 yılında eğitim harcaması 270,921 milyon TL olmuş ancak gayri safi yurtiçi hasılaya oranı %5,4’e gerilemiştir”. Salgın, eğitim harcamalarını arttırmış ve eğitim sektörünün istihdamını düşürmüştür olsa da eğitim sektörü açısından en olumsuz etkisi eğitimin kalitesizleşmesi yönünde olmuştur (Akal ve Bayram, 2022: 187). “Dünya ölçeğinde 1,5 milyardan fazla öğrenci, 63 milyon öğretmen, karantina, kilitlenme ve okulun kapatılmasından etkilenen çok sayıda eğitim destek personeli ile eğitim topluluğu olumsuz olarak etkilenmiştir”. Salgın dünya genelinde birçok öğrencinin okulu tamamıyla bırakmasına yol açmıştır (Balcı, 2020: 76). “Türkiye’de normalleşmenin kademeli olarak başladığı 2 Mart 2021 tarihine kadar 12. sınıflar okula 10 gün; 9. sınıflar ise yalnızca dört gün gitti; 10 ve 11. sınıflar ise okula hiç gitmedi. Salgın sürecinde dijital uçurum derinleşti; hanelerin imkânlarının önemi belirginleşti. MEB’in yürüttüğü bir araştırmaya göre, Türkiye’de okul çağındaki çocukların bulunduğu yoksul hanelerde cihazlara ve internete erişim oranı %39’dur. Bu oran, çok çocuklu yoksul hanelerde daha düşüktür” (TÜSİAD, 2021: 8-9).

Sağlık sektöründe Covid-19 salgını dolayısıyla birçok sağlık çalışanı ağır iş yükü, uzun çalışma saatleri ve eksik düzeyde dinlenme süreleri ile karşı karşıya kalmıştır. Salgının ciddiyeti sağlık çalışanlarının fazlaca ek mesai yapmasına neden olmuştur. Salgın döneminde kadınların ev içi emek sorumluluğuna ek olarak artan iş yükü dengelenmesi zor bir hal almıştır. Bu yükü azaltmak için hükümetler evde ek bakım sorumluluğu olan sağlık çalışanlarını desteklemek zorunda kalmıştır. Sağlık sektörü önemli bir istihdam kaynağı oluşturmaktadır. Birçok ülkede sağlık sektörü diğer sektörlerden daha fazla istihdam yaratmaktadır. Sağlık ve sosyal hizmet sektörleri 2013 yılında dünya genelinde 105 milyondan fazla 2018 yılında da tahmini 130 iş yaratmıştır. Salgın sonrasında istihdam

artışının devam etmesi ile sağlık hizmetlerinin 2028 yılına kadar 3,4 milyon iş yaratacağı tahmin edilmektedir (ILO, 2020).

İKİNCİ BÖLÜM

KADIN İŞGÜCÜ PİYASASI VE GELİR DAĞILIMINA İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kadın İşgücü Piyasasına İlişkin Kavramsal Çerçeve

Kadınların işgücü piyasasındaki katılımı ve konumu erkeklerden farklılık göstermektedir. Bu farklılık ülkeler arasında ve gelişmişlik düzeylerine göre değişse de evrensel nitelikli kabul edilebilecek özellikler taşımaktadır. Bu özellikler kadınların işgücü piyasasında genellikle ikincil ve dezavantajlı bir konuma sahip olduklarını ifade etmektedir. Kadınlar, işgücü piyasasına çekilmeye daha elverişli görülmesi sebebiyle işgücü piyasasının dışında bulunduklarında genellikle ucuz bir işgücü kaynağı olarak görülmektedir. Kadınlar, işgücü piyasasına girişlerinde sık sık ayrımcı işe alım uygulamalarıyla karşılaşmaktadır. Ücretli işçi olarak sendikal örgütlenmeleri genellikle erkeklerden zayıf konumdadır. Kadın işgücü, belirli sektörlerde, işkollarında ve mesleklerde yoğunlaşmıştır. Ücretli kadın işgücü genellikle erkeklerden daha düşük ücret alarak düşük değerli emek olarak nitelendirilmektedir. Kadın işgücü sosyal güvenceden yoksun, işten çıkarılmaya daha yatkın ve piyasa dışına atılmaya daha meyilli bir durumdadır. Tüm bu nedenler kadın işgücünün işgücü piyasasındaki evrensel özelliklerini tanımlamaktadır. Geçmişten günümüze, kadınlar işgücü piyasasına katılmak ve yer edinmekte çeşitli zorluklarla karşılaşmışlardır. Karşılaşılan zorluklar ülkelerin gelişmişlik düzeyine, toplumsal ve ekonomik yapısına bağlı olarak değişiklik gösterse de dünya genelinde benzerlik göstermektedir. Kadınların işgücüne katılımı sadece bireysel olmayıp sosyal, ailevi, toplumsal ve ekonomik açılardan da önemli etkilere sahiptir.

Bakım sorumluluğu genellikle kadınlar tarafından yürütülen bir faaliyet olarak kabul görmektedir. Böylece bu emek biçimi sosyal ve ekonomik açıdan genellikle kadın emeğini görünmez kılmaktadır. Kadın emeğinin görünmezliği işgücü piyasasındaki kalıcı cinsiyet eşitsizliğinin temel kaynağıdır. Kadınların işgücü piyasasında eşitliği sağlandığında, ücretsiz bakım işindeki cinsiyet eşitsizliklerinin sona ereceği düşüncesi genel kabul görmektedir. Çünkü ücretsiz bakım kadınların finansal bağımsızlığını engelleyen ve finansal bağımlılığı ifade eden bir kavramdır. Erkek egemenliğindeki finansal bağımlılık kadınların kamusal ve sosyal yaşama sınırlı katılımına neden olmaktadır. Cinsiyete dayalı iş bölümü, kadınları adaletsizlik ve yoksulluğa daha fazla maruz bırakırken gelir eşitsizliğinin derinleşmesine sebep olmaktadır. Yoksulluğun ve eşitsizliğin cinsiyete dayalı yönlerini tanımlamak, anlamak ve ortadan kaldırmak için uygun politikaların geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Anlatılan tüm bu sebepler doğrultusunda çalışmanın bu bölümün kadınların işgücü piyasasına girişlerindeki engellerin başında gelen toplumsal cinsiyet kavramı açıklanarak, parasal karşılığı bulunmayan ücretsiz kadın emeği incelenmektedir. İşgücü piyasasında kadınlar açısından var olan eşitsizliklerin önemli bir kısmı, kadın işgücüne yönelik cinsiyet temelli ayrımcılık biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Bu durumu açıklayabilmek için öncelikle kadın işgücünü açıklayan yaklaşımlar değerlendirilmiş ve çalışmanın kuramsal yaklaşımı ortaya konmuştur. Bu yaklaşımlar çerçevesinde kadınların işgücü piyasasındaki konumları ve cinsiyete dayalı ayrımcılık olgusu açıklanmaktadır.

2.1.1. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Tanımı

Cinsiyet kavramı biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet olarak iki farklı anlama sahiptir. Cinsiyet genel anlamda kadınları erkeklerden erkekleri de kadınlardan ayıran biyolojik farklılıklardır. Biyolojik cinsiyet, bireyin kadın veya erkek olması arasındaki farklılıkları ifade etmektedir. Kadın ve erkek olmak doğuştan gelen dişi veya eril bedeni ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet ise biyolojik olarak birbirinden farklı olan bireylerin yaşadıkları toplumsal yapı tarafından onlara atfedilen davranış ve rolleri ifade etmektedir. Kadın ve erkek olmaktan beklenen giyinme tarzları, sosyal hayattaki roller, çalışma koşulları, davranışlar ve iş bölümü toplum tarafından biçimlendiriliyorsa toplumsal cinsiyet kavramından bahsedilebilmektedir. Toplumsal cinsiyet biyolojik cinsiyetten daha geniş bir kapsama sahiptir. “En net haliyle toplumsal cinsiyet, bireyi kadınsı ya da erkeksi olarak karakterize eden psikososyal özelliklerdir”. Toplumsal cinsiyet farklarına göre kadınlara verilmiş roller genellikle korunma, savunma, sakınma ve pasiflik şeklindedir. Erkek egemen toplumlarda erkek olmak önemli ve geçerli bir durumdur. Bu durumda toplumsal cinsiyet rollerinin kadınlar üzerindeki olumsuz yansımalarını görmek mümkündür (Bingöl, 2014: 108-109).

Toplumsal cinsiyet rolleri çoğu zaman kadınların eğitim ve işgücüne katılımını engelleyerek kadınların bireysel gelişimine de engel olmaktadır. Oysaki kadınların gelişimi hem kendileri hem de küresel ekonomi için birçok olumlu gelişimin yaşanmasını sağlamaktadır. Başta kadınlar olmak üzere toplumdaki tüm bireylere dayatılan toplumsal roller gelecek nesillerin şekillenmesinde de rol oynamakta olup çoğu zaman gelecek nesillerin gelişim ve dönüşümüne engel olmaktadır (Turgut, 2019: 318). Ataerkil kültür olgusu kadınların rollerinin toplum tarafından belirlenmesi ve kadınların doğasında var olan haklara sahip olmasını engelleyebilen güncel politikalar ve sosyal yapı kadınlar aleyhine eşitsizlik yaratmaktadır. Toplumlarda yaşanan birçok sosyal sorunun sebebi de yine bu rollerden

meydana gelmektedir. Bu sorunlardan özellikle de kadınlar etkilemekte onları erken yaşta evlilik, annelik, eğitime ve işgücüne katılamama gibi durumlara mecbur bırakmaktadır. Dünyada birçok konuda ilerleme olurken toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda çok yavaş veya hiç ilerleme kaydedilememektedir. Günümüzde dahi kadınların çalışması bir tabu olarak görülmektedir. Kadınların para kazanması ek gelir sayılmaktadır. Toplumsal cinsiyet, sosyal sorunların yanında ekonomik eşitsizliğe neden olmaktadır. Kadın ve erkek arasında yaşanan ücret farkları, kadınların erkeklerle aynı eğitim ve beceriye sahip olmasına rağmen düşük pozisyonlarda çalışması gelir eşitsizliğine sebep olan başlıca durumlardan birkaçıdır (Mayda ve Vurkan, 2018: 217).

Gündelik hayatın her alanında toplumsal cinsiyet rollerinin örnekleri görülebilmektedir. Bu roller çocuk yaşta başlayıp hangi oyuncakların oynanıp, hangi kıyafetlerin giyileceği ve ne gibi davranışların sergileneceği; yetişkinler için ilişkilerin nasıl yönlendirileceği, yapılacak işlerin ne olduğu, niteliği ve iş bölümünün paylaşımı cinsiyete göre ayrılmaktadır. Böylece gündelik yaşam davranışları kadınlar ve erkekler arasında toplumsal cinsiyet rollerine göre paylaşılmaktadır. Örnek olarak bir toplumda kadının görevi ev ile ilgilenmek ise kadınların temel görevi ev işlerinin yapılması şeklindedir. Cinsiyet kavramı toplumsal ve biyolojik cinsiyet olarak ikiye ayrılabilir da birbirinden tamamen ayrı olmayıp yakından ilişkilidir. Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetin yanı sıra toplumsal olarak inşa edilen cinsiyet rolleri, davranışları, beklentileri ve ilişkileri ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki eşitsizlikleri ve ayrımcılığı ortaya çıkarabilmektedir.

2.1.2. Ücretsiz Kadın Emegi

Kadın emeği, kadınların yaptığı işlerin üretken faaliyet olup olmamasına ve gelir elde edip etmemesine göre ayrılmaktadır. Ekonomik faaliyet olarak sayılmayan ve parasal karşılığı olmayan işler ev içi tüketimde yer alan, gıdaların hazırlanması ve aile bireylerinin bakım işleri ücretsiz emek olarak adlandırılarak bu grupta yer almaktadır. Kapitalist sistemin yaygınlaşması ile ev içi iş ve bakım görevleri ekonomik üretimin dışında bırakılmıştır (Aşkın ve Aşkın, 2019: 276). Ücretsiz kadın emeği kavramı, piyasa değeri olmayan ancak günlük yaşamsal ihtiyaçları ve bakım hizmetlerini karşılayan ev içi işleri ifade etmektedir. Bu tanıma göre, evde yapılan temizlik, çamaşır, yemek, alışveriş gibi işlerin yanı sıra duygusal ve bakım emeği de ücretsiz kadın emeği kapsamında değerlendirilmektedir (Sumbaş, 2021: 160).

Piyasada maddi bir değeri olmayan yeniden üretim emeği; ev işleri ve bakım gibi ana faaliyetlerin yanı sıra birçok ayrıntılı ve alt başlık içeren faaliyetleri içermektedir. Marx'a

göre, yeniden üretim, kapitalist sistem için hayati öneme sahip bir unsurdur; çünkü emekçinin emeğini piyasada sunabilmesi için kendi varlığını yeniden üretmesi gerekmektedir (Alpar, 2020:174).

Kadınlar, ekonomik büyüme ve kalkınmaya iki farklı şekilde katkıda bulunmaktadır. Bu katkı emek kavramı açısından ele alındığında ilk olarak iş gücü piyasasında sunulan emek yoluyla, ikinci olarak ise hane içindeki ücretsiz ancak yeniden üretime katkı sağlayan emek olarak açıklanmaktadır. Ücretsiz bakım, ev içindeki bireyler tarafından gerçekleştirilen ve genellikle ticari olarak değerlendirilmeyen mal ve hizmetlerin üretimidir (Alpar, 2020:174). Bakım kavramı 21. Yüzyıldan öncesinde var olan bir kavram iken 21. Yüzyılda aile yapısındaki ve işgücü piyasasındaki değişimlerle birlikte ve cinsiyete dayalı ilişkilerin etkisiyle daha da önemli hale gelmiştir. Bakım işleri genellikle iki ana grupta incelenir: Ücretli ve ücretsiz. Ücretli bakım, belirli bir bedel karşılığında piyasadaki sağlanan bakım hizmetlerini ifade ederken, ücretsiz bakım ise aile üyeleri veya çevre için gönüllü olarak yapılan, karşılıksız bakım işlerini kapsamaktadır. Öncelikle kadınların sorumluluğu gibi gösterilen ücretsiz emek ve bakım işleri toplumda yeterince değer görmemektedir. Özellikle yüksek oranda ücretsiz bakım sağlayanlar için bu durumun psikolojik ve fiziksel sağlık üzerinde olumsuz etkileri olduğuna dair önemli kanıtlar mevcuttur. Bu nedenle ücretsiz bakım sağlayanlar kendi sağlıklarını ve refahlarını korumak için desteğe ihtiyaç duyabilmektedirler. Ayrıca ücretsiz bakım sorumluluğu işgücünden çekilmeye neden olarak maddi kayıplar yaratabilir ve sosyal katılımı azaltabilir. Ücretsiz bakım, ailelerin, toplumların ve işletmelerin ayakta kalmasını sağlamaktadır. Ayrıca ekonomilere ve toplumların işleyişine olumlu ve önemli katkılarda bulunmaktadır. Çocuk bakımından yaşlı aile bireylerine ve evlerin güvenliğini sağlamaya kadar birçok alanda kendini gösteren bu tür bakım işleri bireylerin, toplumların ve ekonomilerin sürdürülebilirliği için vazgeçilmezdir. Bu tür bakım ve destek faaliyetleri olmadan bireylerin, toplumların ve ekonomilerin işleyişi ve gelişimi sağlanamayacaktır (Ayabakan, 2022: 152-154). Kadınların ev içi emek ve bakım işleri sadece çocuk bakımı ve günlük ev işlerinin halledilmesi ile sınırlı değildir. Aynı zamanda gelecek kuşakların sürdürülmesi, erkek ve kız çocuklarının gelişimi ve eğitimi sağlanması açısından da önemlidir (Aşkın ve Aşkın, 2019: 281).

Ayrımcı sosyal normlar, ücretsiz bakım görevlerindeki cinsiyet eşitsizliklerinin kaynağını oluşturmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle kadınlar ve erkekler arasında bakım işlerinde belirgin bir ayrım bulunmaktadır ve bu durum kadınları dezavantajlı konuma getirmektedir. Cinsiyetçi iş bölümü olarak tanımlanan bu durum erkeklerin toplumsal alanda güçlü konumda olmasına, kadınların ise ev içinde hapsolmasına sebep olurken erkek

egemenliği meydana getirmekte ve kadınların kendilerini ifade edebilmesi önünde engel oluşturmaktadır. Kadınların ücretsiz bakım işlerine katılımı erkeklerininkinden farklılık göstermektedir. Çünkü kadınlar istihdam durumlarına daha az bağımlıyken erkeklere göre çocuk bakımı gibi ev içi sorumlulukları daha fazla üstlenmektedirler. Çalışan kadınlar, ücretli işlerinin yanı sıra ev işlerini de yerine getirmeye devam etmektedir. Kadın ve erkeklerin ücretsiz bakım sorumluluğuna ayırdıkları zaman eğitim, refah düzeyi, sosyal, ekonomik ve demografik faktörlere göre değişiklik gösterse de aradaki fark tam olarak bu faktörler ile açıklanamamakta olup cinsiyete dayalı ayrımcılığın bunlara ek olarak önemli faktörlerden biri olduğu kabul edilmektedir (Dedeoğlu, 2020).

Son 40 yıllık dönemde kadın istihdamının artması, bakım sorumluluğunun ücretli bakım emeğine geçmesi ve doğurganlığın azalması gibi faktörler kadınların ücretsiz bakıma ayırdıkları sürenin azalmasında etkili olmuştur. Günümüzde anneler çalışma hayatıyla beraber çocuk ve ev bakımına devam ederken annelerin istihdam artışı ile babaların çocuklarla geçirdikleri zaman da artmıştır. Ancak yüksek gelirli ve eğitilmiş kabul edilen aileler de dahi bakım görevlerindeki eşitsizlikler devam etmektedir. Ev işleri ve bakım için ayrılan zamanın %60'ından fazlası genellikle kadınlar tarafından üstlenilmektedir. Kadınların ücretsiz bakım işlerini üstlenmelerinin toplumsal normlarla doğal bir şekilde ilişkilendirilmesi ve erkeklerin bu konuda eşit bir sorumluluk almaya karşı direnç göstermesi, devletin yeterli kurumsal çözümler sunmaması sonucunda kadınlar dünya çapında hane içi bakımın başlıca yürütücüsü haline gelmiştir (Ayabakan, 2022: 154).

Kadınların karşılaştığı eşitsizlikler sadece düşük gelir seviyeleri ve kısıtlı istihdam seçenekleriyle sınırlı kalmayıp aynı zamanda toplumsal statüde, özgürlükte ve kaliteli yaşam standartları için eksiklikler yaratmaktadır. Bu nedenle kadın yoksulluğuyla mücadelede sadece gelir düzeyine değil aynı zamanda fırsat eşitsizliğine de odaklanılmalıdır (Ayabakan, 2022: 155).

Kadınlar tarafından evde yapılan işler ve çocuk bakımı, kadınların doğaları ve biyolojik yapıları gereği yapılan işler olarak görülmektedir. Kadınların yeniden üretime katkısı doğal bir görev olarak kabul edilmektedir. Böylece ev içindeki kadın emeği doğallaştırılmış emek kavramı şeklinde adlandırılmaktadır. Evde yapılan bu işlerin mesai kavramının olmaması ve ne kadar süre ile yapıldığı bilinmediğinden emeğin karşılığı bulunmamaktadır. Bu sebeple kadınların ev içindeki emeği görünmeyen emek olarak nitelendirilmektedir. Sosyal ve ekonomik açıdan gerekli olan bu görünmeyen kadın emeği ücretli iş tanımındaki çalışma kavramına uymadığı için çalışma sayılmamaktadır. Piyasada satılma değeri olmayan yalnızca kullanım değeri olan bu emek piyasa dışı faaliyetler arasında

yer almaktadır. Bu düşünceden kaynaklı olarak kadınların bu tür ekonomik faaliyetleri görünmez olup ikincil ve değersiz olarak nitelendirilmektedir. Toplumsal cinsiyet temelli olarak kadınlara bırakılan bu işler ev kadınlığı olarak ifade edilmektedir. Ev kadınlığı, işgücü istatistiklerinde üretken faaliyetler olarak görülmeyerek milli gelir hesaplamalarına dahil edilmemektedir. Piyasaya yönelik olarak kabul görmeyen ev kadınlığının ülke GSMH'nin üçte biri ile yarısı arasında katkıya sahiptir. Almanya'da bu tür kadın faaliyetlerinin milli hasıla hesaplamasına eklenmesi ile %30 ila %50 arasında bir artış olabileceği ifade edilmektedir. Çeşitli ülkelerde ev kadınlığı faaliyetinin hesaplamaya dahil edilmesi ile GSMH'nin %20-50 arasında değere sahip olduğu görülmektedir (Aşkın ve Aşkın, 2019: 280).

Kadınların ev içi işlerinin karşılıksız emek olarak görülmenin temel sebebi bu işlerin sevgi ilişkisi olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Karşılıksız emeğin duygusal boyutunu incelemek bakım emeğinin çeşitliliğini ve derinliğini gözler önüne sererek kadınlarla erkekler arasındaki duygusal ilişkileri bir emek biçimi olarak ele almanın risklerini azaltabilmektedir. Ev işlerinin belirli çalışma saatlerine bağlı olmaması ve iş ile günlük yaşamın net bir şekilde ayrılamaması, bu emeğin tanımlanmasını zorlaştıran belirsizlikle ilişkilendirilir. Ataerkillik kavramını merkeze alarak ev işlerinin genellikle kadınlara bırakılmasının kadınların sanayileşmiş toplumlarda dezavantajlı konumlarının temel nedenlerinden biri olduğunu savunan ev işi tartışması ortaya konulmuştur (Memiş ve Özay, 2011: 242-244).

Kadınların ev içinde harcadığı emek, ataerkil sömürü sebebiyle değersizleşmektedir. Ataerkil yapı, kadının ev içi üretimini denetlemektedir. Bu denetim kadınların işgücüne katılımını engellemektedir (Aşkın ve Aşkın, 2019). Ataerkillik sermayenin kapitalizmle özdeşleşmiş ilişkisinde emeği sömürme yöntemleri arasında iş günlerini uzatma veya ücretleri azaltma gibi yöntemler ön plana çıkmaktadır. Bu ilişkide erkeklerin kadınların emeğini kontrol etmesi ve sömürmesi de belirgin bir güç dinamiği olarak ortaya çıkmaktadır. Ataerkilliğin kapitalizmle olan bu ilişkisi zaman zaman birbirini desteklerken, bazen de çatışmaktadır. Bu durum, ataerkilliğin esnek bir toplumsal örgütlenme biçimi olduğunu ve bazen kapitalizmin ataerkilliği değiştirdiğini, bazen de ataerkil düzenin kapitalizmi etkilediğini göstermektedir (Memiş ve Özay, 2011: 242-244). Kadınların ev içi emeğinin ekonomik faaliyet olarak sayılmaması, ev içi işlerde ve çocuk bakımında toplumsal cinsiyet temelli olarak birinci derece sorumlu kabul edilmesi bu alanlara ayrılan zamanın artmasına neden olarak kadınların işgücüne katılım kararlarını etkilemektedir (Aşkın ve Aşkın, 2019: 281).

2.1.3. İşgücü Piyasasında Kadının Konumu ve Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık

Kadınların toplumdaki, özellikle de kamusal alandaki farklı rolleri, kapitalizmin değişen doğasından etkilenmiştir. Bu durum kız öğrenciler arasında kariyer arzularının ve algılarının farklılaşmasına yol açmıştır (Fidan, 2000). Kadınların işgücüne katılımının artması geleneksel yapıların etkisi altındaki bir kazanım olmasına rağmen işgücü piyasasındaki durumları erkeklerden farklıdır ve cinsiyete dayalı eşitsizlikleri barındırmaktadır. İşgücü piyasasında erkekler ve kadınlar farklı meslekler ve sektörlerle yönelmekte, kariyer ilerlemesi olarak erkekler daha ön planda olmakta ve aynı iş ve beşerî kazanımlara sahip olmasına rağmen erkekler kadınlardan daha yüksek ücret alabilmektedir (Kılınç ve Karaçay, 2023: 25).

Kadının işgücünün emek piyasasına kısıtlı katılımını ve erkeklere kıyasla ikinci planda kalmasını açıklayan farklı kuramlar ortaya konmuştur. Bu kuramlar işgücü piyasasında kadınların yerini farklı şekillerde ele almaktadır. Ekonomik kaynaklı, geleneksel, işgücü piyasası teorilerinde kadınların öznel durumuna daha az yer verilmiştir (Özçatal, 2009: 56-58).

Kadınların işgücü piyasasında karşılaştığı eşitsizliklerin büyük bir kısmı, cinsiyete dayalı ayrımcılık biçimlerinden kaynaklanmaktadır ve bu durum kadınların iş yaşamındaki konumlarını olumsuz etkilemektedir. İktisat disiplinine öncülük eden yaklaşımlar cinsiyete dayalı ayrımcılığı açıklamak için piyasanın bölümlenmesi, eksik bilgi ve tercihler gibi faktörleri ele almakta ancak geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine değinmemektedir. Bu açıdan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini göz önüne almadan yapılan politika ve analizler toplumsal cinsiyet ayrımcılığının ve eşitsizliklerin güçlü yapısını anlamamaktan ve çözüm üretmekten uzak kalmaktadır. Bu nedenle önemli iktisadi yaklaşımlar içerisinde işgücü piyasalarında kadının konumuna ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine yer veren yaklaşımlar ele alınmalıdır (Ercan ve Özar, 2000: 30-31). Çeşitli yaklaşımlar kadın işgücünün emek piyasasındaki kısıtlı katılımını ve erkeklere göre ikincil konumunu açıklamak için geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlar kadın işgücünün durumunu farklı perspektiflerden ele almakta ve her biri konuyu kendi kuramsal çerçevesiyle incelemeye çalışmaktadır. Bu yaklaşımların her biri, kadın işgücünün durumunu anlamak için farklı metodolojiler kullanmaktadır. Bu sebeple çalışmada kadınların işgücü piyasasındaki özgün ve genel özelliklerini açıklamak amacıyla çeşitli teorik yaklaşımlara yer verilmiştir. Farklı metodolojik yaklaşımlar bulunmakla birlikte bu çalışmada kadınların işgücü piyasasındaki konumunu ve eşitsizlikleri anlamlandırmak amacıyla hakim iktisadi yaklaşımlar Neoklasik, Marksist ve Feminist olarak üç ana başlıkta değerlendirilmiştir.

2.1.3.1. Neoklasik Yaklaşım

Neoklasik (beşeri sermaye) emek piyasası kuramı; kadınları kendi çıkarlarını gözeterek yani rasyonel ve özgür bireyler olarak kabul etmektedir. Bu yaklaşımda işgücü piyasasına girişte kadın ve erkeklerin farklı verimlilik, eğitim ve deneyimlere sahip olduğu varsayılmaktadır. Kadınların işgücü piyasasındaki dezavantajlı konumunun sebepleri olarak ev, aile ve çocuk bakımı gibi sorumlulukların varlığından kaynaklı olarak işgücüne katılımlarının kesintiye uğraması ve daha az eğitime sahip olup, daha basit iş alanlarına yönelmeleri ile erkeklerden daha tecrübesiz kalmaları gösterilmektedir. Erkeklerle göre daha düşük ücret almaları da sahip oldukları bu tecrübe ve becerilerin farkından kaynaklanmaktadır. Neoklasik kurama göre kadınların işgücü piyasasında maruz kaldığı eşitsizlikler kendi seçimlerinden kaynaklı olup kültür, konum ve cinsiyet gibi faktörlere bağlı değildir (Aşkın, 2015: 45-46).

Neoklasik iktisadın önde gelen savunucularından Marshall, işgücü piyasası analizlerinde kadınların piyasada aldıkları konumun geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine nasıl yansıdığına yer vermiştir. Marshall'a göre ücretlerdeki artışın gelecek nesillerin refahını iyileştirmesi, kadınların yüksek ücret elde etmek için anne rollerini yerine getirmekten vazgeçmemelerine bağlıdır. Marshall'ın işgücü piyasasında kadınların konumuna dair sunduğu cinsiyetçi yaklaşım, teoremin genelinde de belirgin bir şekilde gözlenmektedir. Marshall'a göre işçi sınıfındaki kadınların temel görevi ücret beklentisi olmaksızın geleceğin işçileri olacak erkek çocukların yetenek ve karakterlerinin daha sağlıklı gelişimini sağlamak için evde uygun bir ortamı oluşturmaktır. Marshall evli kadınların istihdamına karşı çıkmaktadır. Aynı şekilde çalışan kadınların erkeklerle göre daha düşük düzeyde maaş alması gerektiğini böylece kadınların çalışma isteklerinin düşük olmasını sağlayarak ev içi sorumluluklarına yönelmesini desteklemektedir. Marshall'a göre çekirdek aile yapısı, geleneksel cinsiyetçi iş bölümünü sürdürmekte olan bir yapıdır. Kapitalist toplumlardaki en temel ve etkili ekonomik alanlardır. Çekirdek aile yapısı aynı zamanda yeniden üretim alanlarıdır. Kadınların işgücüne katılmasını özellikle de erkek işi olarak görülen alanlarda çalışmalarını ev içi emek karşısında bir tehdit olarak görmektedir. Analizde erkek işçilerin gerektiği şekilde yetiştirilmesi için kadınların kendilerini feda etmesi beklenmektedir. Neoklasik analizin merkezinde yer alan verimlilik, beşerî sermaye ve kapitalist toplum refahı arasındaki ilişkiyi Marshall'ın cinsiyetçi iş bölümünü savunmak için kullanmıştır (Kılınç ve Karaçay, 2023: 26).

Beşerî sermaye modelinde, ücret düzeyi ve refah ile beşerî sermaye donanımı arasındaki güçlü ilişkinin varlığından söz edilmektedir. Ancak bu modelde cinsiyet

eşitsizliklerinden ve eşitsizliklerin politik, sosyal ve kültürel nedenlerinden bahsedilmemektedir. Beşeri sermaye modelinde kadınların düşük ücret alması ve düşük statülü işlerde çalışmasının nedeni olarak beşeri sermaye konusundaki yetersizlikler gösterilmektedir. Kadın ve erkek işçilerin tam olarak birbirinin yerine geçecek düzeyde bilgiye sahip olmadığı ifade edilmektedir (Palaz, 2003: 91-92). Neoklasik yaklaşımda Beşerî Sermaye Modeli dışında işgücü piyasasında ayrımcılığı ele alan diğer modeller; Ayrımcı Monopson Model, İstatistiki Ayrımcılık Modeli ve Ayrımcılık Tercihi Modelidir. Ayrımcı Monopson Model eksik rekabet koşulları ile ayrımcılık arasındaki ilişkiyi analiz ederken diğer modeller tam rekabet varsayımı ile ayrımcılık arasında ilişki kurmaktadır (Kılınç ve Karaçay, 2023: 27).

Ayrımcılık tercihi modeli Gary S. Becker tarafından geliştirilmiştir. Modelin temelinde belli gruplara yönelik önyargılar yatmaktadır. Bazı gruplara karşı önyargıların yarattığı huzursuzluklar zamana, ülkelere, bölgelere ve kişilere göre farklılık gösterebilmektedir. Taraflar arasındaki sosyal ve ekonomik farklılıklar ayrımcılığı teşvik eden faktörler olarak görülmektedir. Ayrıca, ayrımcılığı uygulayan tarafların güç kaybıyla ilgili kaygıları da bu süreci etkileyen önemli etkenler arasında yer almaktadır. Bu ayrımcılıklar cinsiyete dayalı gerçekleştiğinde kadın ve erkeğin toplumsal rolleri ön plana çıkmaktadır. Örnek olarak işverenler, tesisatçı olarak kadınları istihdam etmekte tereddüt ederken, sekreter pozisyonunda çalıştırmakta herhangi bir çekince göstermemektedir. İşverenlerin yanı sıra, erkek çalışanlar da kendilerine alt ya da tamamlayıcı roller atandığında kadınlarla iş birliği yapmaktan rahatsızlık duymazken kadınların kendilerinden üstün veya eşit bir pozisyonda çalıştırılmasından rahatsızlık duyabilmektedir. Bu durumda, erkek çalışanlar, hissettikleri rahatsızlığın telafi edilmesi için işverenden prim talep edebilmektedir. Bu modelde cinsiyete dayalı eşitsizliklere yer verilmiş olsa da kadınlar aleyhine gerçekleşen eşitsizliklerin neden ve nasıl olduğu açıklanmamıştır (Palaz, 2003: 94).

İstatistiki Ayrımcılık Modeline göre firmalar çalıştıracakları işçileri seçerken nitelik ve bilgi düzeyini dikkate almaktadır. İşe başvuran kişinin bilgisi ne kadar tamsa işverenin kararında o kadar etkilidir (Palaz, 2003: 93). “İşveren bu noktada kadın işçilerin ortalama verimliliğinin, erkek işçilerinkinden daha düşük olduğu yönünde bir yargıya sahipse, işverenin rasyonel tepkisi; kadın işçileri erkek işlerden daha düşük ücretlendirmek şeklinde olacaktır. Veya işveren genç kadınların çocuk bakımı için ilerleyen dönemlerde çalışmaya ara vereceğini düşünüyorsa, kadın işçilere yaptığı beşerî sermaye yatırımını artırma konusunda isteksiz davranabilecektir” (Kılınç ve Karaçay, 2023: 28).

Ayrımcı monopson modeline göre firmaların monopsoncu davranışları işgücü piyasasında cinsiyet eşitsizliklerine yol açmaktadır. İşçiler aynı işgücü verimliliğine sahip olmasına rağmen firmalar tarafından arz esnekliklerine göre farklı gruplara ayrılarak firmalar

tarafından bu gruplara farklı ücret politikaları uygulamaktadır. Maliyetlerini düşürmek isteyen firmalar böylece arz esnekliği düşük işçilere düşük ücret politikası uygulayarak maliyetlerini azaltmayı ve karını arttırmayı amaçlamaktadır. Bu grupların cinsiyete dayalı biçimde gruplandırılması kadın işçilerin arz esnekliğinin düşük olmasına bağlı olarak düşük ücret nedeniyle cinsiyete dayalı ücret ayrımcılığını arttırmaktadır. İşgücü hareketliliğinin arttığı ve bilgiye ulaşmanın kolaylaştığı düşünüldüğünde firmaların monopsoncu gücünün azaldığı söylenebilmektedir. Ancak modelin cinsiyete dayalı ayrımcılığı açıklamak için kullandığı varsayım kadın işgücünün daha az esnek olduğu fikridir. Kadın ve erkek işgücünün esnekliğini etkileyen faktörler göz önüne alındığında, bu farkın ne kadar belirgin olduğu konusunda belirsizlikler bulunmaktadır. Ancak kadınların belirli mesleklerde yoğunlaşması işgücü piyasasında hareketsizliğe neden olarak firmalara kadın işgücü üzerinde monopsoncu güç sağlamaktadır. Geleneksel yaklaşım işçi sendikalarının firmalar üzerindeki baskısının monopsoncu gücü azaltacağını vurgulamaktadır. Ancak kadınların düşük sendikalaşma oranı kadın işgücünün sendika korumasını zayıflatmaktadır (Kılınç ve Karaçay, 2023: 28-29).

Liberal feminist savunucular cinsiyete dayalı ayrımcılığın ortadan kalmasına vurgu yapmaktadır. Liberal feministler toplumsal cinsiyet rollerinden ziyade kadının emek piyasasındaki konumu üzerinde durmuştur. Eşit eğitim fırsatının sağlanması halinde kadınların yaşadığı eşitsizliklerin azalacağı savunulmaktadır. Marks ve engelin kadın erkek ilişkilerinde kurmuş olduğu sömürü ilişkisi Marksist sosyalist feministlerce de benimsenmiştir. Marksist yaklaşımın radikal feminist düşünceye öncülük ettiği söylenebilmektedir. Radikal feministler üretken emeğin sadece işgücü piyasası ile sınırlı tutan Neoklasik yaklaşım ve liberal feministleri eleştirerek kadının ev içi görünmeyen emeğini vurgulamıştır. Radikal feministler, toplumsal ve biyolojik yapıların gözden geçirilmesini önererek patriyarkal sistemin merkeze alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu çerçevede eleştiri ve önerileriyle feminizmin içinde önemli bir yer tutmaktadırlar (Sağlam, 2020: 396-398).

Neoklasik yaklaşımın temel önermeleri ve bu temelde geliştirilen ayrımcılık modelleri incelendiğinde, kadınların işgücü piyasasındaki konumu, rasyonel tercihlerin, önyargıların, bilgi eksikliğinin veya rekabetin azalmasının sonucu olarak açıklanmaktadır. Neoklasik analiz yöntemi bireylerin tercihlerini gruplar arasındaki bilgi eşitsizliklerini veya sosyo-kültürel faktörleri ölçemedikleri gerekçesiyle analiz dışında bırakarak dışsal etmenler olarak ele almaktadır. Bu durum mevcut eşitsizliklerin ölçülmesini ve Neoklasik ideolojiye dayalı politika önermeleriyle doldurulmasına neden olmaktadır. Piyasa güçlerine ve özgür rasyonel

bireylere odaklanan bu önermeler, toplumsal cinsiyet rollerinin ve bu rollerin üretim ve dağıtım alanlarında yarattığı eşitsizlikleri göz ardı etmektedir (Kılınç ve Karaçay, 2023: 29).

2.1.3.2. Marksist Yaklaşım

Marksist yaklaşım işgücü piyasasında kadının yerini ve cinsiyet eşitsizliklerini kapitalist sınıf ve işçi sınıfı arasındaki karşıtlık ile açıklamaktadır. Marksist yaklaşıma göre, kapitalist üretim şeklinin yaygınlaşması ve özel mülkiyet sebebiyle cinsiyete dayalı eşitsizlikler oluşmaktadır. Kapitalist üretim modelinde erkek egemenliğinin yoğun olması, bu üretim şeklinin dışında kalan ev içi emek sorumluluğunu üstlenmiş olan kadınları görünmez hale getirmektedir. Bu durumun sebebi kapitalist düzendeki güç anlayışının ekonomik güç ve mülkiyet hakkına dayanmasıdır. Bu durumda kadınların işçi sınıfına dahil olması için ev içi işlerin ortaklaşa yapılması ve özel mülkiyet kavramının ortadan kalkması gerekmektedir (Kılınç ve Karaçay, 2023: 30-31). Marksizm ev içi sorumlulukların erkek egemenliğinde kadınlara yaptırılmasını efendilik ve kölelik anlayışının ilk olduğu durum olarak tanımlayarak özel mülkiyetin varlığına dayandırmıştır. Cinsiyete dayalı iş bölümü ve özel mülkiyet kavramıyla kadınların ev içine itilmesi toplumsal üretimden uzaklaşmasına ve erkek egemenliğine girmesine neden olmuştur (Egemen, 2023: 126).

Kapitalizm emeğin kaynağını ücretli emek ile ölçerken yeniden üretim için ise ev içindeki kadın emeğine ihtiyaç duymaktadır. Kadın emeğinin sömürsünü engellemek için kapitalist sisteme karşı kolektif mücadele gerekmektedir. Marksist analiz, işgücü piyasasındaki hiyerarşik yapıyı, bu yapıyı koruma eğilimini ve işgücü piyasasında sömürüyü ele alarak ayrımcılığı daha geniş bir perspektiften değerlendirmektedir. Ancak Neoklasik ayrımcılık modelleri gibi, toplumsal cinsiyet rollerinin ayrımcılığın temelindeki rolünü tam olarak açıklamada yetersiz kalmaktadır (Kılınç ve Karaçay, 2023: 30-31).

Modern kapitalist sistemde, iş bölümü kadın ve erkek işçiler arasında bariz bir ayrımı ortaya koymaktadır. Belirli sektörlerde ve belli düzeylerde yoğunlaşmakta olan kadın emeği genellikle zorlu çalışma koşullarına maruz kalmaktadır. Söz konusu kadın emeğinin kazancı genellikle erkeklerden daha düşük seviyelerdedir. Ücretli iş sektöründe, kadınlarla erkekler arasındaki farklar genellikle cinsiyete dayalı iş bölümü merkezinde bulunan unsurları içermektedir. Ayrıca cinsiyete dayalı iş bölümü kapitalist süreçler ile ortaya çıkmıştır ve bu süreçler tarafından sürekli olarak yeniden üretilmektedir. Kadınlar erkekler karşılaştırıldığında daha az güvenceye sahip, düşük ücretli ve terfi imkanları daha sınırlı olan işlerde çalışmaktadır.

Kadınların çoğunlukla tercih ettiği çalışma alanları hizmet ve endüstri sektörlerindeki belirli meslekleri içermektedir. Kadın emeğinin sanayi üretiminde kullanımı tarihsel bir geçmişe sahiptir. Sanayi üretiminde kadın işgücünün kitlesel olarak keşfi, firmaların işçilik maliyetlerini düşürmek istemesi ve Fordist üretim sürecinin son evresinde oluşan yeni iş bölümüne uygun arayışlar içinde olunması gelişmekte olan ülkelerde bulunan kadın emeğinden faydalanmak için bu ülkelere yatırım yapmasına yol açmıştır (Duruoğlu, 2007: 65-67). “20. yüzyılın başlarında Henry Ford’un başlattığı ve onun adını alan Fordizm kitle üretim tarzı endüstri ilişkileri alanında yeni boyutların açılmasına neden olmuştur. Kısaca; üretimde iş bölümünün çok önemli olduğu kayar bant sistemi kullanılarak aynı ürünün kitlesel olarak üretilmesi olarak tanımlanan sistem üretimi o kadar çok arttırmıştır ki, üretimde çalışan fabrika işçileri dahi ürettikleri aracı satın alabilişlerdi. 1960’lı yıllarda fordizm tüketici tercihlerine hızlı ve verimli bir şekilde cevap veremediği için krize girmiştir” (Yertüm, 2017: 69-70).

Bu dönemde kadın emeğinin gündeme gelmesinin nedenleri şunlardır:

- Kapitalist birikim süreci içerisinde, kadınlar en uygun işgücünü temsil etmektedir. Genellikle ev kadını olarak tanımlanan kadınların ev içinde yaptıkları işler ücretli iş kategorisine yer almamaktayken ev dışında yaptıkları işler gelir artırıcı bir faaliyet olarak kabul edilmektedir. Bu durum, kadın emeğinin erkek emeğine kıyasla daha düşük maliyetle edinilebilmesine olanak sağlamaktadır.
- Bir örgüte, sendikaya veya bir kurumsal yapıya sahip olmadan çalışan ev kadınlarının kontrol edilebilmesi de daha kolay olmaktadır. Bir kurumsal yapıya sahip olmayan kadın işgücü, işgücü piyasasında daha bilinçsizdir.
- Kadın emeğinin ev ile sınırlı ve bağımlı özgürlüklere sahip olması tercih edilme sebeplerinden biridir.
- Cinsiyete dayalı iş bölümü, kadın işgücü için eve bağımlı ev kadını, erkek işgücü için ise bağımsız ve ücretli işçi olarak tanımlanmaktadır.
- Günümüzde tüketim mallarının bolluğu emek piyasası açısından emeğin verimli hale gelmesinden kaynaklı olmayıp kadın işgücünün daha fazla sömürülmesine dayanmaktadır.

1970’lerde yaşanan ekonomik kriz sonrasında dünya ekonomisi hem ucuz iş gücü hem de yeni düzende esnek çalışma saatleri ve koşullarına uyum sağlayacak emek bulmak üzerine gelişmiştir. Kadınların sürekli iş arayışlarının az olması, esnek çalışma saatleri ve yarı zamanlı çalışmaya uyum sağlamaları itibarıyla bu süreçte tercih edilme sebebi olmuşlardır (Duruoğlu, 2007: 65-67).

Marksist yaklaşım kadın emeğinin erkeklere göre ikincil planda kalmasını yedek işgücü ordusu ile açıklamaktadır. Kâr oranlarının yükseltilmesine ve sermaye birikiminin

artmasına dayalı olan kapitalist üretim modeli, zorunlu olarak bir yedek işçi ordusunun varlığını gerektirmektedir. Kolay işten çıkarılabilir, ucuz, idaresi kolay ve bir sendikaya bağlı çalışmayan kadınlar esnek işgücü görülerek yedek işçi ordusunun üyesi kabul edilmektedir.

“Kuram kadın işgücünün erkeklere göre ikincil konumlarını; kadınların düşük ücretli, düşük statülü işlerde yoğunlaşmasını; kadınların sanayinin belli bazı kesimlerinde düşük konumlu işlerde yoğunlaştıklarını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Kadın işgücü yedek sanayi ordusu içinde niteliği değişmeyen ve sadece sermayenin gereksinimine göre emek piyasasına katılan veya ayrılan bir grup olarak görülmektedir” (Özçatal, 2009: 56-58).

2.1.3.3. Feminist Yaklaşım

Feminist kuram kadınların emek piyasasındaki konumunu açıklamaya çalışırken siyasi, toplumsal, kültürel ve ekonomik faktörlerin etkilerini incelemektedir. Ortaya çıkan bu etkilerin emek piyasasında kadınların mesleki yeri, istihdamı ve ücret düzeyinde ortaya çıkan farklılıklarına yoğunlaşmaktadır. Kadınlar işgücüne katılım, meslek seçimi ve beşeri sermaye yatırımı gibi kararları kendi özgür iradeleri ile verememektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri ve ailedeki sorumlulukların bölüşüm şekli ve önyargılar kadınların verdiği kararları etkilemektedir. Kadınların çalışma yaşamı, mesleki pozisyonu ve çalışma süresi toplumsal rollere göre biçimlenmektedir (Özçatal, 2009: 57-58).

Feminist yaklaşım, kadınların özgürlüğünü temel alır ve kadın-erkek eşitliğine odaklanarak cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarını ön plana çıkarır. Bu kuram, yaşamdaki fırsatların cinsiyetle belirlenmesini eleştirir. Kadınlar, cinsiyetleri sebebiyle erkeklere göre daha fazla zorlukla karşılaşmaktadır. Bu durum, kadınların erkek egemenliğine karşı varoluşlarını ifade etme arzusunu ortaya çıkarmaktadır. Feminist yaklaşım, kadınların neden ikincil ve daha düşük statüdeki işlerde yoğunlaştığını açıklamaya çalışmaktadır. Kadınların ev ve işyerinde maruz kaldığı ayrımcılık erkek egemen sistemde hakim olan değer yargılarına dayanmaktadır (Yılmaz, 2019: 8-9). Feminist perspektife göre, kadınların iş gücü piyasasında karşılaştığı ayrımcılık ve ikincil konum aile ve toplumdaki rollere bağlıdır. Ayrımcılığın iş yerinde ve ailede, toplumsal, ekonomik, siyasi ve kültürel faktörlerin karmaşık etkileşiminin bir sonucu olarak ortaya çıktığı savunulur. Bu durum, istihdam edilebilirlik, ücret düzeyi ve mesleki konum gibi farklılaşmaları açıklamaktadır (Yılmaz, 2019: 17-18).

Feminist analizde, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü ve ataerkil yapı kadın işgücünün durumunu analiz etmekte kullanılan kavramlardır. Bu çalışmada Covid-19 pandemisinde kadınların işgücü piyasasındaki konumunun nasıl etkilendiğini saptamak için toplumsal cinsiyet temelli bir yaklaşım benimsenerek analiz edilmiştir. Bunun sebebi

Türkiye’de ve dünyada her alanda genel olarak ataerkil bir yapının hâkim olmasıdır. Kadınlar için çalışma hayatı, toplumsal yaşam ve ev içi alan toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler içermektedir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet temelli bir düşünceyi benimseyen yaklaşımın dünyadaki genel görünümü ve Covid- 19 pandemisinde kadın işgücünün durumunu açıklamak için yararlı olacağı düşünülmektedir.

2.2. Gelir Dağılımına İlişkin Kavramsal Çerçeve

Gelir dağılımı ölçütleri, belirli bir ekonomide toplumun gelirinin nasıl dağıldığını anlamak için kullanılan araçlardır. Bunlar, gelirin bireyler veya haneler arasında nasıl dağıldığını değerlendirmek, gelir eşitsizliği veya gelir adaletsizliği gibi konuları analiz etmek ve sosyal politika oluşturmak için kullanılmaktadır. Bu bölümde kadınlar ve erkekler arasındaki gelir dağılımını incelemek kadınların karşılaştığı eşitsizlikleri tanımlamak eşitsizliklerin boyutlarını dünya ve Türkiye özelinde değerlendirmek amacıyla gelir dağılımının belirleyicileri ve ölçüm yöntemlerine yer verilmektedir. Birçok gelir dağılımı ölçüm yöntemi bulunmakla birlikte bu çalışmada Gini katsayısı ve Yüzde payları (P80 / P20 ve P90/910) oranları kullanılmıştır.

2.2.1. Gelir Dağılımı ve Gelir Eşitsizliği Kavramları

Gelir dağılımı hem ekonomik hem de sosyal açıdan ele alınması gereken bir kavramdır. Toplam gelirin bireyler arasında adil dağıtılamaması gelir eşitsizliği kavramı ile ifade edilir. Gelir eşitsizliği kavramı hemen hemen bütün dünyada önemli bir sorun olarak karşımıza çıkan yoksulluk kavramının açıklanması için kullanılmaktadır. Gelir dağılımı kültürler ve toplumsal politikalarla doğrudan bağlantılı olup ülkedeki tüketim ve tasarruf miktarını etkileyebilen bir kavramdır. Kısaca gelir dağılımı bir ülkede belirli bir dönemde elde edilen gelirin bireyler ve üretim faktörleri arasında dağıtılması anlamına gelmektedir. Gelirin dağılımı bazı unsurlara bağlı olarak etkilenmektedir. Ülkedeki üretim faktörlerinin dağılımı, cinsiyet, yaş ve eğitim durumu, demografik dağılımlar, servet dağılımı, enflasyon, kayıt dışı istihdam ve vergiler gelir dağılımını etkileyen unsurlardır. Gelir dağılımının adil bir şekilde yapılamaması gelir eşitsizliğine yol açmaktadır. Gelişmiş ülkelerin temel özellikleri arasında adil gelir bölüşümü yer almaktadır. “Eşitsizliklerin olduğu toplumlarda insanların sağlığı ve iyilik hali tehdit altındadır. Eşitlikçi toplumlar ruh ve beden sağlığı, eğitim sistemi, sürdürülebilirlik ve suç oranlarında daha iyi performans göstermektedir” (Turgut, 2019: 316-317).

Farklı değişkenlere göre geliri açıklayan çeşitli gelir dağılımı türleri bulunmaktadır. Bunlar bölgesel, sektörel, fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımlarıdır. Bunların dışında mesleki, toplumsal, kişisel ve eğitim durumuna göre açıklanan gelir dağılımı türleri de bulunmaktadır. Literatürde en çok yer alan fonksiyonel gelir dağılımı ve kişisel gelir dağılımı türleridir. Fonksiyonel gelir dağılımı, üretim aşamasının sonlanmasıyla ortaya çıkan gelirin ülkede bulunan mevcut üretim unsurları olan rant, faiz, ücret ve kar arasında dağılımını açıklamaktadır. Kişisel gelir dağılımı ise bir ülkede var olan toplam milli gelirin gruplar, aileler ve bireyler arasında bölüşülmesi ve dağılımını ifade etmektedir. Gelir eşitsizliği kavramı aynı zamanda toplumdaki eşitsizlikleri açıklamaya çalışmaktadır. Gelir eşitsizliğinin ölçülmesindeki amaç ise zengin ve yoksul kesimler arasındaki farkın durumunu saptamaktır. İşte bu esnada yoksul kesimin refahını arttırmak için devletten beklenen refah arttırıcı ve gelir dağılımını daha adil hale getirici politikaların yoksul kesimler için uygulanmasıdır. Yani gelir dağılımında önemli olan bireyler ve hane halkları açısından dağılımın boyutudur (Mayda ve Vurkan, 2018: 215).

Gelir dağılımı genellikle Gini Katsayısı gibi ölçütlerle ölçülmektedir. TÜİK gelir dağılımı eşitsizlik ölçütleri; Gini katsayısı, Lorenz eğrisi, yüzdelik hanehalkı/ fert grupları ve yüzde paylar analizi (P80/P20)'dir. En çok kullanılan tekniklerden biri olan Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Değer 1'e yaklaştıkça eşitsizlik artmakta, 0'a yaklaştıkça eşitsizlik azalmaktadır. Gini katsayısı 0'a eşit olduğunda toplumda adil gelir dağılımı oluşmuş, 1'e eşit olduğunda ise toplumdaki geliri yalnızca bir kişi almış demektir. Ayrıca bir ülkenin gelişmiş ülke olarak kabul edilmesi ülkedeki gelir dağılımının adaletine göre belirlenmektedir. Gelir dağılımı en adaletli ülkeler için Gini Katsayısı 0,25-0,30 arasında bir değer almaktadır (Mayda ve Vurkan, 2018: 215-216).

Gelir dağılımı belirleyicileri şunlardır:

1. Ekonomik Büyüme-Gelir Dağılımı İlişkisi

İlk defa 1955 yılında sistematik olarak incelenen ekonomik büyümenin gelir dağılımı üzerindeki etkisi, büyüme ile gelir dağılımı arasında ters U şeklinde bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Bu sonuca göre büyümede meydana gelen artışlar önce gelir dağılımını olumsuz etkilemekte belirli bir seviyeye ulaştıktan sonra büyüme devam ettikçe gelir dağılımındaki eşitsizlikler azalmaktadır (Durak ve Akalın, 2022: 71).

2. Yolsuzluk- Gelir Dağılımı İlişkisi

Yolsuzluğun gelir dağılımı üzerindeki etkilerine baktığımızda iktisadi büyüme, vergi sistemi ve sosyal etkilerden söz edebiliriz. Literatürde genel kabul görmüş fikirlerden biri

ekonomik büyümenin yolsuzluğu, yolsuzluğun da iktisadi büyümeyi negatif etkilediğidir (Durak ve Akalın, 2022: 72-73).

3. Demokrasi- Gelir Dağılımı İlişkisi

Politik yapı, ekonomik sistemin önemli bir belirleyicisidir ve yaratılan gelirin bölüşümünü, dolayısıyla da gelir dağılımı sürecini doğrudan etkiler. Bu durum, bireyleri de bu sürecin belirleyicileri haline getirir. Demokratik bir politik yapının hâkim olduğu ülkelerde, her siyasal seçim, gelecekte şekillenecek resmi ve gayri resmi ekonomik ve politik kurumların oylanması anlamına gelir. Bu bağlamda, ekonomik açıdan bakıldığında, bu süreç, gelecek dönemde yaratılacak gelirin nasıl bölüşüleceğinin kararlaştırılmasıdır. Demokrasi, seçimler yoluyla gelir dağılımı açısından bir 'eşitleyici' rolü üstlenir ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azalmasına katkı sağlar. Bu nedenle, demokrasi, gelir dağılımı adaletinin önemli bir belirleyicisi olarak öne çıkar ve bireylere, oy mekanizması aracılığıyla gelirden alacakları payı belirleme fırsatı sunar (Acaravcı, Erdoğan ve Artan, 2018: 74).

Demokrasi ve gelir dağılımı arasındaki ilişki, Meltzer ve Richard'ın medyan (ortanca) seçmen yaklaşımıyla açıklanmıştır. Bu yaklaşıma göre, demokrasilerde vergi politikaları ortalama seçmen davranışına göre şekillenir ve zenginlerden daha fazla vergi alınarak gelir dağılımı düzeltilir (Eğri, 2020: 168).

Demokrasi ile gelir dağılımı arasında dolaylı ve dolaysız iki farklı ilişki vardır. Dolaysız etki 'ortanca seçmen teorisi' ile açıklanmaktadır. Ortanca seçmen teorisine göre bireyler gelirlerine göre sıralandığında, ortanca seçmenin refahı gelir dağılımındaki eşitsizliğe bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Örneğin gelir dağılımındaki eşitsizlik fazla ise ortanca seçmen ortalama gelirden daha düşük pay alacaktır (Durak ve Akalın, 2022: 73-74).

4. Emek Dağılımı

Emek, üretimin temel bileşeni olmakla birlikte insan faaliyetlerinin üretime katılmasıdır. Bireylerin katıldığı faaliyetler sonucu elde ettiği kazanca ise ücret denir. Ücretlerin belirlenmesinde ise bireylerin bilgi, birikim ve tecrübelerine göre vasıflı veya vasıfsız olarak ayrılmaları farklı ücret sınıflarının oluşmasına neden olur. Eğitimin emek dağılımındaki rolü oldukça büyüktür. Buna göre sosyal yaşam bağlamında eğitim faaliyetlerinin üç önemli etkisinden söz edilebilir. Bunlardan ilki, bireylerin eğitim seviyelerinin artması ile birlikte iş bulabilme imkanının artması ve çalışmada verimliliğin artmasıdır. İkincisi, eğitimin geniş çevrelere ulaşması sonucunda gelir dağılımını olumlu yönde etkilemesi ve orta sınıfa güç kazandırmasıdır. Son olarak eğitimin toplumdaki bazı sınıfların sosyal hayatta kendilerine yer bulmalarını ve dışlanmalarını engelleyici etkisi bulunmaktadır. Tüm bu etkilere bağlı olarak devletin kullanabileceği üç politika aracından söz

edilebilir. Bu politika araçlarından ilki, eğitime başlama safhasında tüm engellerin ve sınırlamaların kaldırılması ile fırsat eşitliğinin sağlanmasıdır. İkincisi, kullanılan malzeme ve materyallere ulaşımın kolaylaştırılmasıdır. Son politika ise katlanılması gereken masraflı dolaylı veya doğrudan devletin üstlenmesidir. Tüm bu politikalar gelir dağılımında adaletin oluşmasına önemli bir katkı yaratacaktır. Eğitimde fırsat eşitliğinin oluşmaması durumunda gelir dağılımında adaletin de sağlanması zorlaşacaktır.

5. Servet Dağılımı

Son dönemlerde artan küresel eşitsizliklerle birlikte, servet eşitsizliği ve gelir eşitsizliği daha fazla tartışılmaya başlanmıştır. Gelir eşitsizliğini ölçmek, bir ülkenin veya dünyanın genel eşitsizliğini anlamaya yardımcı olurken, bunun yeterli olmadığına dair tartışmalar da devam etmektedir. Servet eşitsizliğinin, ülkelerdeki veya dünyadaki eşitsizliği anlamak açısından önemli olduğunu savunan birçok çalışma yazında yer almaktadır. Servet üzerine yapılan araştırmalar, servetin uzun vadeli tüketimi artırdığı, beklenmedik işsizlik durumlarına karşı hanehalkını koruduğu ve yatırımlar için finansman sağladığı için önemli olduğunu vurgulamaktadır (Acun, 2018: 63).

Bir ülkedeki gelir dağılımını etkileyen faktörlerden birisi servet dağılımındaki eşitsizliktir. Servet sahipleri ellerinde bulundurdukları değerleri üretim sürecinde kullanarak ücret geliri elde etmenin yanında diğer üretim faktörlerinin getirilerine de kolayca ulaşabilirler. Emek faktörü sahipleri ise artan kentleşme ve hızlı nüfus artışı ile beraber daha düşük ücret geliri elde etmektedir. Bu durum da gelir dağılımında servet sahipleri lehine, emek faktörü sahiplerinin aleyhine bir sonuç doğurur (Anadolu Üniversitesi, 2021: 188).

6. Makroekonomik ve Politik Faktörler

Ekonomide ortaya çıkan enflasyon, deflasyon ve işsizlik gibi makroekonomik göstergeler üretim faktörlerinin getirilerini etkileyerek gelir dağılımı üzerinde belirleyici bir rol üstlenebilir. Enflasyonun yüksek olduğu bir ekonomide gelirleri enflasyona oranla daha az artan sabit gelirliler gelir dağılımından olumsuz etkilenmektedir. İşsizlik oranlarının arttığı bir ekonomide ücretlerin artış hızı, diğer faktör getirilerine göre daha sınırlı düzeyde olmaktadır. Sonuçta makroekonomik göstergelerdeki olumsuz dalgalanmalar, gelir dağılımında emek geliri elde edenlerin aleyhine olmaktadır (Anadolu Üniversitesi, 2021: 188).

2.2.2. Gelir Dağılımı Ölçüm Yöntemleri

1. Kuznets Katsayısı

Kuznets, toplam üretimin sektörel yüzde dağılımı ve işgücünün yüzde dağılımına dayalı bir gelir dağılımı ölçütü ortaya koymuştur. Bu ölçüt literatürde Kuznets Katsayısı

olarak bilinmektedir. Kuznets katsayısı sıfır ile bir arasında değişen ve iki sektörlü bir ekonomi için kullanılabilen bir ölçüttür. Sektörel ortalamanın ülke ekonomisine eşit olduğu noktada Kuznets katsayısı sıfıra eşittir. Toplam ürünün tek sektör tarafından üretildiği ve bu sektörün istihdam üzerindeki payı çok düşük ise Kuznets katsayısı bir olmaktadır (Öztürk ve Göktolga, 2010:13).

2. Dalton Atkinson Ölçütü

Dalton Atkinson ölçütü, gelir veya servet dağılımının eşitsizliğini ölçmek için kullanılan bir istatistiksel ölçüdür. Dalton Atkinson ölçütü gelirin artması ile gelirin marjinal faydasının azaldığı düşüncesinden hareketle gelirin eşit dağılımı halinde elde edilecek toplam fayda ile toplam faydanın fiili düzeylerin karşılaştırılmasını sağlamaktadır. Bu ölçüte göre fiili sosyal refahın maksimum sosyal refaha oranı eşitlik ölçütü olarak kabul edilmektedir (Öztürk ve Göktolga, 2010:12).

3. Theil İndeksi

Belirsizlik kavramını nicel olarak tanımlayarak gelir dağılımı eşitsizliğini ölçmeyi hedefleyen ölçüte Theil İndeksi adı verilir. Bu ölçüt sıfır ile sonsuz aralığında bir değer alabilir. Sonuç sıfır değerini gösterdiğinde gelir dağılımında eşitlikten söz edilebilirken, değer yükseldikçe gelir dağılımındaki eşitsizlik artmaktadır (Akın ve Aytun, 2018:57).

4. Lorenz Eğrisi

Yoğunlaşma eğrisi olarak da bilinen Lorenz eğrisi, gelir veya servet gibi bir değişkenin dağılımının eşitsizliğini görselleştirmek için kullanılan grafiksel bir ölçüttür. Lorenz eğrisinden farklı ülkelerin veya ülke içerisindeki gelir dağılımı eşitsizliklerinin karşılaştırılmasında yararlanır. Eğri, x-ekseni ve y-ekseni olarak toplam nüfusun kümülatif yüzdesi ve toplam gelirin kümülatif yüzdesini alır. Eğri oluşturulurken bireyler veya hane halkları gelirlerinin büyüklüğüne göre en küçükten en büyüğe doğru sıralanmaktadır. Eğer gelir tamamen eşit olarak dağıtılmış olsaydı (herkes aynı gelire sahip olsaydı), Lorenz eğrisi 45 derecelik bir açığa sahip olurdu. Ancak gerçek durumda, gelir veya servet genellikle eşit olmadığı için Lorenz eğrisi doğrusal bir çizgiye sahip değildir (Öztürk ve Göktolga, 2010:11).

5. Gini Katsayısı

Gini katsayısı, bir ekonominin veya bir ülkenin gelir dağılımının ne kadar eşitsiz veya eşit olduğunu ölçmek için kullanılır. Gelir dağılımındaki eşitsizliği tek bir sayıya indirgeyen Gini katsayısı literatürde en sık kullanılan ölçütlerden biridir. Gini katsayısı gelir dağılımındaki eşitsizlik seviyesini grafik olarak ortaya koyan Lorenz eğrisinden elde edilmektedir. Bu eğri, bir dağılımın gerçekleşen kümülatif yüzdesini ve bu kümülatif yüzdeye karşılık gelen toplam gelir veya varlık miktarını gösterir. 0 ile 1 arasında ölçülen gelir

eşitsizliğine göre Gini katsayısı 0 değerini aldığı takdirde tam eşitlikten bahsedilebilirken 1 değerine yaklaştıkça eşitsizlik düzeyi de artmaktadır (Akın ve Aytun, 2018:55-56).

6. Yüzde Payları (P80 / P20) Oranı

Yüzde payları P80/P20 oranı, gelirden en fazla pay alan yüzde 20'lik grubun geliriyle en düşük pay alan yüzde 20'lik grubun geliri arasındaki oranı ifade etmektedir. Bu oran, gelir dağılımındaki eşitsizliği ölçmek için kullanılan bir ölçüttür. Yüksek bir P80/P20 oranı, gelir dağılımındaki eşitsizliğin arttığını gösterirken, düşük bir oran ise daha dengeli bir gelir dağılımını işaret etmektedir. Bu oran, gelir dağılımındaki adaletsizliği ve gelir eşitsizliğini değerlendirmek için önemli bir ölçüttür (Kan ve Oğuz, 2016: 25).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

COVID-19 PANDEMİSİNİN KADIN İŞGÜCÜ PİYASASI VE GELİR DAĞILIMINA ETKİLERİNİN ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde yukarıda anlatılan makroekonomik etkiler ve teorik çerçeve bağlamında Covid-19 pandemisinin Türkiye’de kadın istihdamı ve gelir dağılımına etkisi incelenmektedir. Pandemi öncesinde var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin pandemi ile beraber yaşadığı gelişim ve ücretsiz kadın emeğinde yaşanan eşitsizlik durumunun bu süreçte kadınlar üzerinde yarattığı etkiler ve orantısız dağılan ev içi emek bakım sorumluluğunun işgücü piyasasında kadının konumuna etkileri incelenmektedir. İşgücü piyasasında kadınların konumunu analiz edebilmek için öncelikli olarak Covid-19 pandemisi döneminde kadınların işgücüne katılımı, istihdam, işsizlik ve kayıt dışı istihdam oranları veri alınarak Türkiye, Dünya ülkeleri ile karşılaştırılmıştır. Ardından Covid-19 pandemisinin kadınlar üzerindeki gelir dağılımına etkisi incelenmiştir.

3.1. Covid-19 Pandemisinin İşgücü Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Ücretsiz Kadın Emeğine Yansımaları

Covid-19 pandemisi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştiren birçok etkiye sahiptir. Tarihsel olarak kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranları yıllar itibariyle artış göstermiş, erkekler ve kadınlar arasındaki fark azalma eğilimine girmiştir. Buna karşın erkek ve kadınların istihdam ve iş gücüne katılım oranları arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Pandeminin kadınlar üzerindeki olumsuz etkileri arasında ekonomik etkiler, ev içi emek ve bakım sorumlulukları, eğitime erişimi ve sağlık hizmetlerine erişim yer almaktadır. Pandemi, kadınların işlerini kaybetmelerine veya çalışma saatlerinin azalmasına neden olmuştur. Kadınların ev içi emek ve çocuk bakımı gibi sorumlulukları artmıştır. Bu durum, kadın yoksulluğunun artmasına ve gelir eşitsizliğinin derinleşmesine neden olmuştur (Koç ve Yeniçeri, 2021: 83-84).

Covid-19 pandemisi ile ortaya çıkan kriz daha önceki krizlerden farklı olarak kadın istihdamının yüksek olduğu sektörleri önemli ölçüde etkilemiştir. Pandemi sırasında kreş ve okulların kapatılması hem kadınların yoğun olarak çalıştığı sektörlerin etkilenmesine neden olmuş hem de annelerin bakım sorumluluğunu arttırmıştır. Bu durum kadınların ev içi emek ve bakım sorumluluğunun erkeklerden daha fazla artmasına neden olmuştur. Örneğin salgının başlangıcından itibaren ABD’de annelerin işyerinde çalışma saatleri babalara göre daha fazla azalmıştır. Kadınların erkeklere oranla evden çalışmayı daha fazla tercih etmesi kadınların

istihdam ve çalışma saati bakımından olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur (Reichelt ve Makovi ve Sargsyan, 2021: 228-230).

ILO araştırmasına göre, pandemi sürecinde 192 ülkede zorunlu kapatma önlemlerinin uygulanması yaklaşık 1,58 milyar öğrenci içinde kayıtlı öğrencilerin %91,4'ü için öğrenim faaliyetlerini durdurmuştur. Salgın sürecinde dünyada ve Türkiye’de önemli bir sorun haline gelmiş olan eğitim ve kapanma sorunu kadınlar için bakım ekonomisinde orantısız yük oluşturmuştur. Hem çalışan hem de çocuklu kadınlar artan ev içi emek ve bakım sorumluluğundan olumsuz etkilenmiştir (ILO, 2020).

Pandemi kadın istihdamı üzerinde büyük bir etki yaratarak toplumsal cinsiyet eşitliğini önemli ölçüde etkilemiştir. Pandemi sürecinde çalışma hayatında yaşanan değişiklikler toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle ortaya çıkan eşitsizlikleri derinleştirmiştir. Toplumsal cinsiyet rolleri; cinsiyet ideolojisi, bireylerin ücretli iş ve aile sorumluluklarının bölüşülmesi veya ataerkil yapının kabul edilmesi gibi çeşitli faktör ile şekillenmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri ülkelere ve bölgelere göre değişiklik gösterse de pandemi, dünya genelinde kadın istihdamını ev içi emek ve ücretli işgücüne katılım konularında olumsuz etkilemiştir. Pandemi sürecinde yaşanan kısıtlamalarla hem kadınların hem de erkeklerin evde geçirdikleri süre ve ev işlerine ayrılan zaman artmıştır. Ancak bu dönemde kadınların ev içi sorumluluğunun erkeklerden daha fazla arttığı söylenebilmektedir (Reichelt ve Makovi ve Sargsyan, 2021: 229-231).

Covid-19 salgının yarattığı bazı etkiler kadın istihdamının azalmasına sebep olmuştur. Covid-19 salgını sebebiyle kadın istihdamındaki azalmanın birkaç nedeni bulunmaktadır. Bunlar, kadınların aile içinde çocuk bakımı, yaşlı ve hasta bakımı gibi sorumluluklara daha fazla zaman ayırması, evlilik ve aile hayatının öncelik kazanmasıyla birlikte kadınların iş gücünden çekilmesi veya iş hayatına yeteri kadar vakit ayıramaması, kadınların eğitim ve iş hayatını bir arada dengeleyememesi, salgın sürecinde kadınların evden veya uzaktan çalışmak zorunda kalması ve bu durumun artan iş yüküyle birleşmesi, salgının sebep olduğu stres, endişe ve aile içi sorunların artması nedeniyle kadınların iş gücünden çekilmesi gibi faktörlerdir (Tatar, 2022: 384).

Günümüzdeki Covid-19 salgını, bazı kavramların önemini daha iyi anlamamıza katkı sağlamıştır. Bu salgın sadece bir sağlık sorunu olmanın ötesinde, kamu sağlığı ve refahı açısından da birtakım sorunlar ortaya çıkarmış, kriz anlarında, toplumsal refahın kritik bir önemi olduğunu göstermiştir. Sağlıklı bir birey olmak, iş gücünün verimli kullanılmasını sağlamak hayati öneme sahiptir. İstihdam koşulları ile sağlık durumu arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. İstihdam durumu sağlık durumunu etkileyebilirken, sağlık durumu da

istihdam durumunu etkileyebilir. Salgın koşullarında bu etkileşimlerin eşzamanlı olarak yaşandığı unutulmamalıdır (Alpar, 2020:173).

Covid-19 pandemisinde toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle uygulanan politika ve tedbirler kadınların ve erkeklerin süreci farklı deneyimlemesine sebep olmuştur. Genel olarak dünyada hâkim olan ataerkil toplum yapısı, toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak hazırlanmayan acil salgın tedbirleri sebebiyle kadınların salgın sürecinden erkeklere oranla daha fazla olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Salgın süreci her kadın için aynı sonuçları doğurmamış olsa da eşitsizliklerin varlığı yadsınamaz bir gerçeklik olarak kaşımıza çıkmıştır. Salgın sürecinde kadınların karşılaştığı sorunların başında ev içi ücretsiz emek ve bakım sorumluluğu gelmektedir (Sumbaş: 2021: 159-160).

Pandemi sürecinde uygulanan kapanma önlemleri ile evde geçirilen sürenin artması ev içi emek ve bakım sorumluluğunun da aynı oranda artmasına neden olmuştur. Artan ev içi emek ve bakım sorumluluğunun ücretsiz kadın emeğini arttırması kriz dönemlerinde değişen koşulların kadın-erkek eşitliğini olumsuz etkilediğini göstermiştir. Evde geçirilen zamanın pandemi ile bir anda artması hayat biçimlerinde de farklılık yaratmıştır. Ücretsiz ev içi emek ve bakım sorumluluğunun pandemi ile kadınların aleyhine büyük bir dengesizlik ortaya çıkardığı görülmektedir. İlk olarak OECD ülkelerine bakıldığında 2020 yılında cinsiyete dayalı ücretsiz emekte geçirilen zaman erkekler için günde 136,5 dk. iken kadınlar için 264,3 dk. olarak belirlenmiştir. Kadınların pandemi öncesinde de erkeklerden üç kat daha fazla ev içi ücretsiz emek ve bakım sorumluluğuna katlandığı bilinmektedir (Koca, 2021a: 334). Örneğin, TÜİK'in 2014-2015 yılları için hazırladığı zaman kullanımı verilerine göre pandemi öncesinde kadınlar erkeklere göre ev içi emek ve bakım sorumluluğunu 5 kat daha fazla üstlenmekteydi. Hanehalkı ve aile bakımına ayrılan zaman, kadınlarda günde ortalama 3 saat 31 dakika iken çalışan erkeklerde ise 46 dakika olarak belirlenmiştir. Çalışan kadınların istihdamla ilgili faaliyetlere ayırdıkları zaman 4 saat 32 dk. iken çalışan erkeklerin istihdamla ilgili faaliyetlere ayırdıkları zaman günde ortalama 6 saat 25 dakikadır (TÜİK, 2015).

Pandemi sürecinde kadınların ve erkeklerin ücretsiz ev içi emeğine ayırdıkları zaman artış göstermiştir. Dünyada ve Türkiye'de evde geçirilen sürenin artmasına bağlı olarak ev içi emek ve bakım sorumluluğuna ayrılan zaman 2 ila 4 kat aralığında artış göstermiştir. Ancak kadınların ayırdığı zaman günde 2,9 saatten 4,5 saate yükselirken erkeklerin ayırdığı zaman günlük 0,3 saatten 1,1 saate çıkmıştır. Bu durumun kadınlar için daha ciddi olumsuz etkileri olduğu görülmektedir. Evde geçirilen zamanın artmış olması ev içi emek ve bakım yükünü arttıran tek sebep değildir. Buna ek olarak spor kulüpleri, sosyal aktivite alanları, kreş ve okulların faaliyetlerine ara vermesi, ücretli bakım ve temizlik işlerinde çalışan kişilerin

sokağa çıkma yasağı sebebiyle çalışmaya ara vermesi gibi durumlar ev içi emek ve bakım yükümünün artmasındaki diğer sebeplerdir. Ayrıca 65 yaş üstüne getirilen sokağa çıkma yasağı aile büyüklerinin ev ve çocuk bakımına olan desteğini engellemiştir. Türkiye gibi aile bağlarının güçlü olduğu bir ülkede pandemi sürecinde aileden veya başka bir kurumdan destek alınmadığında ev ve bakım sorumluluğu büyük oranda kadınlar üzerinde kalmaktadır. Sadece Türkiye’de değil dünya genelinde de benzer şekilde gerçekleşen bu durum, dünya düzeninin sanayi devrimi öncesi toplum yapısına dönmesine neden olarak ev ve aile bakım yükünün büyük oranda kadınlarda yoğunlaşmasına neden olmuştur (Sumbaş: 2021: 160-161).

ILO’ya göre, kadınlar Covid-19 salgını sürecinde öncü bir rol üstlenmişlerdir. Bu süreçte küresel olarak sağlık ve sosyal hizmet alanlarında çalışanların %70’ten fazlasını kadınlar oluşturmıştır. Bu oran yaklaşık 100 milyon kişiyi kapsamaktadır. Kadınlar, salgının etkileriyle birlikte "uzun saatler çalışma" ve "evde ek bakım görevleri" gibi çifte sorumluluklar almıştır. Sağlık çalışanları, iş ve aile sorumluluklarını dengelemekte zorlanmıştır. Ayrıca izolasyon tedbirleri nedeniyle çocuklarından ve ailelerinden uzak kalma durumu, virüs bulaşma riski, kaygı ve stres gibi duygusal ve zihinsel baskılara da maruz kalmışlardır (ILO, 2023). Kadınların sağlık hizmetlerine yaptığı katkı, küresel GSYH’nin yaklaşık yüzde 5’ini oluşturmaktadır. Ancak bu katkının neredeyse yarısı ücretsizdir ve resmi kayıtlara geçmemektedir. Sağlık ve sosyal hizmet sektörlerinde çalışan kadınlar, genellikle daha düşük vasıflı işlerde, daha düşük ücretlerle ve mesleki hiyerarşinin alt kademelerinde çalışmaktadır. Bu durum, yüksek gelirli ülkelerde ortalama %26, üst-orta gelirli ülkelerde ise %29 oranında cinsiyete dayalı ücret farkı oluşmasına neden olmaktadır (ILO, 2020).

Kadınlar, ekonomik büyüme ve kalkınmaya iki farklı şekilde katkıda bulunmaktadır. Bu katkı emek kavramı açısından ele alındığında ilk olarak iş gücü piyasasında sunulan emek yoluyla, ikinci olarak ise hane içindeki ücretsiz ancak yeniden üretime katkı sağlayan emek olarak açıklanmaktadır. Piyasada maddi bir değeri olmayan yeniden üretim emeği; ev işleri ve bakım gibi ana faaliyetlerin yanı sıra birçok ayrıntılı ve alt başlık içeren faaliyetleri içermektedir. Yeniden üretim, kapitalist sistem için hayati öneme sahip bir unsurdur; çünkü emekçinin emeğini piyasada sunabilmesi için kendi varlığını yeniden üretmesi gerekmektedir (Alpar, 2020:174).

Günümüz serbest piyasa ekonomisinde kadın emeği dar kapsamda tutularak emeğin piyasada ücret ve gelir elde etmek amacıyla kullanılmasını vurgulayan yaklaşımlardır. Bu görüşlere göre ücret veya gelir elde etmeyen insan ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik tüm üretici faaliyetler, ekonomik anlamda çalışma olarak kabul edilmemektedir. Bu bakış açısına göre, kadınların ortaya koyduğu ve parasal karşılığı olmayan tüm üretim faaliyetleri, çalışma

kavramının dışında tutulmaktadır. Bu nedenle, çalışma kavramı sadece piyasa sistemi bağlamında ve sadece parasal olarak değerlendirilen faaliyetleri kapsar hale gelmektedir. Kadın emeğini farklı açılarda ele alan feminist yaklaşımlar, kadın emeğini çeşitli yönleriyle ele alarak ücretlendirilmemiş kadın emeğini içeren çalışma kavramlarını literatüre kazandırarak kadın emeğinin daha görünür hale gelmesine katkı sağlamaktadır. Kadınların ekonomik faaliyetlerinin değerlendirilmesinde, sadece piyasada ücret karşılığı yaptıkları işler değil, aynı zamanda piyasaya çıkmayan ancak insan gereksinimlerini karşılayan mal ve hizmetler için harcadıkları ücretsiz emeğinde dikkate alınması gerekmektedir. Böylece kadın emeğinin sınıflandırılmasında, temelde ücretli ve ücretsiz (karşılıksız) emek ayrımı yapılmaktadır (Özçatal ve Güven, 2022: 211-212).

Pandemi sürecindeki izolasyon önlemleri, kadınların iş ve aile yaşam düzenlerini derinden etkilemiştir. Evde geçirilen süre, iş dünyasında aktif olan veya olmayan kadınların günlük rutinlerini değiştirmiştir. Bazı kadınlar, işleri evden yapabilecekleri fırsatlar bulduklarında, evden çalışmaya ve ücretli emeklerini ev ortamında sunmaya başlamışlardır. Bu durum, kadınların ev içindeki emeklerini diğer bir anlamı ile "ikincil vardiyayı" daha belirgin hale getirmiş ve evden çalışan kadınlar için hane içindeki görevlerin tek bir bütünlükte toplanarak kamusal ve özel yaşam arasındaki sınırların bulanıklaştığı bir ortam yaratmıştır. Aynı zamanda kamusal alanın kitle iletişimi ve sanal platformlar aracılığıyla "sanal kamusal alan" kavramına doğru yaşanan dönüşüm salgın sürecinin de etkisiyle hızlanmıştır. Kadınların hane içindeki rolleri çeşitlenmiş ve bu roller arasındaki geçiş süreci hızlanmış, hatta bazen iç içe geçmiştir. Örneğin kadınlar ev işleriyle uğraşırken aynı anda çocukların ders çalışmasına yardım edebilmekte veya iş görüşmeleri yapabilmektedir (Alpar, 2020:174).

Günümüzde hala kadınların birinci sorumluluğu ev işleri olarak kabul edilirken erkeklerin görevinin ailenin geçimini sağlamak olduğu düşüncesi hakimdir. Covid-19 pandemi sürecinde de bu sosyal normlar korunmuştur. Böylece anneler daha fazla ev işleri ve çocuk-bakımı gibi görevlere odaklanmıştır. Kadınlar üzerindeki ücretsiz ev işleri ve bakım sorumluluğunun artması ücretsiz emek bakım yükümlülüğü ücretli emek ve bakım yükümlülüğünü olumsuz etkilemiştir. Kadınların işgücü piyasasına katılımını ve ücretli istihdam durumlarını belirlemede önemli faktörlerinden biri de ücretsiz emek yoğunluğudur. Araştırmalara göre, dünya genelinde çalışma çağındaki kadınların %42'si ücretsiz emek nedeniyle ücretli işgücünün dışında kalmaktadır. Kadınlar, ev işleri ve bakım sorumluluklarını yerine getirebilmek için genellikle yarı zamanlı veya kayıt dışı istihdamı tercih etmek zorunda kalmaktadır. Salgın süreci ise bu ücretsiz emek yükünü artırmış ve kadınların ücretli işlerine

ve istihdama katılımlarına daha fazla olumsuz etki etmiştir. Salgın döneminde, kadınların erkeklerle kıyaslandığında daha fazla ücretli işlerini kaybetmelerinin temel nedenleri arasında okulların ve kreşlerin kapatılması ve evde yardımcıların olmamasıyla annelerin çocuk bakımı ve ev işlerini daha fazla üstlenmesi yatmaktadır (Özçatal ve Güven, 2022: 220-221).

Demografik şoklar ve Covid-19 pandemisi gibi durumlar işgücü piyasasını doğrudan etkilemektedir. Kadınlarında içerisinde yer aldığı kırılgan grubu daha fazla etkileyen bu gibi durumlar Covid-19 salgın sürecinde de kadınların ücretsiz ev içi emek ve bakım sorumluluğunu arttırarak var olan sorunların ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin artmasına sebep olmuştur (Koca, 2021a: 335-336). Bu dönemde, ücretli kadın emeği, işgücü piyasasında çeşitli olumsuz istihdam sorunlarıyla karşılaşmıştır. İşten çıkarmalar, izinlere ayrılmalara, azalan çalışma saatleri, evden çalışma imkanı, güvencesiz çalışma koşulları gibi pek çok sorun belirgin bir şekilde artmıştır. İşgücü piyasası verileri, kadınların toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılıktan kaynaklı olarak erkeklere göre daha fazla istihdam edildikleri hizmet ve hazır giyim gibi sektörlerin salgından en çok etkilenen sektörler arasında olduğunu göstermektedir. Bu sektörlerde çalışan kadınlar, gelir kaybı yaşamış ve işgücüne katılım konusunda geri adım atmış, ev içine yönelmişlerdir. Bu durum aynı zamanda kadın yoksulluğunun artmasının temelinde yatan sebeptir (Özçatal, 2022: 223).

Ücretsiz ev içi emek ve bakım işleri kadınların başlıca sorumluluğu olarak görülmektedir. Bu sorumlulukların yarattığı olumsuzlukları gidermek için hükümetler tarafından sağlanacak destekler, krizler ve Covid-19 pandemisi gibi pandemi dönemlerinde artan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin neden olduğu olumsuz etkileri azaltmaktadır (Sumbaş, 2021: 161). Kadınları destekleyici politikalar, kadın emeğinin değerini artıran, ücretsiz emeği azaltan ve adil bir şekilde dağıtan, aynı zamanda ücretli kadın emeğinin çalışma koşullarını iyileştiren prensiplere dayandırılmalıdır (Özçatal ve Güven, 2022: 224). Çalışan anne babalar için uygulanabilecek esnek çalışma saatleri ve ücretli izinler, ihtiyaç duyan aileler için salgın şartlarına uygun bakım destekleri sunabilir (Sumbaş, 2021: 161). Kadınlar, iş hayatında yer alarak hem kişisel olarak kazanç sağlamakta hem de toplumun refah ve kalkınma seviyesine katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle, kadınların iş yaşamıyla ilgili sorunları çözülmeli ve gereksinim duydukları destek ve imkanların sağlanması gerekmektedir (Tatar, 2022: 382).

3.2. Covid-19 Pandemisinin Dünyada ve Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımına Etkisi

3.2.1. Dünyada Kadınların İşgücüne Katılımı

Covid-19 pandemisiyle yaşanan iş ve istihdam kayıpları bireylerin gelirlerinin azalmasına ve yoksulluğun artmasına sebep olmuştur. Çalışanlar için ciddi kayıplara neden olan salgın özellikle dezavantajlı grupları daha kırılgan hale getirmiştir. Kırılgan grupta yer alan kadınlar, düşük gelir düzeyine sahip olması, kayıt dışı ekonomide fazlaca yer alması, daha az güvenli işlerde istihdam edilmesi ve bakım sorumluluğuna daha fazla zaman ayırmasıyla işgücüne katılım oranları bakımından pandemiden olumsuz etkilenmiştir. Pandemi öncesi yıllara bakıldığında çalışma yaşamında son yıllarda kadın istihdamı ve işgücüne katılım oranlarında iyileşmeler görülmektedir. Örneğin 2000 yılında kadın istihdamı bakımından OECD ülkelerinin ortalaması %55,1 iken 2019 yılında %61,4 oranına yükselmiştir. Ek olarak kadınların işgücüne katılım oranları bakımından OECD ülkelerinin ortalaması 2000 yılında %59,2 iken 2019 yılında %65,1 oranına yükselmiştir. Tablo 3.1 incelendiğinde Türkiye’de 2015 yılında %78,6 olan işgücüne katılım oranı 2023 yılında %80,2 oranına yükselmiştir. Ancak dünyada ve Türkiye’de yaşanan işgücüne katılımdaki olumlu gelişmelerin sürdürülebilir ve kalıcı olması gerekmektedir. Kadınlar için Covid-19 salgını gibi kriz dönemleri, işgücü piyasasında cinsiyet eşitsizliklerinin artmasına neden olmakla birlikte yıllar içerisinde eşitsizliklerin azaltılması amacıyla gösterilen ilerlemenin kaybedilmesi gibi olumsuzluklar ortaya çıkarmaktadır (Koca, 2021a: 334-335).

OECD ülkelerindeki 15-64 yaş grubunda yer alan kadınların yıllık işgücüne katılım oranları Tablo 3.1’de gösterilmiştir. Tablo 3.1 incelendiğinde her ülkede farklı işgücüne katılım oranları bulunmaktadır. 2015-2023 yılları boyunca en yüksek kadın işgücü katılım oranına sahip ülkelerin değişmediği görülmektedir. Sırasıyla İzlanda, İsveç ve İsviçre kadınların işgücüne katılım oranının en yüksek olduğu ilk üç ülkedir. Pandemi başlangıcı olan 2020 yılında İzlanda %82,3, İsviçre %80 ve İsveç %79,7 oranı ile kadınların işgücüne katılımında baştan gelen ülkelerdir. Türkiye’de 2015 ve 2023 yılları boyunca kadınların işgücüne katılım oranında önemli bir gelişme yaşanmamıştır. Pandeminin etkili olduğu 2020 yılında bir önceki yıla göre işgücüne katılım oranının düştüğü sonraki yıllarda pandemi öncesi oranlara döndüğü görülmektedir.

Tablo 3. 1 Seçilmiş OECD Ülkelerinde 15-64 Yaş Arası Kadınların İşgücüne Katılım Oranları (%)

Kaynak: OECD, https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=LFS_SEXAGE_I_R&lang=en# (erişim tarihi: 06.05.2024).

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Belçika	63,0	62,9	63,3	64,4	65,0	64,4	65,6	66,8	66,6
Danimarka	73,6	74,7	75,1	75,3	76,1	76,0	76,5	78,1	78,4
Finlandiya	73,2	73,1	73,8	75,2	75,4	75,3	77,2	79,0	79,3
Fransa	69,0	69,2	69,2	69,7	69,7	69,2	70,0	70,7	71,2
Almanya	71,9	72,4	72,9	73,2	73,8	73,2	74,4	75,4	75,9
Yunanistan	59,5	60,1	59,8	59,5	60,2	57,1	59,6	61,4	61,8
Macaristan	66,0	67,5	68,1	69,2	69,4	69,8	71,3	72,4	73,6
İzlanda	85,9	86,3	85,9	84,6	84,6	82,3	82,3	84,2	83,9
İtalya	65,1	66,2	66,5	66,9	67,3	64,8	69,9	71,8	73,0
Japonya	66,9	68,2	69,4	71,4	72,7	72,7	73,5	74,4	75,2
Norveç	76,1	75,9	75,2	75,4	75,7	75,9	77,7	77,9	78,1
İsveç	79,3	79,6	80,0	80,4	80,5	79,7	80,8	81,3	82,2
İsviçre	78,6	79,5	79,4	79,9	80,2	80,0	79,7	79,2	80,2
Türkiye	34,9	36,2	37,5	38,3	38,7	35,0	37,3	39,9	40,8
Birleşik Krallık	72,7	73,2	73,8	74,2	74,8	75,1	75,3	74,8	74,7
ABD	66,9	67,3	67,9	68,2	68,9	67,8	68,2	69,0	69,9
Hindistan	-	-	-	22,4	29,0	28,0	29,3	28,9	-
OECD Ortalaması	63,1	63,6	64,1	64,6	65,2	63,6	64,6	65,8	66,6

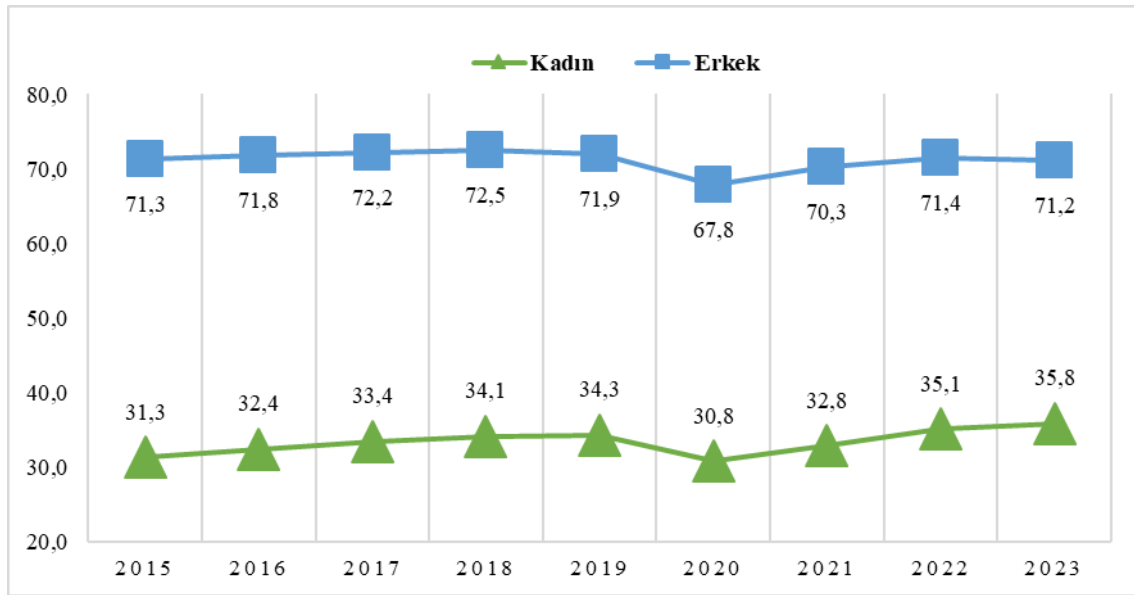
Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'nin 2022 yılı İnsani Gelişim İndeksi (HDI) raporuna göre gelişmişlik düzeyi sıralamasında ilk basamakta İsviçre yer almıştır. İsviçre'yi sırayla Norveç, İzlanda, Hong Kong (Çin), Avustralya, Danimarka, İsveç, İrlanda, Almanya ve Hollanda izlemiştir. Tablo 3.1'deki yıllar itibarıyla kadınların işgücüne katılım oranının en yüksek olduğu ülkeler İnsani Gelişmişlik İndeksinde ilk sıralarda yer alan ülkelerdir. Bu indekste İzlanda 3. sırada, İsveç 7. sırada, İsviçre ise ilk sırada yer almıştır. Böylece kadınların işgücüne katılımı ile ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasında bir bağlantı olduğu görülmektedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyinin yüksek olmasının kadınların işgücüne katılım oranı üzerinde de olumlu etkisi bulunduğu söylenebilir. Türkiye ise bu endekste 191 ülke içerisinde 48. Sırada yer almıştır. İnsani Gelişim İndeksi (HDI) raporuna göre erkeklerin insani gelişme seviyelerinden yararlanma oranının toplumsal cinsiyet eşitliği açısından kadınlardan daha fazla olduğu görülmektedir. Bu sıralamada 170 ülke içerisinde Türkiye 65. sırada yer almıştır. İnsani Gelişim İndeksi (HDI) raporunda, art arda yaşanan krizler sebebiyle dünyada daha fazla yoksulluk ve adaletsizlik olması beklenmektedir. Yaşanan küresel kriz, Covid-19 pandemisi ve Rusya – Ukrayna arasındaki savaş sebebiyle 2021 ve 2022 yıllarında insani gelişme endeksi global çapta gerilemiştir. Böylelikle son 32 yıl içinde ilk kez art arda iki yıl global ölçekte gerileme yaşanmıştır (Euronews, 2023).

İzlanda, İsveç ve İsveç'te 2019 yılında 2018 yılına göre kadınların işgücüne katılımında artış yaşanmıştır. Pandeminin en etkili olduğu yıl olan 2020 yılına bakıldığında 2019 yılına göre kadın işgücüne katılım oranının üç ülkede de düştüğü görülmektedir. Tablo 3.1 genelinde Norveç ve Birleşik Krallık hariç bütün ülkelerde ve OECD ortalamasında kadınların işgücüne katılım oranının 2020 yılında 2019 yılına göre düştüğü veya aynı kaldığı söylenebilir. Tablo 3.1'de işgücüne katılım oranı en düşük ülkenin Hindistan olduğu ve onun üzerinde Türkiye'nin yer aldığı görülmektedir. Türkiye'de 2018 yılına göre 2019 yılında %0,4 oranında artış yaşanmıştır. Ancak 2020 yılında 2019 yılına göre %3,6 oranında düşüş görülmüştür. Covid-19 küresel salgın krizinin olumsuz etkisiyle 2020 yılında gerileyen işgücüne katılım oranı 2021 ve 2022 yılında artış göstermiştir.

2020 yılından sonra pandeminin etkilerinin hafiflemesiyle OECD ülkelerinin genelinde kadınların işgücüne katılımı pandemi öncesi seviyelere gelmiş veya bu seviyeleri bir miktar geçmiştir. Yaşanan pandemi işsizlik oranların artmasına sebep olmuş ve işgücüne katılım oranlarını etkilemiştir. Türkiye'de ve dünyada salgının bulaşıcı etkisinden korunmak istenilmesi kadın işgücüne katılım oranının düşmesine sebep olarak salgının savunmasız grup içerisinde yer alan kadınların işgücüne katılım oranlarını olumsuz etkilemiştir (Tatar, 2022: 383).

3.2.2. Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımı

Dünyada ve Türkiye'de kadınların işgücüne katılım göstergeleri farklılık göstermektedir. Kadın işgücüne katılım oranında OECD ortalamasının altında kalan Türkiye, geçmiş yıllardan bugüne ciddi bir işgücüne katılım artışı göstermemiştir. Grafik 3.1'de Türkiye'deki 15 yaş üstü erkek ve kadınların işgücüne katılım oranlarına yer verilmiştir. Türkiye'de kadın ve erkeklerin işgücüne katılım oranları arasında önemli farklar bulunmaktadır. 2015 yılından 2020 yılına kadar kadınların işgücüne katılım oranı düşük seviyelerde artış göstermiştir. 2020 yılına bakıldığında hem kadınlarda hem de erkeklerde işgücüne katılım oranı düşmüştür. 2018 yılında %34,1, 2019 yılında %34,3 olan kadın işgücüne katılım oranı 2020 yılında ise %3,5 azalarak %30,8 seviyesine düşmüştür. Covid-19 küresel salgının kadın ve erkeklerin işgücüne katılım oranını olumsuz etkilediği ve 2020 yılında gerçekleşen gerilemeye sebep olduğu söylenebilmektedir.

Grafik 3. 1 15 Yaş Üzeri Kadın ve Erkek İşgücüne Katılma Oranı (%)

Kaynak: TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1> (erişim tarihi: 06.05.2024).

Türkiye’de 2019-2020 döneminde pandemi etkisiyle kadın işgücüne katılım oranındaki düşüş 2021 yılından itibaren pandemi öncesi seviyelerine dönmüştür. Türkiye’de pandemi süreci hariç diğer yıllarda nispeten kadın istihdamında olumlu artışlar gözlenmiştir. 2015 yılında %31,3 olan kadın işgücüne katılım oranı 2023 yılında %35,8 olmuştur. Türkiye’de geçen dokuz yıllık süre boyunca kadınların işgücüne katılım oranı %4,5 artmıştır. Gelişmiş ülkelere göre Türkiye’de kadın işgücüne katılım oranının düşük olmasının temel sebepleri eğitim düzeyinin düşük veya kalitesiz olması, piyasa koşullarının yetersiz olması, mevzuatta yer alan eksiklikler, çocuk bakımında babadan çok annenin sorumlu olması, geleneksel ilişkilerdeki gelişimin olması gerekenden yavaş şekilde ilerlemesi ve eğitim seviyesi yüksek olsa dahi kadınların nitelikli olmayan işlerde düşük ücret ile çalıştırılmasıdır (Tatar, 2022: 383). Bunlara ek olarak tarım sektöründeki kadın emeğinin kayıt dışı olması önemli bir etkindir.

3.3. Covid-19 Pandemisinin Dünyada ve Türkiye’de Kadın İstihdamına Etkisi

3.3.1. Dünyada Kadın İstihdamı

Covid-19 salgınları gibi olağan üstü durumlar kadın istihdamını farklı şekillerde etkilemektedir. İlk olarak kadınlar talep açısından, esnek işgücü olarak görülmektedir. Böylece işgücüne talep azaldığında kadınlar geçici ve yarı zamanlı işlerde daha kolay çalıştırılabildiği için daha fazla tercih edilmektedir. İkinci olarak kadınlar erkeklere göre işgücüne talep olmadığı dönemlerde daha fazla iş aramama eğiliminde olmaktadır. Ancak

kadınlar son zamanda bu eğilimlerinden vazgeçerek daha çok kalıcı ve tam zamanlı işlerde yer almaktadır (Koca, 2021a: 334-335).

Salgın döneminde kadınların yoğun şekilde çalıştığı sektörler arasında yer alan imalat, yiyecek, hizmet ve konaklama gibi sektörlerin pandemiden yoğun şekilde etkilenmesi kadınlar için orantısız iş ve gelir kayıplarına neden olmuştur. 2019 ve 2020 yılları arasında dünya genelinde kadın istihdamı %4,2 azalmıştır. Aynı zamanda bu oran 54 milyon iş kaybına denk gelmektedir. Erkeklerde ise %3 oranında gerçekleşen istihdam azalışı 60 milyon iş kaybına denk gelmektedir (ILO, 2021).

ILO araştırmalarına göre pandemi döneminde kadınların orantısız şekilde maruz kaldığı iş ve gelir kayıpları Covid-19 pandemisinin bitmesinden sonra da devam etmiştir. Pandemi sonrası kadınlardaki istihdam artışı erkeklerden daha fazla gerçekleşmesine rağmen pandemi öncesi seviyelere gelmemiştir. Kadınların istihdamdaki toparlanma yavaş olmuştur. Ancak her bölge için bu durum aynı olmamıştır. 2019 ve 2020 yıllarında küresel salgında kadın istihdamında yaşanan en büyük düşüş Amerika kıtalarında görülmüştür. Bu bölgelerde kadın istihdamında %9,4 azalış yaşanmıştır. Arap ülkelerinde ikinci en büyük düşüş görülmüştür. Kadın istihdamı Orta Asya ve Avrupa'da %2,3, erkek istihdamı ise %1,9 azalmıştır. Yaşanan salgın esansında kadınları korumak için çeşitli önlemler alan ülkeler kadın istihdamı konusunda daha başarılı olmuşlardır. Kadınların istihdamda kalması ve iş hayatına dönüşü kolaylaştıracak önlemler alınması kadınların korunmasını sağlayan politikalar arasında yer almıştır. Kolombiya ve Şili'de yeni işe başlayacak kadınlara devlet tarafından ücret desteği sağlanmıştır. Senegal ve Kolombiya'da ise kadın girişimcileri destekleyen ve güçlendiren uygulamalara yer verilmiştir. Meksika ve Kenya gibi ülkelere ise kadınların kamu istihdam programlarından yararlanmaları için kota uygulamaları oluşturulmuştur (ILO 2021).

Salgının toplumsal cinsiyet eşitliği üzerinde geriletici bir etki yarattığı görülmektedir. Yapılan bir araştırmaya göre, Covid-19 salgını kadın işçileri erkek işçilere oranla 1,8 kat daha fazla etkilemiştir. Kadınlar küresel istihdamda %39 oranında yer alırken kadınların iş kaybı ise %54 oranındadır. Kadınların bu dönemden daha fazla etkilenme nedeni ücretsiz emek ve bakım yükünün kadınlar tarafından orantısız üstlenilmesidir. Kadın ve erkeklerin yoğun istihdam ettiği alanların farklı olduğu düşünüldüğünde kadın istihdamının daha hızlı düştüğü görülmektedir (Mc Kinsey Global Institute, 2020). Birleşik Krallık'ta Covid-19 pandemisi ve kapanma önlemleri sürecinden kadın ve erkeklerin genel iş kaybı bakımından eşit oranda etkilendiği belirlenmiştir. Kolombiya'da ise Covid-19 pandemisinin yoksulluk oranını büyük

ölçüde arttırdığı ancak bu durumdan kadın ve erkeklerin neredeyse eşit biçimde etkilendiği vurgulanmaktadır (Ak Bingül ve Ak ve Türk, 2023: 423-425).

Tablo 3. 2 Seçilmiş OECD Ülkelerinde 15-64 Yaş Arası Kadın İstihdamı / Nüfus Oranları (%)

Kaynak: OECD, https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=LFS_SEXAGE_I_R&lang=en# (erişim tarihi: 11.10.2023).

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Belçika	58,0	58,1	58,7	60,8	61,7	60,8	61,8	63,2	63,3
Danimarka	68,7	69,8	70,5	71,3	72,0	71,4	72,5	74,5	74,2
Finlandiya	66,8	66,8	67,6	69,7	70,6	69,6	71,7	73,9	74,1
Fransa	62,1	62,4	62,7	63,3	63,9	63,6	64,5	65,6	66,0
Almanya	69,0	69,9	70,6	71,2	71,9	73,2	72,0	73,2	73,7
Yunanistan	42,1	42,8	43,9	44,6	46,6	44,7	48,2	51,2	52,8
Macaristan	61,6	64,2	65,2	66,6	67,1	66,9	68,2	69,9	70,5
İzlanda	82,3	83,6	83,5	82,5	81,9	77,9	76,8	81,2	81,3
İtalya	47,0	48,1	48,9	49,5	50,2	48,4	49,4	51,1	52,5
Japonya	64,7	66,2	67,7	69,9	71,4	71,1	71,5	72,5	73,3
Norveç	73,0	72,8	72,4	72,7	73,1	72,7	74,3	75,4	75,3
İsveç	73,3	74,2	74,7	75,2	74,7	72,8	73,3	74,7	75,7
İsviçre	74,7	75,4	75,2	75,7	76,4	75,9	75,4	75,4	76,7
Türkiye	30,5	31,2	32,2	32,9	32,2	29,7	31,7	34,4	35,5
Birleşik Krallık	68,9	69,6	70,5	71,2	72,0	71,9	72,0	72,0	71,9
ABD	63,4	64,0	64,9	65,5	66,3	62,2	64,6	66,5	67,5
Hollanda	71,1	71,9	73,1	74,6	75,9	75,7	76,6	78,1	78,9
Hindistan	-	-	-	20,4	20,9	25,9	27,3	27,2	-
OECD Ortalaması	58,5	59,2	60,0	60,8	61,4	58,8	60,4	62,2	63,2

Tablo 3.2’de OECD ülkelerinde 15-64 yaş grubunda yer alan kadınların 2015–2023 yılları arasındaki nüfusun kadın istihdamına oranı gösterilmiştir. Kadın istihdamında OECD ortalaması 2015 yılında %58,5 iken 2023 yılında %63,2 oranına yükselmiştir. Yıllar itibariyle OECD üye ülkelerinde kadın istihdamının arttığı görülmektedir. 2018 ve 2019 yıllarında kadın işgücüne katılım oranı en yüksek olan üç ülke İzlanda, İsveç ve İsviçre kadın istihdam oranında da ilk dört ülke arasında yer almaktadır. 2018 yılında sırasıyla İzlanda, İsviçre ve İsveç en yüksek kadın istihdam oranına sahipken 2019 yılı ve sonrasında Hollanda İsveç’in önüne geçerek üçüncü sırada yer almıştır. 2020 yılında Hollanda’da pandeminin etkisiyle bir miktar düşüş yaşanmış olsa da yıllar itibariyle kadın istihdamında olumlu ilerleme kaydettiği görülmektedir. 2020 yılında Tablo 3.2’deki 18 ülke içinde Almanya ve Hindistan hariç 16 ülkede 2019 yılına göre kadın istihdam oranında düşüş görülmektedir. 2021 yılında 18 ülke içinde kadın istihdamı Almanya, İzlanda ve İsviçre’de düşerken diğer 15 ülkede artmıştır. Tablo 3.2 incelendiğinde Türkiye, OECD ortalamasının altında yer almakta olup en düşük kadın istihdamına sahip iki ülkeden biri konumundadır. Türkiye’den sonra Hindistan, Yunanistan ve İtalya en düşük kadın istihdamına sahip ülkelerdendir. Türkiye’de 2018-2020

döneminde kadın istihdamı %32'dan %29,7'ye düşmüştür. 2021-2023 döneminde ise Türkiye'de kadın istihdamı artmıştır. Ancak Türkiye'de son üç yılda kadın istihdamı artmış olsa da OECD ortalamasının oldukça altında yer almaktadır. 2020 yılında dünyada hem istihdam hem de kadın istihdamı için olumsuz bir süreç yaşanmıştır.

3.3.2. Türkiye'de Kadın İstihdamı

TÜİK istatistiklerine göre, 2019 yılında 15 yaş üzeri kadın nüfusu 31 milyon 97 bin kişi iken, 2020'de bu rakam 526 bin kişi artmış ve 31 milyon 623 bin kişiye ulaşmıştır. Kadın nüfusundaki artışa rağmen istihdam eden kadınların sayısında, erkeklere kıyasla daha belirgin bir azalma yaşanmıştır. Covid-19 salgını döneminde ekonomideki daralma, kadınların iş bulma beklentilerini kısmen kaybetmelerine ve iş arama çabalarından vazgeçmelerine neden olmuştur. Bu durum, 2020 yılında kadın işgücü sayısının 918 bin kişi azalarak 9 milyon 768 bin kişiye düşmesine yol açmıştır. 2020 yılında bir önceki yıla kıyasla, kadın işsiz sayısı 300 bin kişi azalırken erkek işsiz sayısı 108 bin kişi azalmıştır.

Tablo 3. 3 Türkiye'de 15 Yaş Üzeri Kadınların Sektöre Göre İstihdam Dağılımları (bin kişi)

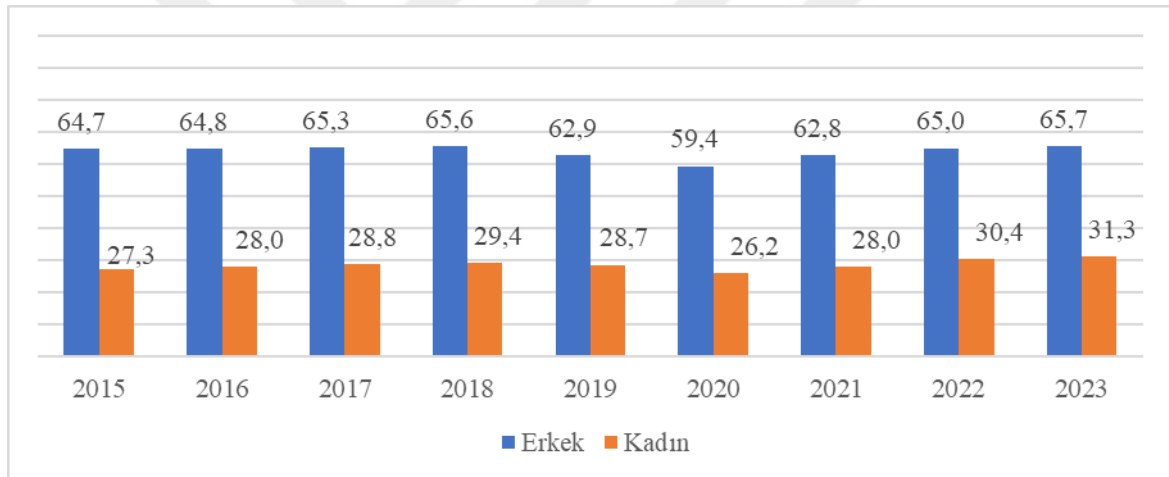
Kaynak: TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1> (erişim tarihi: 05.05.2024).

Yıllar	Toplam	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmet
2015	8.006	2.451	1.240	70	4.245
2016	8.303	2.369	1.238	86	4.610
2017	8.706	2.434	1.288	83	4.901
2018	9.017	2.346	1.372	83	5.217
2019	8.925	2.246	1.354	68	5.257
2020	8.299	1.917	1.317	70	4.995
2021	9.005	2.047	1.499	84	5.374
2022	9.935	2.043	1.694	91	6.106
2023	10.346	1.938	1.761	100	6.547

Tablo 3.3' te Türkiye'de istihdam edilen 15 yaş üzeri kadınların 2015-2024 yılları itibariyle dağılımı gösterilmiştir. Covid-19 salgınından en çok etkilenen sektörlerden olan hizmet ve tarım sektörleri kadın istihdamının da yoğun olduğu sektörlerdir. Pandeminin yoğun şekilde yaşandığı 2020 yılında kadın istihdamında yaşanan önemli düşüşün temel sebebi kadınların yoğun şekilde istihdam edildiği sektörlerin pandemiden en çok etkilenen sektörler olmasıdır. Tarım, sanayi ve hizmet sektörünün alınan tedbirlerden olumsuz etkilenmesi kadın istihdamını düşürmüştür (Tatar, 2022: 382).

2020 yılında Türkiye’de istihdam edilen kadınların sektörel dağılımına sayısal olarak baktığımızda kadınların 1 milyon 917 bini tarım, 1 milyon 317 bini sanayi, 70 bini inşaat, 4 milyon 995 bini hizmet sektöründe çalışmaktadır. 2020 yılında Türkiye’de kadın istihdamı tüm sektörlerde bir önceki yıla göre düşmüştür. Sadece inşaat sektöründe kadın istihdamında artış yaşanmıştır. Bu artışın sebebi pandemi sürecinde inşaat sektörüne verilen destekler sonucu konut satışlarının artmasıdır.

Salgında en fazla etkilenen sektörlerin aynı zamanda kadın istihdamı açısından da yoğun olduğu düşünülürse kadın istihdamının bu süreçten olumsuz etkilendiği söylenebilir. Türkiye’de kadınların önemli bir bölümü bakım, eğitim, tarım ve sağlık sektöründe çalışmaktadır. Tarım sektöründe çalışan kadınlar getirilen seyahat kısıtlamaları sebebiyle işsiz kalmıştır. Tarım sektöründe mevsimlik işçi olarak çalışmaya gelen kadınlar bu süreçte gelir kaybı yaşamış ve yoksullaşmıştır. Sonradan getirilen düzenlemeler ile kadınların tarım sektöründe istihdamı devam etmiştir (Beken, 2020: 63).

Grafik 3. 2 15 Yaş Üzeri Türkiye’de Kadın ve Erkeklerin İstihdam Oranı (2015-2023)

Kaynak: TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1> (erişim tarihi: 05.05.2024).

Kadın istihdamı ve kadın istihdamının arttırılması pandemi öncesinde de dünyada ve Türkiye’de gündemde olan bir konudur. Grafik 3.2’de 2015-2023 yılları arasında Türkiye’de istihdam edilen erkek ve kadınların istihdam oranları verilmiştir. Grafik 3.2 incelendiğinde her yılda kadın istihdamının erkek istihdamının yarısı kadar ya da yarısından da düşük olduğu görülmektedir. Kadın istihdamının en yüksek olduğu yıllar 2018 ve 2023 yıllarıdır. Ancak kadın istihdamı erkek istihdamının oldukça gerisinde kalmaktadır.

2018 yılında kadın istihdam oranı Türkiye’de %29,4 iken 2019 yılında %28,7’ye gerilemiştir. 2019 ve 2020 yıllarında erkek ve kadın istihdamının her ikisinde de düşüş görülmektedir. 2020 yılında kadın istihdam oranı bir önceki yıla göre %2,5 azalarak %26,2 seviyesine gerilemiştir. Covid-19 küresel krizinin kadın istihdamını azaltan bir etken

olmuştur. Dünyada ve Türkiye’de kadın istihdamı salgın sürecinden olumsuz etkilenmiştir. 2019 aralık ayı itibariyle ortaya çıkan ve 2020 yılında etkisini arttıran Covid-19 salgınının, Türkiye’de ve dünyada istihdam kayıplarına neden olduğu görülmektedir.

3.4. Covid-19 Pandemisinin Dünyada ve Türkiye’de Kadın İşsizliğine Etkisi

3.4.1. Dünyada Kadın İşsizliği

İşgücü piyasası ülke ekonomilerinin temelini oluşturmaktadır. Sağlam ve düzenli istihdam yapısına sahip ülkeler ekonomik şoklardan daha az etkilenmektedir. Ekonomik şoklar neticesinde ortaya çıkan düşük tüketim, düşük gelir seviyesi, işsizlik oranlarındaki artışlar ve üretim düşüşleri gibi göstergeler ekonomiyi kırılgan hale getirmektedir. Bu durum hükümetlerin düşük işsizlik oranlarına sahip olmayı temel amaç haline getirmesine neden olmuştur. Sosyo-ekonomik politikaların başarısının bir ölçütü işgücü piyasalarının yapısı olarak görülmektedir (Koca, 2020b: 69-70). Covid-19 salgınından erkeklere göre daha fazla olumsuz etkilendiği bilinen kadınların, ekonomik kriz ve pandemi gibi durumları atlatalmaları erkeklere oranla daha zor ve düşük düzeyde olmaktadır. Kadınlar pek çok ülkede ve sektörde gözden ilk çıkarılan kişiler olarak işsiz kalan bireyler arasında yer almışlardır (Koca, 2021: 335).

Tablo 3. 4 Seçilmiş OECD Ülkelerinde 15 Yaş Üzeri Kadın ve Erkek İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: OECD, https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=LFS_SEXAGE_I_R&lang=en# (erişim tarihi: 05.12.2023).

KADIN									
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Belçika	7,9	7,6	7,1	5,6	5,0	5,4	5,9	5,3	5,0
Danimarka	6,5	6,4	6,1	5,4	5,3	6,0	5,2	4,5	5,3
Finlandiya	8,6	8,4	8,3	7,1	6,2	7,4	7,1	6,4	6,5
Fransa	9,9	9,9	9,4	9,0	8,4	8,0	7,8	7,1	7,2
Almanya	4,0	3,5	3,1	2,8	2,6	3,2	3,2	2,8	2,8
Yunanistan	29,0	28,5	26,4	24,8	22,4	21,5	19,0	16,4	14,3
Macaristan	6,5	4,9	4,2	3,7	3,3	4,2	4,2	3,5	4,0
İzlanda	4,6	3,3	3,2	3,0	3,5	6,3	6,5	3,4	2,9
İtalya	12,7	12,8	12,4	11,8	11,1	10,3	10,7	9,4	8,8
Japonya	3,1	2,8	2,6	2,2	2,2	2,5	2,5	2,4	2,4
Norveç	4,4	4,2	4,0	3,8	3,6	4,5	4,2	3,1	3,5
İsveç	7,4	6,8	6,6	6,4	7,1	8,6	9,2	7,9	7,9
İsviçre	4,9	5,0	5,1	5,1	4,7	5,0	5,3	4,6	4,3
Türkiye	12,6	13,6	13,9	13,7	16,4	14,8	14,7	13,5	12,7

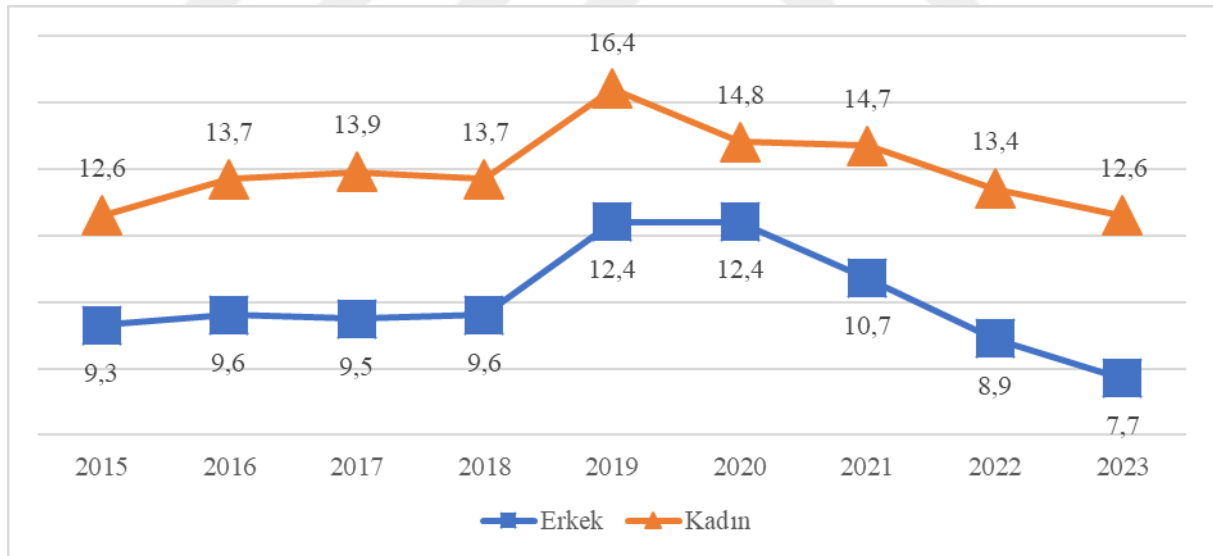
Birleşik Krallık	5,2	4,7	4,3	4,0	3,7	4,3	4,3	3,6	3,7
ABD	5,2	4,8	4,3	3,8	3,6	8,4	5,2	3,6	3,5
Hollanda	8,4	7,6	6,4	5,2	4,6	5,1	4,5	3,8	3,8
Hindistan	-	-	-	9,1	8,8	7,5	6,7	5,9	-
OECD Ortalaması	7,1	6,7	6,2	5,7	5,6	7,4	6,4	5,3	5,0
ERKEK									
Belçika	9,3	8,1	7,1	6,3	5,8	5,7	6,6	5,8	6,0
Danimarka	6,1	5,7	5,6	4,9	4,8	5,3	5,1	4,4	5,0
Finlandiya	10,2	9,4	9,2	7,7	7,3	8,1	8,2	7,1	7,9
Fransa	10,8	10,3	9,5	8,5	8,5	8,1	8,0	7,5	7,5
Almanya	4,7	4,2	3,9	3,6	3,3	4,0	3,9	3,3	3,2
Yunanistan	21,8	20,2	18,2	15,8	14,4	14,6	11,4	9,3	8,5
Macaristan	6,5	4,9	3,9	3,4	3,2	4,1	3,9	3,7	4,0
İzlanda	4,4	3,4	3,4	3,2	4,3	6,6	5,7	4,0	3,8
İtalya	11,5	11,0	10,4	9,8	9,1	8,6	8,7	7,1	6,8
Japonya	3,6	3,3	3,0	2,6	2,5	3,0	3,1	2,8	2,8
Norveç	5,0	5,6	4,8	4,2	4,1	4,9	4,7	3,4	3,7
İsveç	7,7	7,5	7,1	6,6	6,7	8,5	8,6	7,1	7,5
İsviçre	4,7	4,8	4,6	4,4	4,1	4,7	4,9	4,1	3,9
Türkiye	9,3	9,7	9,5	9,6	12,4	12,4	10,7	9,0	7,7
Birleşik Krallık	5,5	5,0	4,5	4,1	4,0	4,8	4,7	3,9	4,3
ABD	5,4	4,9	4,4	4,0	3,7	7,8	5,5	3,7	3,8
Hollanda	7,5	6,5	5,4	4,6	4,3	4,6	4,0	3,3	3,4
Hindistan	-	-	-	-	-	-	-	-	-
OECD Ortalaması	6,7	6,3	5,7	5,3	5,3	6,9	6,0	4,8	4,7

Tablo 3.4'te OECD ülkelerinin 2015-2023 dönemindeki kadın ve erkek işsizlik oranları verilmiştir. Tablo 3.4 incelendiğinde kadınlar için bu dönem boyunca Yunanistan'ın en yüksek kadın işsizlik oranına sahip ülke olduğu görülmektedir. 2020 yılı incelendiğinde kadın işsizlik oranının en yüksek olduğu üç ülke sırasıyla Yunanistan, Türkiye ve İtalya'dır. 2020 yılında yaşanan işsizlik artışları kadın işsizliğinde de kendini göstermiştir. 2020 yılında kadın işsizlik oranının en düşük olduğu ülkeler sırasıyla Japonya (%2,3), Almanya (%3,6) Macaristan (%4,2) ve Norveç'tir (%4,2). 2020 yılında bir önceki yıla göre birçok ülkede kadın işsizlik oranında artış yaşanırken Türkiye'de bu oranda azalmıştır. Tablo 3.4'te kadın ve erkek işsizlik oranlarına bakıldığında Türkiye ve OECD ortalamasında erkeklerin kadınlardan

daha düşük işsizlik oranına sahip olduğu görülmektedir. 2020 yılında OECD ortalamasında kadın işsizlik oranı %7,4 iken erkek işsizlik oranı %6,9'dur.

3.4.2. Türkiye’de Kadın İşsizliği

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin önemli göstergelerinden biri kadın işsizliğidir. Kadınların istihdama erişiminde önemli kısıtlamalar bulunmaktadır. İstihdamda olan kadınların çalışma koşullarının iyileştirilmesi kalıcı istihdam için önem taşımaktadır. Türkiye’de kadın işsizliği erkek işsizliğinden oldukça yüksek seyretmektedir. Grafik 3.3’te 2015-2023 döneminde kadın ve erkek işsizlik oranları sergilenmektedir. Erkek işsizlik oranı kadın işsizlik oranından daha düşüktür. 2019 yılında bir önceki yıla göre işsizlik oranlarında hem kadınlar hem de erkekler için artış yaşandığı görülmektedir. İşsizlik oranları 2020 yılında bir önceki yıla göre azalmıştır. Kadınların işsizlik oranı %14,8 erkeklerin işsizlik oranı ise %12,4’tür. Kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranları bu yılda olumsuz bir görünüme sahip olsa da işsizlik oranı açısından olumlu bir görünüm olduğu söylenebilmektedir. 2020 yılından sonraki üç yıla bakıldığında hem kadınlar hem de erkekler için işsizlik oranının yıllar itibariyle azalmıştır. Son olarak 2023 yılında kadın işsizlik oranı %12,6 erkek işsizlik oranı ise %7,7 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 3.3 15 Yaş Üzeri Kadın ve Erkeklerin 2015-2023 Yılları İşsizlik Oranları

Kaynak: TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1> (erişim tarihi: 02.12.2023)

Covid-19 salgını kaynaklı olarak 2020 yılında Türkiye ekonomisinde yaşanan daralma iş arayan kişilerin iş bulma beklentilerini düşürmüştür. İş arayan kadınların iş bulma beklentisinin düşürmesi ile iş aramaktan vazgeçmeleri sonucunda kadınların istihdam ve iş gücüne katılım oranları düşmesine rağmen işsizlik oranı azalmıştır. Kadın işsizliğinde yaşanan bu azalmanın temel sebepleri ev içi emek ve bakım sorumluluğuna ayrılan zamanının

artması ve kadınların iş bulma ümidinin sona ermesinden dolayı kadınların iş aramaktan vazgeçerek işgücüne katılmak istememelerinden kaynaklanmaktadır. ILO standartlarına göre, bir kişinin işsiz olarak kabul edilebilmesi için üç temel koşuldan biri, kişinin iş arayışında bulunmasıdır. Bu nedenle Covid-19 salgını döneminde iş aramayan kadınlar, resmi olarak işsiz olarak kabul edilmemiştir. TÜİK tarafından referans haftasından geriye dönük 4 hafta içinde iş arayanlar işsiz sayılmaktadır. Ayrıca kısa çalışma ödeneği ve ücretsiz izin ödeneği alan işçiler istihdamda kabul edilmekte olup işsizlik oranına dahil edilmemiştir. Böylece dünya ülkelerinin aksine Türkiye’de kadın ve erkek işsizlik oranının düşük olma sebebi açıklanabilmektedir (DİSK-AR, 2020).

Salgının yayılmasını durdurmak için çalışma hayatına getirilen evden çalışma, kısa çalışma, dönüşümlü çalışma ve ücretsiz izin gibi yeni düzenlemeler uygulamaya geçmiştir. Bu süreçte istihdamda bulunan işgücünü korumak için pasif istihdam politikaları öncelikli olarak uygulanmıştır. Pasif istihdam politikası olarak nakdi yardımlar, kısa çalışma ödeneği ve işsizlik ödeneği gibi uygulamalar kullanılmıştır. Pasif istihdam politikalarına ek olarak aktif istihdam politikaları da işsizliği önlemek için kullanılmıştır. İş başı eğitim programları, toplum yararına programlar ve meslek edindirme politikaları uygulanan aktif istihdam politikaları kapsamındadır. Uygulanan tüm bu politikalar 2020 yılında kadın işsizliğini azaltmayı başarmıştır. Covid-19 salgını boyunca kadın işsizliğinin birçok ülkede arttığı ancak Türkiye’de bir önceki yıla göre %1,6 oranında azaldığı görülmektedir. Böylece dünya genelinde işsizlik oranları yükselmektesyken Türkiye’de işgücü piyasasına verilen destekler, uygulanan aktif ve pasif politikalar ve iş aramayan kişilerin resmi olarak işsiz kabul edilmemesi ile kadın işsizlik oranını düştüğü görülmektedir. “Covid-19 salgınının, çalışma hayatı üzerinde meydana getirdiği olumsuz etkileri gidermek ve işsizliği kontrol altında tutmak amacıyla devlet tarafından alınan bazı tedbirler aşağıda sıralanmıştır:

- İş sözleşmelerinin, işverenler tarafından feshinin yasaklanması,
- Ücretsiz izin uygulaması,
- SGK primi ödemelerinde işverenlere kolaylıkların sağlanması,
- Esnek/uzaktan çalışmanın yapılması,
- Bazı çalışanların, işlerini kaybetmemek amacıyla ücret kesintisine razı olmaları,
- Firmaları ve işçileri korumak amacıyla kısa çalışma ödeneğinin verilmesi” (Tatar, 2022: 385-387).

Covid-19 pandemisinin kadın işsizliği üzerindeki etkisi 2008 krizinin yarattı etkiden daha büyük olmuştur. Bu durum pandeminin işgücü piyasasında kadın işsizliğini ne kadar fazla etkilemiş olduğunu göstermektedir. Türkiye’de çalışma hayatına getirilecek düzenlemelerin önemi de bir kez daha 2020 yılında pandemisi ile gündeme gelmiştir.

Kadınların istihdam ve işsizlik politikalarının gözden geçirilerek kadın istihdamını korumak için yeni uygulamalara geçilmesi gerekmektedir (Tatar, 2022: 385-387).

3.5. Covid-19 Pandemisinin Dünyada ve Türkiye’de Kadınların Kayıt Dışı İstihdamına Etkisi

3.5.1. Dünyada Kadınların Kayıt Dışı İstihdamı

Kayıt dışı istihdam işgücü piyasası için önemli sorunlardan biridir. Bir sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olmadan çalışan kişiler kayıt dışı istihdam olarak sınıflandırılmaktadır. Kayıt dışı istihdam aynı zamanda vergi ve sosyal güvenlik ödemelerinin eksik yapıldığı veya hiç yapılmadığı, çalışanların yeterli ve asgari şartlara uyulmadan çalıştırıldığı bir sistem olarak tanımlanabilmektedir. Kayıt dışı istihdam kamu vergi gelirlerini etkilemekte olup sosyal güvenlik primi ve vergi ödemelerinin tam olarak yapılmamasıyla ekonomiyi ve toplumu önemli şekilde olumsuz etkilemektedir. Kayıt dışı istihdam sebebiyle toplanamayan vergiler gelirin yeniden dağılımı esnasında da paylaşılamayarak daha fazla gelir eşitsizliğine neden olmaktadır. Kamu gelirinde yaşanan bu eksikliği kapatmak için uygulanan daha yüksek vergiler sonucunda ise daha çok bireyi ve firmayı kayıt dışı ekonomiye yönlendirmektedir. Kayıt dışı istihdamda düzensiz ve düşük ücretlerin olması çalışanlar için yoksulluk yaratma ihtimalini meydana getirmektedir. Kayıt dışı çalışma erkeklere göre kadınlarda daha çok görülen bir çalışma durumudur. “Dünya genelinde istihdam sürecinde erkek istihdamının (%71,4) çok gerisinde bir yere sahip olan kadınlar (%45,3), kayıt dışı istihdamda daha fazla (%58,1) yer almaktadır” (Özçatal ve Güven, 2022: 75-76).

Toplumsal cinsiyet rollerine göre gelir getiren kişinin erkek olduğunun düşünülmesi ve kadınların düşük ücretle uzun saatler boyunca sigortasız çalışması kayıt dışı istihdamda kadınların ağırlıkta olmasının sebeplerindendir. Kadınların evlilik ve çocuk bakımı gibi işlerde öncelikli olması, iş hayatında geçici ve yedek işçi konumunda olmalarına neden olmaktadır. Kadınların eğitim olanakları ve mesleki becerilerinin yeterli olmaması düşük ücretle ve güvencesiz çalışmayı kabul etmelerine neden olarak kayıt dışı istihdamı arttırmaktadır (Özçatal ve Güven, 2022: 77).

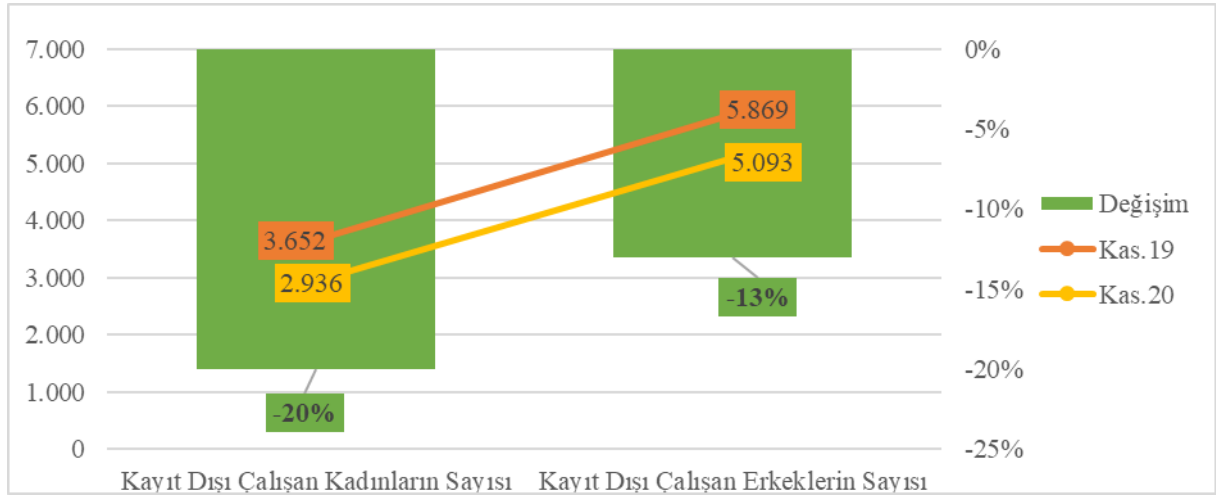
Covid-19 sürecinin olumsuz yönlerinden biri de çalışma yaşamında kadınların erkeklere oranla işlerini daha büyük oranda kaybetmiş olmalarıdır. Dünya genelinde kadınların erkeklerden daha fazla kayıt dışı istihdamda bulunduğu bilinmektedir. Kadınlar kayıt dışı çalışarak sosyal güvenlik haklarını kaybetmektedir. BM 2020 raporuna göre gelişmekte olan ülkelerdeki kadınların %70’ i kayıt dışı alanlarda çalışmaktadır. Bu durumda istihdam edilen kadınların ücretli izin, kolayca işten çıkarılmamak veya tazminat almak gibi

garantileri de bulunmamaktadır (BM, 2020). Kayıt dışı istihdam Covid-19 pandemisi ile kadın istihdamını olumsuz biçimde etkilemiştir. Örneğin, ABD ve İngiltere'de yapılan bir araştırmada pandemi sebebiyle işsiz kalanların çoğunlukla üniversite mezunu olmayanlardan ve kadınlardan oluştuğu tespit edilmiştir. Ayrıca, işgücünde yer alan bireylerin maaş durumları incelendiğinde, daha çok kadınların maaşlarında azalma yaşandığı görülmüştür. Kanada, Almanya, İsveç, Avusturya, İtalya ve Polonya üzerine yapılan bir araştırmada kadınların erkeklere kıyasla işlerini bırakmak zorunda kalma ve işlerini kaybetme oranının erkeklerden daha fazla olduğunu belirlemiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda, Covid-19 pandemisi döneminde kadınların, erkeklere göre daha riskli bir grup içinde olduğu söylenebilir (Sardoğan ve Çelebi, 2021: 177).

Salgın aile, ekonomi ve sağlık kurumları üzerinde oldukça etkili olmuştur. Salgından en çok etkilenen gruplar sağlık ve ekonomik açıdan en savunmasız durumda olan kişilerdir. Bu durumda kadınlar, düşük sosyal koruma sunan sektörlerde orantısız biçimde daha çok çalışan kesimi oluşturmaktadır. BM 2020 raporunda, gelişmekte olan ülkelerde kadın istihdamının %70'i kayıt dışı ekonomide yer aldığı belirtilmektedir (BM, 2020).

3.5.2. Türkiye'de Kadınların Kayıt Dışı İstihdamı

Salgın sürecinde iş yerlerinin kapatılması birçok çalışanın işten çıkarılmasına neden olmuştur. İşten çıkarma yasakları gibi yasal düzenlemeler çalışanları korumayı amaçlamaktadır. Ancak yasal düzenlemeler ile korunamayacak gruplar bulunmaktadır. Yasal bir güvenceye sahip olmayan kayıt dışı çalışan bireyler işten çıkarılacak en kolay grubu oluşturmaktadır. Bu durum erkekler ve kadınlar arasında farklılık göstermektedir. Dünya genelinde kadınlar erkeklere oranla kayıt dışı işlerde daha fazla çalışmakta ve daha az ücret almaktadır. Kadınların kayıt dışı ekonomide daha fazla yer alması, daha kolay işten çıkarılmalarına neden olmaktadır. ILO verilerine göre dünyada 67 milyon ev işçisinin %75'i kayıt dışı çalışmaktadır, ev işçilerinin ise %80'ini kadınlar oluşturmaktadır. Bu durum özellikle kadınların ekonomik güvenliğini tehdit etmektedir (DİSK-AR, 2021).

Grafik 3. 4 Türkiye’de Cinsiyete Göre Kayıt Dışı İstihdam ve Yıllık Değişim Oranı (Kasım 2019-Kasım 2020) (Bin)

Kaynak: DİSK-AR, 2021: 6 (erişim tarihi: 21.10.2023).

Grafik 3.4’e göre, Kasım 2019’da 3 milyon 652 bin kadın kayıt dışı ekonomi kapsamında çalışmaktadır. Kasım 2020’de bu sayı 2 milyon 936 bine düşmüştür. Böylelikle kayıt dışı istihdamda yer alan kadınların oranı %5,8 düşerek %41,3’ten %35,5’e gerilemiştir. Böylece kayıt dışı kadın istihdamı son bir yılda %20 oranında azalmıştır. 2019 yılında 5 milyon 869 bin erkek kayıt dışı istihdam da yer almakta iken 2020 yılında 776 bin kişilik düşüş göstererek 5 milyon 93 bine gerilemiştir. Böylece kayıt dışı istihdam edilen erkeklerin oranı son bir yılda %13 düşmüştür. Pandemiyle beraber kayıt dışı kadın istihdamı daha kırılgan hale gelmiştir. Salgın döneminde kadın istihdamındaki düşüşün temel nedeni olarak kayıt dışı kadın istihdamındaki azalma gösterilmektedir. Kayıt dışı kadın istihdamının %20 oranında azalması kadınların işlerini kaybetmesi anlamına gelmektedir. Kayıt dışı istihdamın düşmesi kadın istihdamının düştüğü anlamına gelmektedir. Kadınların istihdamda bulunmak yerine kayıt dışı çalışması salgın dönemimde en çok ihtiyaç duyulan sağlık hizmetlerine erişimin engellenmesine ve çalışanlara verilen ödenek ve desteklerden yararlanamaması anlamına gelmektedir (DİSK-AR, 2021).

Kayıt dışı çalışanlar Covid-19 krizinin işgücü piyasasındaki olumsuzluklarından en çok etkilenen yani en savunmasız grupta olan kişilerdir. İşini ve gelirlerini kaybetme riski ile karşı karşıya kalan bu çalışanlar sigorta güvenceleri olmamaları sebebiyle sağlık hizmetlerine erişememektedir. Yeterli sağlık hizmetine erişemeyen kayıt dışı istihdam eden bu kişiler Covid-19 salgınına karşı savunmasız kalmaktadır. “Covid-19 krizi öncesi küresel düzeyde çalışanların %60,1’i (yaklaşık 2 milyar çalışan) kayıt dışı istihdamdaydı. Kayıt dışı istihdam, düşük gelirli ülkelerde toplam istihdamın %90’ını, orta gelirli ülkelerde %67’sini, yüksek gelirli ülkelerde ise %18’ini oluşturmaktadır. Covid-19 krizi döneminde kayıt dışı çalışanların işlerini kaybetme olasılıkları kayıtlı çalışanlara göre 3 kat daha fazla gerçekleşmiştir” (Özçatal ve Güven, 2022: 85-86). Çoğu düşük tasarruf oranına sahip kayıt dışı

alışan bireyler Covid-19 krizi esnasında yoksulluklarının artmasına neden olmuştur (Özçatal ve Güven, 2022: 85-86).

3.6. Covid-19 Pandemisinin Dünyada ve Türkiye’de Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri

3.6.1. Covid-19 Pandemisinin Dünyada Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri

Covid-19 pandemisi ve neden olduğu ekonomik kriz 2020 yılı ve sonrası için beklenenden daha fazla yoksulluğa sebep olmuştur. Pandemi süreci tüm eşitsizliklerin artmasına yol açtığı gibi gelir dağılımı eşitsizliğini de arttırmıştır. 2022 yılı sonunda günlük 1,90 dolardan daha az gelirle geçinmeye çalışan kişi sayısı pandemi öncesi tahminlere göre 75 milyon kişi artarak 700 milyon kişiye ulaşmıştır. Söz konusu 700 milyon kişinin 500 milyonu sahra altı Afrika ülkelerinde yaşamaktadır. Literatür çalışmalarına bakıldığında, Covid-19 pandemisinin yarattığı kriz döneminde ve benzer ekonomik kriz dönemlerinde yaşanan gelir kayıplarından kadınların erkeklere göre daha fazla etkilendiği belirlenmiştir (Ak Bingöl ve Ak ve Türk, 2023: 423-425).

Kişisel mali durum ve ekonomik açıdan erkeklerden daha zayıf konumda olan kadınların, işgücü piyasasındaki konumları daha güvensiz durumda olup tek ebeveyn olma ihtimalleri de daha yüksektir. Bu durumda tek ebeveyn olan ve ekonomik olarak da tek gelire bağlı olan kadınların kamu gelir desteği almadıkları ya da düşük düzeyde destek aldığı durumlarda iş kayıpları kadınlar için daha önemli bir hal almaktadır. 2020 OECD raporuna göre, birçok ülkede 2008 küresel finansal kriz sonucunda ekonomik durgunluktan etkilenen tek ebeveynli ailedeki çocukların iki ebeveynli ailedeki çocuklara göre gelir, yoksulluk ve finansal erişim bakımından çok daha fazla etkilendiği belirlenmiştir. Covid-19 ve önceki salgın dönemlerinden bilindiği üzere karantina gibi önlemler özellikle kadınların geçim ve ekonomik faaliyetlerini azaltmakta, gıda güvensizliğini arttırmakta ve geliri azarlatarak yoksulluğu şiddetlendirmektedir. Salgının yarattığı bu durum kadınların küresel durgunluk sebebiyle gelirlerinde ve işgücüne katılımda uzun vadeli düşüşlere sebep olmuştur. Böylece artan eşitsizliklerin toparlanma süreci de tahmin edilenden uzun olmuştur (Ak Bingöl, Ak ve Türk, 2023: 423-425).

Kısıtlama ve kapanma önlemlerinin bireyleri farklı biçimlerde etkilediği görölmektedir. Covid-19 pandemisinin kadın istihdamını erkek istihdamından daha fazla etkilemiş olmasının temel sebebi yüksek kadın istihdamına sahip sektörlerin salgından daha güçlü şekilde etkilenmiş olmasıdır. Salgın döneminden en çok etkilenen sektörlerden biri olan hizmet sektöründe kriz sebebiyle işten çıkarmaların gündeme gelmesi, bu sektörde yoğun biçimde istihdam eden kadınların işsiz kalarak bu süreçten olumsuz etkilenmesine neden

olmuştur. Perakende, yeme içme, ulaşım ve diğer hizmet sektörlerinde salgının etkilerini azaltmak için alınan önlemler, güvensiz işlerde ve düşük ücret ile çalışan kişileri olumsuz etkilemiştir. Kadınların erkeklere oranla daha fazla güvensiz işlerde çalıştığı ve daha düşük gelire sahip olduğu bilinmektedir. Pandemi süreciyle daha kırılgan hale gelen çalışma koşulları, kadınların işgücü piyasasında karşılaştığı zorlukların artmasına neden olmuştur. Böylece kadınlar pandemi sürecinde yaşanan gelir ve işgücü kayıplarına karşı savunmasız kalmıştır. “OECD ülkelerinde ortalama olarak kadınlar perakende sektöründe %62, konaklama sektöründe %60, hava taşımacılığı sektöründe %53 ve yiyecek-içecek sektöründe ise %47 oranında istihdam edilmektedirler”. Pandemiden yoğun şekilde etkilenen sektörlerin kadınların da yoğun şekilde istihdam ettiği sektörler olduğu görülmektedir. Salgın süresinde kadınların istihdam kayıpları erkeklerden daha yüksek olmuştur (Ak Bingül ve Ak ve Türk, 2023: 423-425). ILO tarafından 2020 yılında 2019 yılına göre dünya üzerinde kadın istihdamının 114 milyon azaldığı belirtilmiştir. Böylece 2020 yılında daha önce yaşanmamış global ölçekte istihdam kayıpları yaşandığı söylenebilmektedir. Covid-19 salgından korunmak için alınan tedbirlerin iş kayıplarını arttırması aşırı yoksulluk riskini beraberinde getirmiştir (ILO, 2021).

Covid-19 salgının etkilerinin incelendiği çalışmalarda kadınların genel itibariyle bu süreçten olumsuz etkilendiği görülmektedir. Ancak bazı çalışmalar olumlu sonuçların varlığına yer vermiştir. Pandemi döneminde çalışma hayatına devam etmekte olan bireylerde, kadınların “kilit işçi” olma ihtimalinin erkeklere göre iki kat fazla olduğu belirlenmiştir. Ayrıca kadınların sağlık ve sosyal bakım sektörlerinde çalışma şanslarının dört kat arttığı hesaplanmıştır. Kilit işçi olmak kadınların erkeklerden daha fazla ve uzun süreli istihdam edilmek istendiğini ifade etmektedir (Ak Bingül ve Ak ve Türk, 2023: 423-425).

ILO raporuna göre, 2023 yılında krizlerin birbirini güçlendirmesi ve artan borç oranı gelişmekte olan ülkeleri ciddi biçimde etkilemektedir. Yüksek gelire sahip ülkeler ile düşük gelire sahip ülkeler arasındaki küresel istihdam farkı derinleşirken, Covid-19 pandemisi var olan eşitsizlikleri arttırmaya devam etmiştir. 2023 yılı için küresel işsizlik oranların düşmesi beklenmiştir. Ancak küresel işsizlik oranı düşmemiş, istihdamda 191 milyon azalma görülmüştür. Covid-19 pandemisi sonrası yoksul ülkelerin toparlanması tahmin edilenden uzun sürmüştür. “ILO, Afrika ve Arap bölgesindeki düşük gelirli ülkelerin, kısa sürede pandemi öncesindeki işsizlik seviyelerine ulaşmasının pek mümkün olmadığını öngörmektedir. Kuzey Afrika için 2023 yılında işsizlik oranının %11,2 (2019'da bu oran %10,9); Sahra Altı Afrika için %6,3 (2019'da bu oran %5,7); ve Arap Devletleri için %9,3 (2019'da bu oran %8,7) olması öngörülmektedir. Diğer bölgeler, Latin Amerika ve

Karayıpler'de %6,7 (2019'da bu oran %8,0), Kuzey, Güney ve Batı Avrupa'da %6,3 (2019'da bu oran %7,0) ve Orta ve Batı Asya'da %7,8 (2019'da bu oran %9,2) ile oranlarını kriz öncesi seviyelerin önemli ölçüde altına indirmeyi başarmıştır” (ILO, 2023). Gelişmekte olan ülkeler için aynı zamanda sosyal politikalar açısından da eksikler bulunmaktadır. ILO, temel yaşlı aylığı uygulamasının olmadığı gelişmekte olan ülkeler için 10 yıl boyunca uygulamada olduğu düşünüldüğünde kişi başına düşen GSYH'nin %14,8 artacağı ve şu anda %15,5 olan aşırı yoksulluğu %6 oranında azalacağını saptamıştır. Yaşlı aylığı uygulamasının belirli bir maliyeti bulursa da gelişmekte olan ülkelerin GSYH'sinin %1,6'sına denk gelen yıllık bir maliyeti bulunmaktadır. Böylece ülkelerin küçük bir maliyete katlanarak eşitsizliklerin önüne geçmesinin mümkün olduğu görülmektedir. Covid-19 pandemisi, çoklu kriz ve şoklar sonrası uzun vadeli dönüşüm, sosyal koruma ve istihdam sağlamak için küresel mali destek gerekmektedir. Sosyal yardımlar düşük gelirli ülkeler için kritik öneme sahiptir. İstihdam sağlama ve sosyal destekler düşük ve yüksek gelirli ülkeler arasındaki eşitsizlikleri gidermek konusunda yardımcı olmaktadır. Küresel toparlanmasının temel taşı sosyal adaletin sağlanması ile olacaktır. Sosyal adalet ve eşitliği sağlayıcı politikalar ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde öncelikli hale getirilmeli ve uygulanmalıdır (ILO, 2023).

3.6.2. Covid-19 Pandemisinin Türkiye’de Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri

Covid-19 salgınının tahmini olarak 100 milyon insanı aşırı yoksulluğa itmiş olabileceği tahmin edilmektedir. Yarattığı sosyal ve ekonomik tahribatın oldukça büyük olan salgın, insanların yaşam ve çalışma koşullarını olumsuz etkileyerek gelir eşitsizliğinin artmasına ve yoksulluğun derinleşmesine neden olmuştur. Pandemi sebebiyle birçok ülkede yoksullukla mücadelede kaydedilen ilerlemenin 3 ila 10 yıl geriye gidebileceği tahmin edilmektedir. Avrupa ülkeleri içinde gelir eşitsizliğinin en yüksek olduğu ülke Türkiye’dir. 2020 ve 2021 yıllarında Türkiye’de yoksul sayısı %8,4 artmıştır. Dünya genelinde çalışan yoksulluk oranı %9 iken, Türkiye’de bu oran %14,4’e yükseldi. Salgın döneminde Türkiye’de çalışan yoksul sayısı 7,7 milyonu aşmış, her 10 kişiden 7’si borçlu durumda kalmıştır ve halk temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmıştır. Bu süreçte Türkiye’de her iki çocuktan biri yoksulluk riski altında kalmıştır. Türkiye’de yoksulluk riski diğer ülkelere göre daha yüksek olmakla birlikte özellikle kadınların yoksulluk riski erkeklere göre daha fazladır. Cinsiyete göre yoksulluk riski incelendiğinde, kadınların tüm ülkelerde erkeklere kıyasla daha fazla risk altında olduğu görülmektedir. Bu durumun temelinde kadın istihdamının düşük olması ve ekonomik faaliyetlere katılımdaki farklılıklardır. AB ortalamasına göre 2019 yılında kadınların yoksulluk riski %22,3 iken erkeklerde bu oran %20,4’tür. Türkiye’de ise kadınların

yoksulluk riski %41 iken erkeklerde bu oran %38,6 olarak belirlenmiştir. Türkiye'de kişi başına Gayrisafi Milli Hasıla bir önceki yıl itibariyle bin 434 dolar azalarak 2019 yılında 9 bin 150 dolardan, 2020'de 7 bin 715 dolara geriledi. AB ortalaması 43,615 dolar iken gelişen ve gelişmekte olan Avrupa ülkeleri arasındaki ortalama ise 26,025 dolardır. Türkiye'nin kişi başına yıllık milli gelir tutarı 7,715 dolardır ve AB ülkeleri arasında son sıralarda yer almaktadır (DİSK/GENEL-İŞ, 2021).

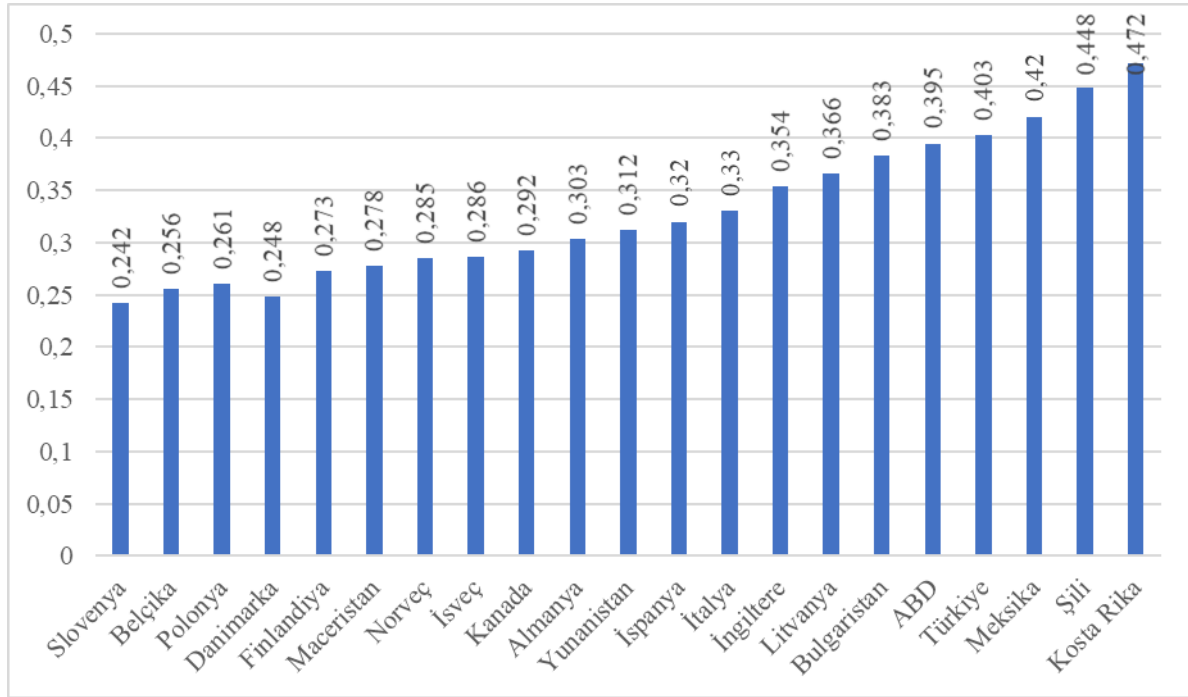
Gini katsayısı belirlenirken hanehalkı ve bireylerin yıllık elde ettiği gelirlerin toplamından aynı gelir döneminde ödenen vergiler ve hane veya bireylere ödenen düzenli transferler düşüldükten sonra bulunan hanehalkı kullanılabilir geliri dikkate alınmaktadır. “P80/P20 oranı toplumun en yüksek gelir elde eden %20'sinin elde ettiği payın en düşük gelir elde eden %20'sinin elde ettiği paya oranı şeklinde hesaplanmaktadır”. “P90/P10 oranı ise gelirden en fazla pay alan %10'unun elde ettiği gelirin en az pay alan %10'unun elde ettiği gelire oranı şeklinde hesaplanmaktadır” (TÜİK, 2023). Tablo 3.5'te Türkiye'de 2014-2023 yılları eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre Gini katsayısı, P80/P20 ve P90/P10 oranlarına yer verilmiştir. Tablo 3.5 incelendiğinde 2019 yılında Gini katsayısı 0,013 puan azalarak 0,395, P80/P20 oranı %7,4 ve P90/P10 oranı %13'tür. 2020 yılında Gini katsayısı 0,410, P80/P20 oranı %8 ve P90/P10 oranı %14,6 seviyelerine yükselmiştir. Gelir eşitsizliğinin tespitinde kullanılan bu üç hesaplama yöntemi, 2020 yılında gelir eşitsizliğinin arttığını göstermektedir. Devam eden yıllarda Türkiye'de gelir eşitsizliğinin arttığı ve milli gelirden alınan payın zengin ile yoksul kesimler arasında bölüşümündeki farkın açıldığı görülmektedir. 2022 yılında Gini katsayısı bir önceki yıla göre 0,014 puan artarak 0,415'e çıkmıştır. 2023 yılında ise 0,433'tür. Bütün sosyal transferler hesaplama hariç tutulduğunda Gini katsayısı 0,487 emekli ve dul yetim maaşı dahil diğer tüm sosyal transfer gelirleri hariç tutulduğunda ise 0,423 olarak tahmin edilmiştir. Bu orandaki Gini katsayısı bozuk bir gelir dağılımını göstermektedir. P80/20 oranı 2021 yılında bu oran 7,6 iken 2022 yılında 7,9'a 2023 yılında ise 8,4'e yükselmiştir. P90/10 oranı 2021 yılında 13,7 iken 2022 yılında 14,2'ye 2023 yılında ise %15'e yükselmiştir.

Tablo 3. 5 Türkiye' de Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Gini Katsayısı ve P80/P20 Oranı (2014-2023)

Kaynak: TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2022-49745> (erişim tarihi: 24.12.2023).

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Gini Katsayısı	0,391	0,397	0,404	0,405	0,408	0,395	0,410	0,401	0,415	0,433
P80/P20 Oranı	7,4	7,6	7,7	7,5	7,8	7,4	8,0	7,6	7,9	8,4
P90/P10 Oranı	12,6	13,3	13,6	13,4	13,7	13,0	14,6	13,7	14,2	15,0

Tablo 3.5'teki son on yıllık verilerinden hareketle Türkiye'nin gelir dağılımı konusunda olumsuz bir noktada olduğu söylenebilir. P80/P20 ve P90/P10 oranları da Gini katsayısında olduğu gibi toplumdaki bireyler arasındaki gelir dağılımı uçurumunun derinliğini göstermektedir. P80/P20 Oranda 2014-2023 yılları arasında en büyük derinliğin 8,0 puan ile 2020 yılında gerçekleştiği görülmektedir. Son yıllara bakıldığında en yüksek gelire sahip %20'de yer alanların toplam ülke gelirinden aldıkları pay artarken, en düşük gelirin %20'sinde yer alanların toplam gelirden aldıkları payın azaldığı görülmektedir.

Grafik 3. 5 OECD Ülkelerinde Gini Katsayısı

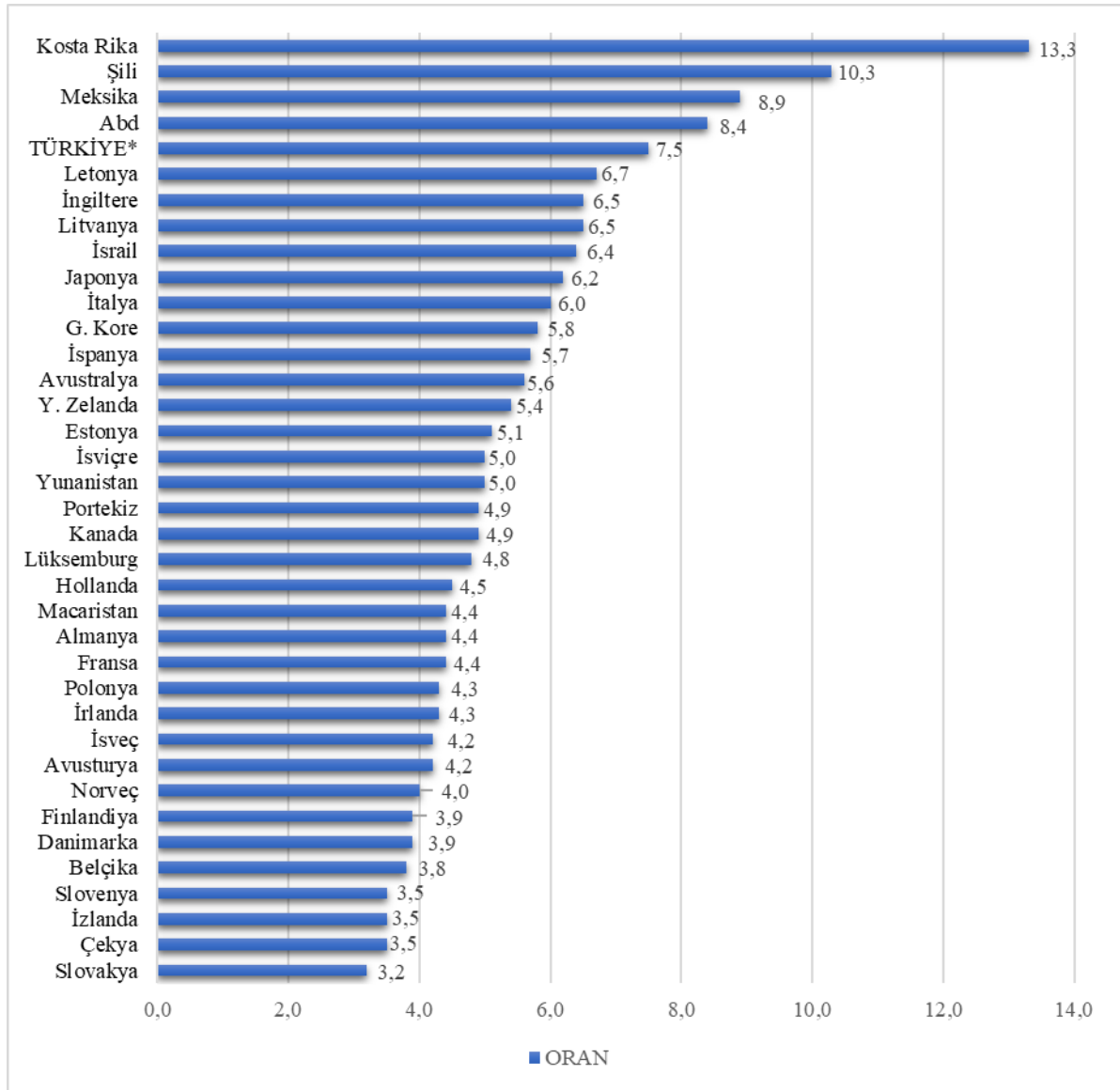
Kaynak: OECD, https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/income-inequality/indicator/english_459aa7f1-en (24.12.2023).

Grafik 3.5'te OECD ülkelerinde Gini katsayısı oranları 2021 veya en yakın tarihteki veriler ile hazırlanmıştır. Türkiye OECD ülkeleriyle kıyaslandığında en yüksek gelir eşitsizliğine sahip ülkelerden biridir. Gelir dağılımı en adaletli olan ülkeler için Gini katsayısı 0,25-0,30 arasında olduğu bilinmektedir. OECD 37 üye ülke içerisinde gelir adaletsizliği en yüksek 4. ülke Türkiye'dir. Avrupa Birliğine üye ülkeler içerisinde en adaletsiz gelir dağılımına sahip ülke Bulgaristan'dır. Türkiye'de bireylerin %40'ı toplam gelirin yalnızca %16,5'ini almaktadır. En zengin %20'lik kesim ise gelirin %47,5'ini elinde bulundurmaktadır. OECD'nin 2021 veya 2018 tarihi aralığında elde ettiği verilere göre gelir dağılımı en bozuk ülke Kosta Rika 0,472'dir. Kosta Rika'yı 0,448 ile Şili 0,420 ile Meksika ve 0,403 puan ile Türkiye takip etmektedir. OECD verilerine göre Türkiye'nin hemen ardında ABD (0,395), Litvanya (0,366) ve İngiltere (0,354) yer almaktadır. Gini katsayısına göre en

düşük gelir adaletsizliğine sahip ülkelerin ise Slovenya (0,242) ve Polonya (0,256) olduğu görülmektedir (Euronews, 2022).

Türkiye’de gelir bölüşümü adaletsizliği toplam ülke gelirinin tüm ülkedeki bireyler arasında eşit ve adaletli biçimde dağıtılamadığını göstermektedir. Bu durum bireylerin eğitim, barınma, sağlık ve beslenme gibi temel haklara eşit koşullarda erişemediğinin de bir göstergesidir. Gelir dağılımındaki eşitsizliğin durumu sosyal devletin yeteri kadar güçlü olmadığını göstermektedir. Gelir bölüşümünün eşitsiz ve adaletsiz olması beraberinde yoksulluğu getirmektedir. Türkiye’de adil olmayan gelir eşitsizliğinin varlığı yoksulluğu da beraberinde getirdiği için yoksulluğa karşı önlemler sosyal devlet ilkesi gereğince devlet tarafından yerine getirilmelidir. Ülkemizde gelir dağılımının iyileştirilmesi için yoksul kesimlerin gelirlerini arttırıcı uygulamalar yapılmalı ve bu kesimlerin refahı arttırılmalıdır. Aynı zamanda farklı gelirlere sahip bireyleri korumak için düzenleyici ve koruyucu tedbirler uygulanmalıdır (Mayda ve Vurkan, 2018: 216).

Hesaplanan Gini katsayısı ve P80/P20 değerlerine bakıldığında gelir eşitsizliği birçok OECD ülkesine göre yüksek kabul edilmektedir. Ortalama gelirde belirgin bir azalış olması Covid-19 salgının ekonomik etkisinin Türkiye için yoksullaşma ve refah kaybı olduğu yarattığı, yoksulların daha fazla gelir kaybı yaşadığı görülürken zenginlerin daha az gelir kaybı yaşadığı söylenebilmektedir. Covid-19 pandemisi kaynaklı olarak Türkiye’de hane halklarının gelirleri, istihdam düşüşleri sebebiyle olumsuz etkilenmiştir. Yaşanan istihdam şoku gelir gruplarının tümünü etkileyerek hane halkları üzerinde önemli gelir kayıpları yaşanmasına neden olmuştur. Gelir dilimleri üzerinde yaşanan farklılaşma gelir dağılımının bozulmasının temelini oluşturmaktadır. Birçok ülke gibi Türkiye’de de uygulamaya konulan iktisat politikaları Türkiye için yeterli olmadığı görülmektedir. Bu sebeple hanehalkı gelirlerindeki azalma telafi edilememiştir (İSTANPOL, 2020).

Grafik 3. 6 OECD Ülkelerinde P80/P20 Oranı

Kaynak: Euronews, <https://tr.euronews.com/2022/09/26/turkiye-oecdde-gelir-esitsizliginin-en-yuksek-oldugu-4-ulke> (erişim tarihi: 26.12.2023).

P80/P20 gelir dağılımını hesaplama yöntemlerinden bir diğeridir. Grafik 3.6'da OECD ülkelerinde P80/P20 oranına yer verilmiştir. Toplumdaki en yüksek gelire sahip %20 ile en düşük gelire sahip %20'nin toplam gelirden aldığı payın karşılaştırılması ile hesaplanmaktadır. En zengin %20 ile en yoksul %20 arasındaki farkın fazla olması yüksek gelir dağılımı eşitsizliği anlamına gelmektedir. OECD üyesi 37 ülkenin 2021 veya en yakın yıldaki verilerine göre Türkiye P80/P20 hesaplamasına göre gelir dağılımı eşitsizliğinin en fazla olduğu beşinci ülkedir. P80/P20 oranına göre gelir dağılımı eşitsizliği en yüksek ülke Kosta Rika 13,3 puana sahiptir. Kosta Rika'dan sonra sırasıyla Şili 10,3 puan, Meksika 8,9 puan, ABD ise 8,4 puan eşitsizliğe sahiptir.

Tablo 3. 6 TÜİK Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Yoksulluk Oranı (%)

Kaynak: TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2022-49745> (erişim tarihi: 24.12.2023).

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
%50 Yoksulluk Oranı	15,0	14,7	14,3	13,5	13,9	14,4	15,0	14,4	14,4	13,9
%60 Yoksulluk Oranı	21,8	21,9	21,2	20,1	21,2	21,3	21,9	21,3	21,6	21,7

Gelir adaletsizliği ve eşitsizliğinin temel sonuçlarından biri yoksulluktur. Türkiye'deki yoksulluğu değerlendirmek için Tablo 3.6'da hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre yoksulluk oranı verilmiştir. Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %50'si dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre, 2018 yılına kadar yoksulluk oranında düşüş görülmektedir. 2018 yılında Türkiye'de etkili olmaya başlayan ekonomik krizle yoksulluk oranında artış başlamıştır. 2020 yılında pandeminin etkisiyle yoksulluk oranında artış hızlanmıştır. 2019 yılında 14,4 olan yoksulluk oranı 2020 yılında 0,6 puanlık bir artış göstererek 15 puana yükselmiştir. Yoksulluk oranının 2021 ve 2022 yıllarında aynı düzeyde kalmıştır. 2023 yılında 2018 yılındaki orana dönmüştür. Medyan gelirin %60'ı göz önünde bulundurularak hesaplanan yoksulluk sınırına göre belirlenen yoksulluk oranı ise 2014 yılında %21,8 olan yoksulluk oranı 2015 yılında %21,9 olarak 0,1 puan yükselmiştir. Sonraki yıllarda 2018 yılına kadar bir miktar düşüş yaşanmış ardından 2018 yılında %21,2 oranına yükselmiştir. 2022 yılında 2021 yılına göre 0,3 puan artarak %21,6 yoksulluk oranı belirlenmiştir. 2023 yılında bir önceki yıla göre %0,1 artmıştır. OECD ülkelerinin kaydedilen son yıldaki yoksulluk oranları verilerine göre Finlandiya 2021 yılında 0,067, Hollanda 0,085, Yunanistan 0,117 2020 yılında Almanya 0,116, İsviçre 0,099, Meksika 0,166, Türkiye ise 0,147 yoksulluk oranına sahiptir (OECD, 2022).

Tablo 3. 7 Sıralı %20'lik Gruplar İtibarıyla Yıllık Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirinin Dağılımı (%), 2017-2023

Kaynak: TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2023-53711> (erişim tarihi: 31.05.2024).

Anket yılı	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Gelir referans yılı	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
İlk %20 (En düşük)	6,3	6,1	6,2	5,9	6,1	6,0	5,9
İkinci %20	10,7	10,6	10,9	10,6	10,8	10,4	9,8
Üçüncü %20	14,8	14,8	15,2	14,9	15,1	14,7	14,0
Dördüncü %20	20,9	20,9	21,4	21,1	21,3	20,9	20,5
Son %20 (En yüksek)	47,4	47,6	46,3	47,5	46,7	48,0	49,8

Gelir referans yılı 2019'a bakıldığında sadece son dilimin payının arttığı, P80/P20 oranının ciddi yükseldiği görülüyor. Dilimlerde 2019 yılında son dilimin aldığı payın arttığı ve hatta 2018 değerlerine hala ulaşamadığı görülmektedir. Gelir referans yılı 2020'ye bakıldığında son dilim harç diğer dilimlerin aldığı pay artmıştır. Takip eden yıllarda en yüksek gelir diliminin aldığı payın yıllar itibariyle arttığı görülmektedir. 2020, 2021, 2022 ve 2023 yıllarında da Tablo 3,5'e bakıldığında Gini katsayısı, P80/P20 ve P90/P10 oranlarının arttığı görülmektedir. Birinci bölümde bahsedildiği üzere pandemi döneminde karşılaştırılan ülkeler genelinde ve Türkiye'de istihdam oranlarının azalması, ekonomik daralma yaşanması ve enflasyonunun artması gibi ekonomik değişiklikler gelir dağılımı eşitsizliğinin artmasına ve gelirin yoksul kesim aleyhine bozulmasına neden olmuştur.

Tablo 3. 8 Yıllık Ortalama Hanehalkı Kullanılabilir Geliri ve Bir Önceki Yıla Göre Değişim, 2017-2023

Kaynak: TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2023-53711> (erişim tarihi: 31.05.2024).

Anket yılı	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Gelir referans yılı	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Yıllık ortalama hanehalkı geliri (TL)	46.131	51.374	59.873	69.349	76.733	98.416	167.983
Bir önceki yıla göre değişim (%)	11,4	11,4	16,5	15,8	10,6	28,3	70,7

Gelir referans yılı 2019 ve 2020 yıllarında bir önceki yıla göre yıllık ortalama hanehalkı gelirinin düştüğü söylenebilir. 2021 ve 2022 yıllarında ise yıllık ortalama hanehalkı gelirinin hızlı şekilde yükseldiği görülmektedir. Bu durumunun temel sebeplerinden biri Türkiye'deki hızlı enflasyon atışlarının hanehalkı gelirlerine de sirayet etmesiyle nominal olarak artmasıdır.

Tablo 3. 9 Türkiye'de Esas İşteki Durumlarına Göre Yıllık Ortalama Esas İş Gelirleri (TL) Erkek-Kadın 2019-2023

Kaynak: TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2023-53711> (erişim tarihi: 31.05.2024).

Erkek					
	2019	2020	2021	2022	2023
Ücretli	36.167	43.974	49.273	60.541	109.087
Yevmiyeli	16.784	19.434	19.867	28.651	58.302
İşveren	97.244	127.908	138.169	225.970	424.951
Kendi Hesabına	29.116	35.255	40.549	62.556	119.735
Kadın					
Ücretli	29.968	37.392	41.353	48.867	89.462
Yevmiyeli	9.033	10.572	10.451	14.784	32.667
İşveren	80.893	105.767	123.698	180.938	292.367
Kendi Hesabına	16.425	21.516	22.302	36.543	92.511

Tablo 3.9’da yıllar itibariyle erkek ve kadınların iş gelirlerindeki artış incelendiğinde genel olarak kadınlarda daha fazla gelir artışı olduğu söylenebilir. Ancak tablodaki yıllar boyunca kadınlar erkeklerden daha az ücret almıştır. 2020 yılında iş gelirlerindeki artışın yüzde değişimi erkeklerde ücretli çalışanlarda %21,6, yevmiyeli çalışanlarda %15,8, işverenlerde %31,5, kendi hesabına çalışanlarda ise %21’dir. Pandemi döneminde en yüksek artış erkek işverenlerde görülmüştür. Kadınlarda ücretli çalışanlarda %24,8, yevmiyeli çalışanlarda %17, işverenlerde %30,7, kendi hesabına çalışanlarda ise %31’dir. Pandemi döneminde kadınlarda en yüksek artış kendi hesabına çalışanlarda görülmüştür. İş gelir artışı oranındaki artış kadınlarda daha fazla olsa da kadınların elde ettiği gelir erkeklere göre hep daha düşük düzeyde kalmıştır.

Tablo 3. 10 Türkiye’de Eğitim Durumuna Göre Yıllık Ortalama Esas İş Gelirleri (TL) Erkek-Kadın 2019-2023

Kaynak: TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2023-53711> (erişim tarihi: 31.05.2024).

Erkek					
	2019	2020	2021	2022	2023
Okur-yazar olmayan	17.305	21.165	23.642	30.799	54.886
Bir okul bitirmeyen	20.506	24.917	29.373	39.994	73.258
Lise altı eğitilmiş	29.149	35.263	38.058	50.953	95.710
Lise ve dengi okul	36.678	44.480	50.988	69.085	126.147
Yükseköğretim	57.848	70.639	75.360	99.836	179.521
Kadın					
Okur-yazar olmayan	11.852	13.475	17.020	21.181	38.574
Bir okul bitirmeyen	13.576	18.765	19.211	23.141	42.123
Lise altı eğitilmiş	17.431	22.137	23.672	30.233	61.845
Lise ve dengi okul	25.049	32.114	33.359	40.276	74.188
Yükseköğretim	42.238	50.788	56.814	68.026	124.372

Tablo 3.10’da yıllar itibariyle erkek ve kadınların eğitim durumuna göre iş gelirlerindeki artış incelendiğinde genel olarak kadınlarda erkeklere göre daha fazla gelir artışı olduğu söylenebilir. Ancak tablodaki yıllar boyunca kadınlar erkeklerden daha az gelir elde etmiştir. Okuryazar olmayan ve yükseköğretim bitiren kadınlar erkeklere oranla pandemi döneminde daha az oranda gelir artışı yaşamıştır. 2020 yılında bir önceki yıla göre eğitim düzeyine göre iş gelirlerindeki değişim erkeklerde okuryazar olmayanlarda %22,3, bir okul bitirmeyenlerde %21,5, lise altı eğitimlilerde %21, lise ve dengi okul bitirenlerde %21,3, yükseköğretim bitirenlerde ise %22,1’dir. Kadınlarda ise okuryazar olmayanlarda %13,7, bir okul bitirmeyenlerde %38,2, lise altı eğitimlilerde %27, lise ve dengi okul bitirenlerde %28,2, yükseköğretim bitirenlerde ise %20,2’dir. Pandemi döneminde bir okul bitirmeyen, lise altı

eğitimli ve lise ve dengi okul bitiren kadınlar erkeklerden daha yüksek gelir artışı elde etmiştir.

Yoksulluk gelir dağılımı eşitsizliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Önemli bir toplumsal sorun olan yoksulluk, temel olarak kişilerin barınma, beslenme, eğitim ve sağlık gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamaması ve toplumsal standartların altında kalmasıdır. Olumsuz durumlardan bazı gruplar diğerlerine göre daha fazla etkilenmektedir. Bu grupta yer alanlardan biri de kadınlardır. Kadın yoksulluğu toplumsal cinsiyet açısından ele alındığında yetersiz istihdam koşulları, işsizlik, eşitsiz gelir dağılımı ve yetersiz eğitim gibi faktörlerin ataerkil toplum yapısında cinsiyet rollerini etkilemesi ile açıklanmaktadır.

Toplumsal cinsiyet açısından yoksulluk kavramının açıklanması “yapabilirlik ve kapasite yoksulluk yaklaşımı” ile başlamıştır. “Amartya Sen yoksulluğu, standart yoksulluk ölçütü olan gelir azlığından ziyade temel kapasitelerden yoksun olma hali olarak görmektedir”. Amartya Sen’e göre gelir azlığı başlıca neden olsa da bunun dışında yoksulluğu etkileyen başka faktörler de bulunmaktadır. “Gelir ile kapasite arasındaki ilişki, kişinin yaşından, toplumsal cinsiyetten ve toplumsal rollerden (örneğin annelik, aile yükümlülükleri), yerleşim yerinden, epidemiyolojik atmosferden (örneğin bir bölgedeki salgın hastalıklarla) ve kişinin denetleyemeyeceği ya da sadece kısmen denetleyebileceği diğer değişkenlerden güçlü bir biçimde etkilenmektedir. Bu nedenle sadece gelir düzeyini temel alan bir yaklaşımla yoksulluğu açıklamak doğru olmayacaktır”. Bu durumda sahip olunan haklar eşit olsa dahi bu hakları eşit şekilde kullanabilmek veya yapabilmek anlamına gelmemektedir. Örneğin çalışan annelerin erkekler ile aynı haklara sahip olması çalışma hayatında aynı başarı şartlarına sahip oldukları anlamına gelmemektedir. Bu konuda dezavantajlı konumda bulunan kadınlara verilen hamilelik ve doğum sonrası izinler iş hayatını tehlikeye atmaktadır. Çocuk bakımı ve sorumluluğu daha çok kadınların üzerindeki bir görev olmasından dolayı işverenler çocuk bakımının işleri aksatabileceğini düşünerek çocuklu kadınları çalıştırmaktan kaçınmakta veya pasif işlerde konumlandırmaktadır. Kısaca kadın yoksulluğu, sadece gelir dağılımı ile değil ataerkil toplum yapısı ve toplumsal cinsiyet rolleri ile birçok eşitsizliğin yaşanmasıyla açıklanabilmektedir (Kahraman ve Özsoy, 2021: 5-6).

2020 yılında yayımlanan Birleşmiş Milletler raporuna göre Covid-19 salgını kadınlar ve erkekler arasındaki yoksulluk oranının artmasına neden olmuştur. Yoksulluk oranının 2020 yılında kadınlar için %2,7 düşmesi beklenirken salgın sebebiyle aynı oran %9,1 artmıştır. 2021 yılında yapılan çalışmada 25 ve 35 yaş aralığında aşırı yoksul olarak yaşayan 100 erkeğe karşılık gelen kadın sayısı 118’dir. Bu rakamın 2030 yılı için 118 kadından 121 kadına çıkması beklenmektedir. UN Women’ın yapmış olduğu çalışmaya göre aşırı yoksul insan

sayısı Covid-19 pandemisi nedeniyle 2021 yılına kadar 96 milyon artarak 435 milyon insana çıkmıştır. 96 milyon insanın 47 milyonunu kız çocukları ve kadınlar oluşturmaktadır. 2030 yılına kadar salgın öncesi seviyelere dönülemeyeceği tahmin edilmektedir. 100 milyondan fazla kız çocuğu ve kadının yoksulluk durumundan çıkabilmesi için hükümetlerin eşit ücret, eğitim ve sosyal haklara erişim konularını iyileştirici uygulamalar gerçekleştirmelidir. Kadınların sosyal koruma erişiminin düşük olması ve gelir kaybı yaşama riski ile karşı karşıya kalmaları Covid-19 pandemisinden en çok etkilenen grupta yer almalarına neden olmuştur. 2030 yılına kadar kadınların aşırı yoksulluktan kurtulması için tüm dünyada küresel gayrisafı hasılanın %0,14'ünü yani 2 trilyon ABD dolarını kullanmak yeterli olacaktır. 48 milyar ABD doları erkek ve kadınlar arasındaki yoksulluk farkının kapatılması için gerekli rakam olarak belirlenmiştir. Hükümetlerin toplumsal cinsiyet kaynaklı eşitsizlikleri azaltmak ve önlemek için acil eyleme geçmesi gerekmektedir. Geç kalınması halinde bu rakamların artması beklenmektedir (BM, 2020).

SONUÇ

Covid-19 pandemisinin çeşitli toplumsal ve ekonomik etkileri olmuştur. Sağlık sistemlerindeki yoğun baskılar, sağlık kaynaklarının sınırlılığı, karantina ve sosyal izolasyon önlemleri gibi faktörler pandeminin toplumsal boyutunu etkilemiştir. Uluslararası ilişkilerde mesafe ve sınırlamalar, psikolojik stres ve zorluklar, eğitim ve iş hayatında değişiklikler gibi faktörler pandeminin temel etkenleri olmuştur. Ekonomik açıdan, pandemi nedeniyle sıkı önlemler alınması ve kısıtlamaların uygulanması, işletmelerin kapanması, küresel tedarik zincirlerinde aksamalar ve talep düşüşü gibi faktörler nedeniyle birçok sektör olumsuz etkilenmiştir. İş kaybı, işsizlik oranlarının artması, gelir kaybı, işletmelerin iflas etmesi gibi sonuçlarla birlikte, piyasalardaki ekonomik belirsizlik ve güvensizlik de artmıştır. Ayrıca, salgının yoksulluk ve eşitsizlikleri derinleştirmiş, özellikle düşük gelirli ve savunmasız grupları daha fazla etkilemiştir. Hastalık ilk olarak sağlık sektörünü etkilemiştir. Sağlık alanındaki etkilerin kontrol altına alınması için alınan sokağa çıkma yasağı önlemleri, üretim süreçlerinde ve tedarik zincirlerinde aksamalara neden olmuştur. Bu durum ülke ekonomilerinin olumsuz yönde etkilenmesine yol açmıştır. Kısa zamanda dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi başta sağlık ve ekonomi sektörlerini önemli ölçüde etkileyerek durma noktasına getirmiştir. Salgın, şimdiye kadar yaşanan en büyük ekonomik şok olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, piyasalarda dengesizliklere, ülke para birimlerinde değer kayıplarına ve hükümetlerin sosyal görevlerini arttırarak ekonomide korumacılık politikalarının artmasına neden olmuştur.

Çalışmada Covid-19 salgını öncesi ve sonrası veriler incelendiğinde, salgının 2020 yılı itibarıyla hem Türkiye’de hem de dünya ekonomisinin genelinde büyümeyi olumsuz etkilediği görülmektedir. Makroekonomik göstergelerden enflasyon oranlarına bakıldığında dünya genelinde enflasyonun arttığı bu artışa bağlı olarak gıda ve emtia fiyatlarının da arttığı görülmektedir. Ancak Türkiye’de başlangıcı kabul edilen 2020 yılında bir önceki yıldan daha düşük bir enflasyon ile karşılaşmıştır. Türkiye’de 2021 yılı ile enflasyondaki hızlı artışın sebebi hem salgının etkilerinin sürmesi hem de uygulanan para politikası ve faiz oranlarının düşük tutulması olarak görülmektedir. Diğer yıllarla 2021 sonrası veriler karşılaştırıldığında enflasyon oranları arasında önemli farkların olduğu görülmektedir. İthalat ve ihracat verileri açısından dünya genelinde düşük ihracat yüksek ithalat oranları ortaya çıkmıştır. Kamu borçları açısından bakıldığında tüm ülkelerde mali dengelerin bozulduğu ve kamu borç stokunun arttığı görülmektedir. Salgını kontrol altına almak için uygulanan karantina sosyal mesafe tedbirleri işgücü piyasaları üzerinden belirsizliklere neden olarak büyük etkiler

yaratmış ve birçok firmanın da iflas etmesine neden olmuştur. Tüm bu yaşananlarla beraber ekonomide daralma, üretim ve talep yetersizliği oluşmuştur. Bu dönemde işgücü piyasasındaki belirsizlikler işsizliğin artmasına sebep olmuştur. Türkiye ise dünya ülkelerinin tersine bir seyir izleyerek işsizlik oranında düşüş yaşamıştır. İstihdam oranların da hem Türkiye hem de birçok ülke aynı biçimde olumsuz etkilenmiş ve istihdamda düşüş yaşanmıştır. Covid-19 salgını, dünya genelinde birçok sektörü derinden etkileyen ciddi bir küresel krizin başlangıcı olmuştur. Covid-19 farklı sektörler üzerinde çeşitli etkiler yaratmıştır. Sağlık, ilaç ve e-ticaret sektörleri pandemiden olumlu etkilenirken eğitim, ulaşım, havacılık ve perakende gibi sektörler salgından olumsuz etkilenmiştir.

Pandemi dönemi, yalnızca bir sağlık sorunu olmanın ötesinde sosyal ve ekonomik sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle, geçmiş kriz dönemlerine benzer şekilde, kadınlar çalıştıkları sektörler, istihdam koşulları ve ev içindeki eşitsiz iş bölümü gibi faktörler nedeniyle daha dezavantajlı bir duruma düşmüşlerdir. Evde geçirilen zamanı deneyimleme biçimi, evde çalışma süresi ve içeriği, geleneksel toplumsal cinsiyetçi iş bölümü çerçevesinde farklılık gösteren yapısı ile pandemi sürecinde daha da derinleşmiş; bu durum, eşitsizlikleri daha görünür hale getirmiş ve kadın emeğinin ikincil olarak görülmesi, pandemi sürecinde de devam etmiştir. Covid-19 pandemisi kadınları iş, eğitim, sağlık ve güvenlik gibi alanlarda farklı şekillerde etkilemiştir. Pandeminin işgücü piyasasında kadınları erkeklere oranla daha çok etkileyerek kadınlarda istihdamında azalmaya ve iş kaybına neden olmuştur. Özellikle hizmet sektöründe ve düşük gelirli işlerde çalışan kadınlar, pandemi nedeniyle işlerini kaybetme riskiyle karşı karşıya kalmışlardır. Pandemi dönemi, mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini daha da derinleştirmiştir. Kadınların yoğun olarak çalıştığı sektörlerde krizin daha şiddetli olması, bakım sorumlulukları nedeniyle kadınların izin almak veya işten ayrılmak zorunda kalmaları, kadınların ekonomik hayata katılım oranlarını daha da düşürmektedir. Evden çalışma uygulamalarıyla birlikte, kadınlar ev işlerine daha fazla zaman ayırmak zorunda kalmış ve iş-yaşam dengesi sorunlarıyla yoğun olarak karşılaşmıştır. Benzer biçimde kadınlar, okulların kapanmasıyla birlikte çocuk bakımı ve evde uzaktan eğitim gibi sorumlulukları erkeklerden daha fazla üstlenmiştir. Bu durum, kadınların kariyerlerini ve eğitimlerini sürdürmelerini zorlaştırmıştır.

Covid-19 pandemisinde kadın işgücü piyasasını etkileyen durumlar temel başlıklar altında gruplandırılabilir. Kadınların yoğun şekilde çalıştığı tarım, hizmet ve konaklama gibi sektörlerin pandemiden olumsuz etkilenmesi, ev içi emek ve bakım sorumluluğunun artması, evde geçirilen sürenin artması, çalışma koşullarının değişmesi ile kadınların evden çalışmayı tercih etmesi işgücü piyasasında kadınların daha dezavantajlı olmasının temel sebepleridir.

İşgücüne katılım, istihdam, işsizlik ve kayıt dışı istihdam verileri de bu sebeplerden etkilenmiş, birbirlerine bağlı hem sebep hem de sonuç olarak değerlendirilebilirler.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümündeki analizlerden elde edilen bulgulara bakıldığında, 2020 yılı itibariyle etkilerini göstermeye başlayan Covid-19 kadın işgücüne katılımını olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ve hatta İzlanda, İsviçre ve İsveç gibi gelişmiş ülkelerde dahi kadın işgücüne katılımında düşüş görülmüştür. Salgın sürecinde işsiz kadınların iş bulma ümitlerini kaybetmelerine neden olmuştur. Covid-19 pandemisinde çalışma hayatındaki kadınlar erkeklerden daha fazla olumsuz etkilenerek sosyal, ekonomik ve psikolojik olarak daha kırılgan hale gelmiştir. Küresel salgının dünya genelinde işgücü piyasasına olumsuz bir etkisi olduğu açıktır. Salgın kadınların hem istihdam kaybına uğratmış hem de işgücüne katılımını engellemiştir. Pandemi döneminde Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranı ve istihdam oranı düşmüşken, kadın işsizlik oranı diğer ülkelerden ayrılarak azalış göstermiştir. 2020 yılında bir önceki yıla kıyasla, kadın işsiz sayısı 300 bin kişi azalırken erkek işsiz sayısı 108 bin kişi azalmıştır. 2019 ve 2020 yılları arasında dünya genelinde kadın istihdamı %4,2 azalırken erkekler de ise bu oran %3’tür. Çalışma hayatındaki olumsuzlukları gidermek ve pandeminin istihdam üzerindeki etkilerini hafifletmek için devlet çalışmaları ve işverenleri koruma için bir takım teşvik ve destekler sağlamıştır. Kısa çalışma ödeneği, işsizlik ödeneği, uzaktan çalışma ve ücretsiz izin gibi uygulamalar hayata geçirilmiştir. Kadınlar, işgücü piyasasında genellikle toplumsal cinsiyet normlarına dayalı olarak ikincil ve dezavantajlı işlerde çalışmak durumunda kalmaktadır. Bu durum kadınları kayıt dışı çalışmaya itmektedir. Kadınların kayıt dışı çalışma biçimlerine katılımı, ataerkil yapıdan beslenen önyargılarla şekillenmektedir. Küresel düzeyde, kadınların istihdamı genellikle kayıt dışı olduğundan ve dolayısıyla görünürlüğü düşük olduğundan, Covid-19 salgını döneminde bu dezavantajlı durum daha da belirgin hale gelmiştir. Kayıt dışı çalışan kadınlar, sosyal güvenlik sisteminin sağladığı haklardan ve iş hukuku hükümlerinden yararlanamadıkları için salgınla mücadele sürecindeki tedbirlerden etkilenmekte ve korunma konusunda daha savunmasız bir konumda bulunmaktadır. Bu durum hem kendi sağlıklarını hem de ailelerinin sağlık ve ekonomik durumlarını daha savunmasız hale getirmektedir. Kayıt dışı istihdamdaki durum Türkiye ekonomisi ve diğer ekonomiler için benzer sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Covid-19 salgını yaşam biçimlerinde değişiklikler yaşanmasına sebep olmuştur. Ekonomik gerilemeye ek olarak sosyal gerileme toplumsal cinsiyet eşitliğini tekrar gündeme getirmiştir. Diğer ekonomik krizlerin aksine Covid-19 salgını kadın istihdamını daha yoğun biçimde etkilemiştir.

Yapılan değerlendirmeler sonucunda Covid-19 pandemisinin hem gelişmiş hem de gelişmekte olan birçok ülkeyi gelir dağılımı eşitsizliğini arttırıcı biçimde etkilediği görülmektedir. Yüksek gelire sahip ülkeler ile düşük gelire sahip ülkeler arasındaki küresel istihdam farkı derinleşirken Covid-19 pandemisi var olan eşitsizlikleri arttırmaya devam etmiştir. Birçok ülke ve insan için derinleşen eşitsizlikler özellikle ikincil emek piyasasında yer alan kadınları daha fazla etkilemiştir. Türkiye ve diğer dünya ülkelerinde pandeminin etkisiyle özellikle düşük gelirli kesimler ve kadınlar arasındaki gelir eşitsizliği derinleşmiştir. Kadınların yoğun istihdam ettiği sektörlerde pandeminin etkilerinin daha ağır olması istihdamı azaltarak iş kayıplarına neden olmuştur. Pandemi sürecinde düşük ücretle ve kayıt dışı istihdamda çalışan kadınların geliri daha fazla azalmıştır. Tam kapanma önlemleri sebebiyle kadınların evde geçirilen süre ve emeğini arttırması kadınların işgücünden çekilmesine sebep olmuştur. Eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler gibi haklara erişimde fırsat eşitliği bulunmaması ve sosyal yardımların yetersiz kalması gibi sebepler kadınların gelirlerini azaltarak gelir eşitsizliğinin derinleşmesine neden olmuştur. Gelir eşitsizliğinin yol açtığı kayıplar yoksulluğun artmasının en önemli sebepleri arasındadır.

Araştırmanın temel amacı Covid-19 pandemisinin kadın işgücü piyasası ve gelir dağılımına etkilerini araştırmak ve buna bağlı olarak Covid-19 pandemisi ile toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin etkilerini Türkiye özelinde ortaya koymaktır. Bu bağlamda çalışma, Türkiye'nin Covid-19 pandemi sürecinde kadınların işgücü piyasasındaki pozisyonlarını ve gelir dağılımı eşitliğini/eşitsizliğini diğer ülkelerle karşılaştırarak benzerlikleri ve farklılıkları açıklamaktadır. Çalışmada ikincil veriler kullanılmış, bu veriler ulusal ve uluslararası (TÜİK, OECD, IMF, ILO, BM ve DİSK) kurumlardan derlenmiştir. Türkiye ve diğer ülkelerin benzer yönlerine bakıldığında kadınlarda ev içi emek ve bakım sorumluluğuna ayrılan zaman 2 ila 4 kat arttığı, ağırlıklı olarak kadınların çalıştığı tarım ve hizmet sektörlerinin pandemiden olumsuz etkilendiği, kadınların işgücüne katılım, istihdam ve kayıt dışı istihdamının azaldığı, kadınların iş ve gelir kayıplarını daha fazla hissettiği ve tüm bunlara bağlı olarak gelir eşitsizliği ve yoksulluğun arttığı sonucuna varılmıştır. Kadınlar, erkeklere kıyasla tarım sektöründe çok daha yüksek oranlarda istihdam edilmektedir; bunu eğitim ve sağlık hizmetleri izlemektedir. İş durumu açısından değerlendirildiğinde kadınların erkeklere göre ücretsiz aile işçisi olarak çalıştıkları daha sık görülmektedir. Bu durum, kadın istihdamının tarım sektöründe yoğunlaşmasının bir sonucudur. Kadınların işgücüne katılım oranı, erkeklere kıyasla daha düşüktür. Bu farkın başlıca nedenlerinden biri ev ve bakım işlerinin büyük ölçüde kadınların omuzlarında olmasıdır. Hane içindeki iş yükü paylaşımında ciddi bir dengesizlik bulunmaktadır. Karşılaştırma yapılan ülkeler ile Türkiye'nin farklılaştığı nokta ise

dünya genelinde işsizlik oranları artmıştır. Ancak Türkiye'de kadın işsizlik oranları dünya genelinden farklı bir seyir izleyerek azalmıştır. TÜİK referans döneminden geriye doğru dört hafta içinde iş aramayan kişileri işsiz kabul etmemektedir. Pandemi sürecinde istihdamın düşmesi işsizlik oranlarının yükselmesinde neden olmuştur. Ek olarak kreş ve okulların kapalı olması gibi durumlar çalışan annelerin iş başında yer almasını veya iş aramasını engellemiştir. Ayrıca Covid-19 pandemisi sırasında işten çıkarmalar yerine kısa çalışma ödeneği ve ücretsiz izin ödeneği uygulamalarının devreye girmesiyle aslında çalışmayan işçiler istihdamda görünmüştür. TÜİK'in hesaplamalarına göre, kısa çalışma ödeneği ve ücretsiz izin ödeneği alan kişiler iş aramadıkları için işsiz olarak sayılmamışlardır.

Sonuç olarak verilebilecek öneriler şöyledir; Türkiye'de kadınların karşılaştığı eşitsizlikler büyük ölçüde yapısal ve uzun vadeli çözümlerle ele alınabilir. Ancak, pandemi nedeniyle ortaya çıkan kısa vadeli etkilerin hafifletilmesi için öncelikle tarım sektöründeki hanelerin mali yüklerinin azaltılması gerekmektedir. Gelir kaybına uğrayan hanelere doğrudan destek sağlanması da önemli bir adımdır. Ayrıca, genel istihdam güvencelerinin sağlanması, bu ve benzeri hanelerin gelir kaybı risklerini azaltacaktır. Daha kapsamlı bir çözüm olarak, nüfusun tamamını kapsayan ve salgın gibi durumlarda ihtiyaç sahibi hanelerin gelir akışını güvence altına alacak temel gelir uygulamasının hayata geçirilmesi önerilmektedir. Çalışma hayatında cinsiyete dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılması için her bireyin kayıtlı ve sigortalı olma durumunun denetlenmesine yönelik önlemlerin artırılması önemli bir başka çalışma önerisidir. Hane içindeki görev ve sorumlulukların yeniden düzenlenmesi, kadınların toplumsal statülerini güçlendirmek için önemli bir adımdır. Emek sömürsünü önlemek ve daha adil bir paylaşımı sağlamak adına aile yapıları daha eşitlikçi ve işbirlikçi bir şekilde yeniden yapılandırılmalıdır. Kayıt dışı ve mevsimlik çalışan kadınların, kooperatif veya sendikalara bağlı olarak işçi haklarından faydalanmaları teşvik edilmelidir. Kamu kurumlarına ait alanlarda kadınların işgücüne katılım oranlarını artırmak amacıyla çeşitli projeler uygulanmalı ve kadın istihdamı desteklenmelidir. Cinsiyete dayalı işsizlik, işgücüne katılım ve istihdam verileri göz önünde bulundurularak işsizliği azaltmaya yönelik politikalara öncelik verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Acaravcı, A. Erdoğan, S. ve Artan, S. (2018). “Gelir Dağılımı, Demokrasi, Reel Gelir ve Dışa Açıklık İlişkisi: Balkan Ülkeleri İçin Ampirik Bir Uygulama”. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı): 73-82.
- Acun, S. (2018). *Gelir ve Servet Dağılımının Belirleyenleri, Sonuçları: Türkiye Örneği*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Adıgüzel, M. (2020). “Covid-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisine Etkilerinin Makroekonomik Analizi”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37): 191-221.
- Ak Bingöl, B. ve Ak, R. ve Türk, A. (2023). “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Ekseninde Covid-19 ve Kadın Yoksulluğu”. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2): 422-430.
- Akal, M. ve Bayram, E. (2022). “Koronavirüs Hastalığının Türkiye’de Temel Makroekonomik ve Sektörel Etkileri”. *Journal of Business and Trade*, 3(2): 169-194.
- Akçacı, T. ve Çınaroğlu, M. S. (2020). “Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Lojistik ve Ticaret Etkisi”. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19: 447-456.
- Akın, S. C. ve Aytun, C. (2018). “Gelir Dağılımının Makroekonomik Belirleyicileri: Türkiye Örneği”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(42): 52-81.
- Alpar, B.I. (2020). “Covid-19 Salgın Sürecinde Kadın ve Hane İçi Emeği”. *Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri*, 5264: 171-184.
- Aşkın, E.Ö. (2015). “Kadınların İşgücü Piyasasındaki Konumlarını Etkileyen Faktörler”. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(1): 43-66.
- Aşkın, E.Ö. ve Aşkın U. (2019). *Sosyal Bilimlerde Değişim ve Gelişim Yazıları-I: Kadın Emeği Kullanım Çeşitliliği ve Türkiye İşgücü Piyasasında Görünümü*. Gece Kitaplığı, Ankara.
- Ayabakan, B. Ç. (2022). “Ücretsiz Bakım ve Kadın Yoksulluğu İlişkisi Perspektifinde İtalya ve Almanya”. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 12(1): 151-166.
- Aydoğdu, A. ve Yorulmaz, M. ve Kırarç, R. (2021). “Covid-19'a Karşı Alınan Ekonomik Önlemlerin Büyölüklerinin Değerlendirilmesi: Amerika, Almanya, İngiltere, İtalya ve Türkiye Örneği”. *International Anatolia Academic Online Journal Health Sciences*, 7(1): 161-175.

- Balcı, A. (2020). "Covid- 19 Özelinde Salgınların Eğitime Etkileri". *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3(3): 75-85.
- Balseven, H. (2020). "Küresel Salgın ve AB Ekonomilerine Etkileri". *Akdeniz Üniversitesi Avrupa Birliği Araştırma ve Uygulama Merkezi*, 1(2020): 1-9.
- Beken, N. (2020). "Covid-19 Pandemi Sürecinde Kadın İstihdamı: Türkiye Örneği". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ek Sayı (2020): 47-74.
- Bingöl, O. (2014). "Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık". *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2014(3): 108-114.
- Cinel, E. A. (2020). "Covid-19’un Küresel Makroekonomik Etkileri ve Beklentiler". *Politik Ekonomik Kuram*, 4(1): 124-140.
- Demirdöğmez, M. ve Taş, H. Y. ve Gültekin, N. (2020). "Koronavirüs’ ün (Covid-19) E-Ticarete Etkileri". *International Journal Of Society Researches*, 16(29): 1907-1927.
- Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu / Genel-İş Sendikası. (2021). *Covid-19 Sürecinde Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Raporu*. Disk/Genel-İş. Ankara.
- Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi. (2021). *Covid-19 Döneminde Kadın İşgücünün Görünümü Raporu*. DİSK-AR. İstanbul.
- Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi. (2021). *İşsizlik ve İstihdam Görünümü 2020 Yıllık Rapor*. DİSK-AR. İstanbul.
- Dirican, H. ve Zıvalı, B. S. (2022). "Türkiye’de Kamu Harcamalarının Covid-19 Salgını Sürecinde Seyri: Sıçrama Hipotezinin Geçerliliğinin Değerlendirilmesi". *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(3): 2201-2226.
- Durak, S. ve Akalın, G (2022). "Türkiye’de Gelir Dağılımının Belirleyicileri". *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 6(2):69-86.
- Duran M. S. ve Acar M. (2020). "Bir Virüsün Dünyaya Ettikleri: Covid-19 Pandemisinin Makroekonomik Etkileri" *International Journal Of Social And Economic*, 10(1): 54-67
- Duruoğlu, T. (2007). "Emek Piyasasında Cinsiyetçi Ücret Ayrımı: Bursa Organize Sanayi Bölgesinde Bir Araştırma". *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 24: 61-76.
- Egemen, E. E. (2023). "Marksist Feminist Teorinin İncelenmesi". *Sakarya Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2(2): 47-63.
- Eğri, T. (2020). "Gelir Dağılımı, Demokrasi ve Dışa Açıklık: Türkiye Ekonomisi İçin Ampirik Bir Analiz". *İnsan ve Toplum*, 10(4): 167-192.

- Ercan, F. ve Özar, Ş. (2000). “Emek Piyasaları Teorileri ve Türkiye’de Emek Piyasası Çalışmalarına Eleştirel Bir Bakış”. *Toplum ve Bilim Dergisi* Güz, 86(2): 22-71.
- Fidan, F. (2000). “Kapitalizmin Gelişme Sürecinde Kadının Çok Yönlü Konumu (Medya Örneği)”. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1): 117-133.
- Gökpınar, S. ve Kovancılar, B. (2021). *Teorik Perspektiften İktisadi ve Finansal Olguların Değerlendirilmesi: G-7 Ülkelerinin Kamu Borç Düzeyinin İncelenmesi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Göze Kaya, D. (2020). “Koronavirüs Pandemisinin Küresel Ekonomideki İzleri: Kamu Finansal Dengesi, Ticaret Hacmi, Enflasyon, İşsizlik ve Ekonomik Büyüme”. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (2): 221-237.
- Hava, H. T. (2020). “Covid-19 Salgınının Küresel Tedarik Zinciri ile Uluslararası Ticarete Etkilerinin Analizi”. *Turkish Studies-Economics, Finance, Politics*, 15(4): 2083-2100.
- İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü Politika Raporu. (2020). *Covid-19 Salgınının Türkiye’de Gelir Dağılımına Etkisi ve Mevcut Politika Seçenekleri (010)*. İSTANPOL. İstanbul.
- İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü. (2020). *Covid-19 Salgınının Kadınların Çalışma ve Hane Yaşamı Üzerine Etkileri*
- Kahraman, A. B. ve Özsoy, E. (2021). “Covid-19 Döneminde Derinleşen Kadın Yoksulluğu”. *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, 5(2): 1-20.
- Kan, A. ve Oğuz, C. (2016). “Türkiye’de Yoksulluk ve Ölçüm Yöntemleri”. *21. Yüzyılda Fen ve Teknik*, 1(5): 19-28.
- Kılınç, N. ve Karaçay, H. (2021). “İşgücü Piyasasında Kadının Konumu ve Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık: Neoklasik ve Marksist Yaklaşımlar Üzerine Bir Değerlendirme”. *Journal of International Management Educational And Economics Perspectives*. 9(1): 24-33.
- Koca, D. (2021a). “Covid-19 Döneminde Çalışan Kadınların Ücretsiz Bakım Emeği Sorununun Seçilmiş Ülkelerin Çözüm Mekanizmaları Kapsamında Değerlendirilmesi”. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 6(2): 333-351.
- Koca, D. (2021b). “Türkiye’de İşgücü Piyasasının Boyutları ve Covid-19 Döneminin İşgücü Piyasasına Etkileri”. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(2): 69-83.
- Koç, E. ve Yeniçeri, Z. (2021). “Covid-19 Pandemi Sürecinin Toplumsal Cinsiyet Eşit(siz)liğine Etkileri”. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 4(1): 80-102.

- Küçüköğlu, S. (2021). “Covid-19 Pandemi Sürecinin Küresel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye’de Bankacılık ve Finans Sektörüne Etkileri”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42): 1269-1291.
- Mayda, F. A. ve Vurkun, S. (2018). “Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Değerlendirilmesi”. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 4(2): 214-228.
- Memiş Parmaksız, E. ve Ozay, O. (2010). Birkaç Arpa Boyu 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar: Ev içi Uğraşlardan İktisatta Karşılıksız Emeğe: Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalara İlişkin Bir Değerlendirme. Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Namal, Y. ve Taşkesen, Ö. (2022). “Covid-19 Salgın’ının Kadın İstihdamına Etkileri: OECD ve TÜİK Verileri Üzerine Analiz”. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1): 122-141.
- Oflaz, N. K. (2021). “Küresel Sağlık Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Mali Önlemler: Türkiye Üzerine Bir İnceleme”. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(3): 379-408.
- Oldaç, B. D. ve Sakal, M. (2023) “Covid-19 Pandemi Döneminde Uygulanan Kamu Harcama Politikası Uygulamalarının Kamu Mali Dengesine Etkisi: Seçilmiş Ülke Örnekleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Premium Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 7 (36): 1525-1536.
- Ordu, S. (2022). “COVID-19 Salgınının Makroekonomik ve Bazı Temel Sektörler Üzerindeki Etkileri: Türkiye ve Dünya İçin Bir Değerlendirme”. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(4): 411-422.
- Orhangazi, Ö. (2019). “Türkiye Ekonomisinin Yapısal Sorunları, Finansal Kırılganlıklar ve Kriz Dinamikleri”. *Mülkiye Dergisi*, 43 (1): 111-137.
- Oskay, C. (2022). “Türkiye’de Kamu Borç Stok Yapısındaki Değişim ve Gelişim: Covid-19 Salgın Dönemi”. *Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2): 171-189.
- Oskay, C. (2023). “Küresel Borçların Sürdürülebilirliği Üzerine Bir Değerlendirme”. *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 7 (1): 14-26.
- Özçatal, E. Ö. (2009). “Tokat Emek Piyasasında Kadın İşgücünün Konumunun Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Analizi”. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1: 54-74.
- Özçatal, E. Ö. ve Güven, P. (2022). “Covid-19 Krizi Sürecinin Kadınların Kayıt Dışı İstihdamına Etkileri”. *Politik Ekonomik Kuram*, 6(1): 73-101.
- Öztürk, N. ve Göktolga, G. Z. (2010). “Yoksulluk ve Gelir Bölüşümünü Belirlemede Kullanılan Ölçütler”. *Bütçe Dünyası Dergisi*, 2(34): 3-25.

- Palaz, S. (2003). "Türkiye'de Cinsiyet Ayırıcılığı Analizinde Neo Klasik Yaklaşım Karşı Kurumcu Yaklaşım: Eşitliği Sağlayıcı Politika Önerileri". Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 6(9): 87-109.
- Reichelt, M. ve Makovi, K. ve Sargsyan, A. (2021). "The Impact Of Covid-19 On Gender Inequality In The Labor Market And Gender-Role Attitudes". *European Societies*, 23(1): 228-245.
- Sağlam, M. A. (2020). "Feminist Kuram'da Kadının Politik Ekonomisi ve Dönüşümü". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*. (46): 394-412.
- Sumbas, A. (2021). "Türkiye'de Covid-19 Pandemisiyle Mücadele Politikalarında Görünmeyenler: Kadınlar". *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39(Covid 19 Özel Sayısı): 155-172.
- Şahin, O. N. (2022). "Covid-19'un Ekonomik ve Finansal Etkileri: Finansal Raporlara İlişkin Öneriler". *Uluslararası Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(1): 62-89.
- T.C. Anadolu Üniversitesi (2020). *Makro İktisat*. Açık Öğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir.
- Taşkın, E. ve Akıncı, Ö.S. (2021). "Covid-19 Küresel Salgınının Uluslararası Ticarete Etkileri". *Alanya Akademik Bakış*, 5(2): 749-771.
- Tatar, M. (2022). "Covid-19 Salgınının Türkiye'de Kadın İşsizliği Üzerindeki Etkileri". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 9(1): 379-393.
- Tatar, M. ve Ergün, S. (2021). "Covid-19 Salgınının Türkiye İşgücü Piyasası Üzerindeki Yansımaları". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(4): 46-60.
- Turgut, A. Ş. (2019). "Türkiye'deki Gelir Eşitsizliğinin Toplumsal Cinsiyet, Kadının İstihdamı ve Kadın Yoksulluğu Açısından Değerlendirilmesi". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(38): 315-329.
- Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği. (2021). *Covid-19 Etkisinde Türkiye'de Eğitim (Rapor No: 623)*. TÜSİAD. İstanbul.
- TÜRMOB. (2020), *Korona Salgınının Türkiye Ekonomisine Etkisi Değerlendirmeler ve Öneriler Raporu (Rapor No: 503)*. TÜRMOB. Ankara.
- Ünüvar, İ. ve Aktaş, H. (2022). "Dünya'da ve Türkiye'de Covid-19 Pandemisinin Ekonomik Etkileri". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25(1): 124-140.
- Yertüm, U. (2017). "Küreselleşmenin Fordist-Kitlesel Üretim Tarzına Etkisi". *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(1): 67-88.

- Yılmaz, C. (2019). *Toplumsal Cinsiyet Algısının Kadınların Çalışma Yaşamı Üzerindeki Etkileri; Artvin Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- BBC, “Koronavirüs: Hangi ülkelerde ne tür ekonomik destek paketleri açıklandı?”. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52828167>, (erişim tarihi: 21.10.2023).
- Birleşmiş Milletler Türkiye, “BM Raporu: COVID-19 kadın yoksulluğunu derinleştirecek”. <https://turkiye.un.org/tr/89555-bm-raporu-covid-19-kad%C4%B1n-yoksullu%C4%9Funu-derinle%C5%9Ftirecek>, (erişim tarihi: 01.01.2024).
- Dedeoğlu, S. “Sindrella’nın Pazara Yolculuğu Neoliberalizmin Tahribatı” <https://kadinsavunmasi.org/sindrellanin-pazara-yolculugu1-neoliberalizmin-tahribati-saniye-dedeoglu/> (erişim tarihi: 13.04.2024).
- DİSK, “Covid-19 ve Türkiye’deki Çalışma Yaşamına Etkileri”. <https://disk.org.tr/2020/09/covid-19-ve-turkiyedeki-calisma-yasamina-etkileri/> (erişim tarihi: 21.10.2023).
- DİSK, “Yıllık Resmi Enflasyon Rekor Kırdı”. <https://arastirma.disk.org.tr/?p=10805> (erişim tarihi: 21.04.2024)
- Euronews, “Türkiye OECD’de gelir eşitsizliğinin en yüksek olduğu 4. Ülke”. <https://tr.euronews.com/2022/09/26/turkiye-oecdde-gelir-esitsizliginin-en-yuksek-oldugu-4-ulke>, (erişim tarihi: 26.12.2023).
- Euronews, “Türkiye, BM İnsani Gelişme Endeksi’nde 191 ülke içinde kaçıncı sırada yer aldı?”. <https://tr.euronews.com/2022/09/08/turkiye-bm-insani-gelisme-endeksinde-191-ulke-icinde-kacinci-sirada-yer-aldi>, (erişim tarihi: 25.11.2023).
- ILO, “Covid-19 ve Eğitim Sektörü”. https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/WCMS_742726/lang--tr/index.htm, (erişim tarihi: 12.11.2023).
- ILO, “Covid-19 ve Sağlık Sektörü”. https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/WCMS_742729/lang--tr/index.htm, (erişim tarihi: 27.10.2023).
- ILO, “ILO’ya göre COVID-19 sonrası toparlanma döneminde daha az sayıda kadın işlerine geri dönebilecek”. https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/equality-discrimination/WCMS_815273/lang--tr/index.htm#:~:text=D%C3%BCnyada%202019%20ile%202020%20aras%C4%B1nda,milyon%20i%C5%9F%20azal%C4%B1%C5%9F%C4%B1%20meydana%20geldi, (erişim tarihi: 27.11.2023).

ILO, “Karşılıklı olarak birbirini güçlendiren krizler küresel istihdam uçurumunu daha da derinleştirdi”. https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_883612/lang--tr/index.htm, (erişim tarihi: 27.12.2023).

ILO, <https://www.ilo.org>, (erişim tarihi: 30.09.2023).

IMF, “Dünya Ekonomik Görünümü Veritabanı”. https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2023/April/weo-report?c=132,136,112,111,&s=TM_RPCH,TX_RPCH,&sy=2019&ey=2023&ssm=0&scsm=1&scd=0&ssd=1&ssc=0&sic=0&sort=country&ds=.&br=1, (erişim tarihi: 03.09.2023).

IMF, “Dünya Ekonomik Görünümü Veritabanı”. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2023/April>, (erişim tarihi: 09.09.2023).

IMF, “Dünya Ekonomik Görünümü Veritabanı”. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2023/April>, (erişim tarihi: 27.08.2023).

IMF, “On The Path To Policy Normalization”. <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2023/04/03/fiscal-monitor-april-2023>, (erişim tarihi: 29.10.2023).

Mc Kinsey Global Institute, “COVID-19 and gender equality: Countering the regressive effects”. <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/covid-19-and-gender-equality-countering-the-regressive-effects>, (erişim tarihi: 16.01.2024).

OECD, “Ekonomik Görünüm Veritabanı”. https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=LFS_SEXAGE_I_R&lang=en#, (erişim tarihi: 27.09.2023).

OECD, “Ekonomik Görünüm Veritabanı”. https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=LFS_SEXAGE_I_R&lang=en#, (erişim tarihi: 11.10.2023).

OECD, “Ekonomik Görünüm Veritabanı”. https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=LFS_SEXAGE_I_R&lang=en#, (erişim tarihi: 05.12.2023).

OECD, “Income Inequality (Indicator)”. https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/income-inequality/indicator/english_459aa7f1-en, (24.12.2023).

SGK, “Aylık İstatistik Bültenleri”. <https://www.sgk.gov.tr/Istatistik/Aylik/42919466-593f-4600-937d-1f95c9e252e6/>, (erişim tarihi: 10.11.2023).

- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı “Ekonomik Göstergeler”. <https://hmb.gov.tr/ekonomik-gostergeler>, (erişim tarihi: 21.04.2024).
- TÜİK, “Dış Ticaret Endeksleri”. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1>, (erişim tarihi: 10.09.2023).
- TÜİK, “Gelir Dağılımı İstatistikleri”. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2022-49745>, (erişim tarihi: 24.12.2023).
- TÜİK, “İşgücü İstatistikleri”. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1>, (erişim tarihi: 01.10.2023 ve 02.12.2023).
- TÜİK, “Tüketici fiyat endeksi ve değişim oranları”. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=enflasyon-ve-fiyat-106&dil=1>, (erişim tarihi: 27.09.2023).
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. (2022). *Enflasyon Raporu 2022-IV*. TCMB. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/d7f61d6a-f1a3-4c95-9e1b-c4f75e7044a9/enfekim22_iv_tam.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-d7f61d6a-f1a3-4c95-9e1b-c4f75e7044a9-ojHsLsx, (erişim tarihi: 09.09.2023).
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. (2023). *Enflasyon Raporu 2023-III*. TCMB. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Raporlar/Enflasyon+Raporu/2023/Enflasyon+Raporu+2023+-+III> (erişim tarihi: 09.09.2023).
- Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı, “Kamu Kesimi Genel Dengesi”. <https://www.sbb.gov.tr/kamu-kesimi-genel-dengesi/>, (erişim tarihi: 10.11.2023).

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Damla Deniz TEZCAN
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Özel Akdeniz Yükseliş Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, 2020
Yüksek Lisans Tez Konusu	Covid-19 Pandemisinin Kadın İşgücü Piyasası ve Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	SMMM Cuma Koç, Antalya, Muhasebe Global Gıda Turizm Ticaret Sanayi Limited Şirketi, Antalya, Muhasebe Dapa Turizm Dağıtım Pazarlama Sanayi Ticaret Anonim Şirketi, Antalya, Muhasebe

